ستگر جي چرنن ۾

سڳر جي چرنن ۾

ليکڪ

چرن داس ٺاڪرداس گورسهاڻي

سال ۱۹۷۵]   ڇاپو پهريون   [ڪاپيون هڪ هزار

پيسا:- پنج رپيا

ليکڪ جا سڀ حق ۽ واسطا قائم

سَتِ سري باوه هريرام صاحب
هن آسار سنسار مان ١٩ جون ١٩٤٧ جي
برهم لين ٿيا.

ڇپيندڙ:-
پيتامبر داس سهجرام
ڪوٺاري پرنٽنگ ورڪس
ساموا چيمبرس
سر فيروزشاه مهتا روڊ
فورٽ، بمبئي ١.

ڇپائيندڙ:-
جيون داس ٺاڪرداس گورسهاڻي
فلئٽ ٥، جالي ڀون نمبر ٻيون،
پلاٽ ٤٠٨، پنڌرهون رستو
باندرا، بمبئي، ٤٠٠٠٥٠.

ارپڻ ڪريان ٿو

هيءُ ننڍڙو پستڪ، سنتن، سڄڻن، مهاتمائن
۽ مهاپرشن جي چرنن ۾، جن جي آسيس جو
مان سدائي ابلاکي آهيان.

۽

پنهنجي پياريءَ سپتريءَ سرڳواسي
ڊاڪٽر شيلا ورجانند آسوانيءَ جي ياد ۾، جا
پنهنجي مٺڙي جواني وئي، ٢٦ جنوري ١٩٧٥
جي جيون ياترا پوري ڪري الک ڌام پڌاري.

چرن داس

ڊاڪٽر شيلا ورجانند آسواڻي

جنم:- ١٥ مئي ١٩٣٦ ڏيهانت:- ٢٦ جنوري ١٩٧٥

مهاڳ

اٺاويهه ورهيه ٿيا جو زماني جي گردش ۽ حيرت ڪلهاڻن اسان سنڌي هندن کي مجبور ڪيو ته سنڌ وطن ۽ سنڌو درياه کان

هجرت ڪري هند ۾ ڇيمو ڪوڙيون ۽ وشال ڀارت جا رهواسي ٿيون. انهيءَ کان ڏهه سال اڳ، جڏهن سنڌ جدا صوبو بڻيو ۽ مسلمانن اٽڪل سؤ سالن کان پوءِ وري ڪُر کنيو ۽ دين جو نعرو هڻيو ته هندن جو ساهه مُٺ ۾ ٿي ويو. نه رڳو سنڌ ويٺي، پنهنجا گهر ٻار ويا پر سنڌ جون سڀ يادگاريون يادگيريون رهجي ويون. پر ڌرم ساٿ نه ڇڏيو، اسان پنهنجا مندر ٺاڪر آتمڪ روپ ۾ پاڻ سان کڻي آياسين ۽ ڀارت ۾ وري اڏڻ جا سانباها ٿي ويا.

سنڌ جا مندر ۽ ٺاڪر ڪڏهن به وساري نه سگهبا. حڪومت جي پٺتيءَ پٺان، ڪڏهن به جائداد يا وصيعت پٺان اهي مندر ۽ ٺاڪر اسانجي حيرت جا پهت ۽

پر اکين ڏٺو سارو ورتاءُ آهي. انهيءَ هوندي ڪالوني
پستڪ جي ليکڪ پوڻ جو ڏڪاءُ ڏٺو ۽ اڻڀريو ۽ هڪ
هڪ ڳالهه جاچي. پڙهڻ ۾ ٿو اچي ته ڪو وقت هو جو
پاڻ به انهيءَ دربار جو شيوڪ ٿي وڃي ها ۽ پاڻ ئي
هربرام صاحب جي جاءِ وٺي ها. انهيءَ ڪري سچي
لکڻي سندس امنگن ۽ سڪ سان ڀرپور آهي ۽ هن جي
لکڻيءَ ۾ خاص اثر آهي. پاڻ نه رڳو هڪ مهنت جي
جيوني ڏني اٿس پر انهيءَ سمي جي سنڌ جي ساهتي
پرڳڻي جي هڪ اهڙي مورت چٽي اٿس جا تواريخ
جي روپ ۾ به پڙهي سگهجي ٿي.

هري چرن داس اڳ به ڀڳتن جون جيونيون رچيون
آهن ۽ وستار ڪيو اٿس، جهڙن ته "جيون مڪت ڀڳت
واڌو رام صاحب"، ڪرم يوگي سائين ڏاواچند ٽالٽاڻي ۽
"ٽاڪ نرڪاري" وغيره. پر هن جيونيءَ ۾ شايد اهڙو
اصليت جو الک چٽيو اٿس جهڙو اڳ سندس
قلم نه چٽيو آهي. هن سندس لکڻين ۾ تصور گهٽ ۽
جذبات گهٽ، پر هن پستڪ ۾ مڏي کان پڄاڻيءَ تائين
اصليت جو روپ امودار آهي. سنڌ جا اتهاس لکندڙ هن
ڪتاب مان گهڻوئي مصالحو گڏ ڪري سگهندا ۽ پڙهائي سگهندا
ته سنڌ جدا ٿي تنهن وقت ماڻهو ڪيئن جيوت ڪاٽيندا هئا.

پاڻ هربرام ڪو اهڙو جهڙو يا معمولي مهنت نه هو.
پر هو پنهنجي ڀالي سان سچي ۽ انوکلي سنت هو.

پناهه هئا ۽ اسان جي سڄيءَ جاتيءَ کي ڄڻ ڪان مرڻ
ٽانئين جهلي ويٺا هئا. انهن جا مهنت ۽ گاديسر پنهنجي
ٽالي سان هئا ۽ حاڪم خود انهنجي ڪاڻ ڪڍندا هئا،
انهن مندرن، ٽڪاڻن ۾ هندو ڌرم سان گرونانڪ صاحب
جي گڏيل سکيا اهڙيءَ طرح ته جڪڙيل هئي جو جدا
ڪرڻ مشڪل هئي. هڪ هڪ ٽڪاڻي ۾ گروگرنٿ صاحب،
ڪلغي، جو جهاز، هٿونئي هو ۽ انهيءَ مان وچن ضرور
وٺبو هو. اهي ٽڪاڻا هندن لاءِ غير سرڪاري اسيمبليون
هيون جت روز مره جي وهنوار جون ڳالهيون ۽ غير
معمولي ڪيس به پيش ۾ ايندا هئا ۽ فيصلا ڪيا ويندا
هئا. چڱي چڱي گهرن جا ڇوڪرا ٽڪاڻن ۾ ٽهل ڪري
ڏيندا هئا. اهي پهريائين شيوڪ ۽ چيلا ۽ پوءِ ٻاوا ۽
مهنت بڻبا هئا ۽ جاتيءَ جا رهبر ٿي رهندا هئا. انهن
مهنتن جو رسوخ پنهنجو هوندو هو ۽ ڪنهن جي ڪاڻ
نه ڪڍندا هئا. ولايت ۾ سرڪار جي پٺ هوندي
هئي ٽڪاڻيدارن کي ٻه سنڌ جا ٻاوا ڪنهن به سرڪاري
پٺ ٻڌان جاتيءَ جا سرمور ٿي رهندا هئا ۽ جمعا جا
ڪئين سوال اٿاريندا هئا. اهڙن پرڀاو ۽ شڪتيوان
ٻاون ۽ مهنتن مان هڪ هو ٻاٻو هربرام صاحب ٽڪاڻي وارو
جنهنجو ذڪر ۽ جيون جو اختصار شري ڇوڻ داس
گورساڻيءَ هن ننڍي پستڪ ۾ ڪيو آهي.
هيءُ پستڪ ڪو ڏاڍ بدل ڳالهين لئي نه بدل آهي

۽ الڌر ۾ ٿورڙا ڄاڻيندي ته سنڌ جا سنڌي ۽ سرڪار دا
پنهنجي ٻل ۽ پراڪرم جي ڪري ني جاتيءَ جا سرڪردا
سنڌ اُٿيا. جيئن سنڌين کي اهڙا مهنڌ ۽ سور ۽ سهيا
رهبر ملندا، ليئن سنڌي جاتيءَ کي ڪو ٻُڌ پولو
ڪو نهي.

١٥-٦-١٩٧٥ع لالسنگهه اجواڻي

ڀاڙي۔ لائين سنڌس ڏاڪو ھو ۽ اڄ به سنڌس نالو سنڌ ۾ پرسڌ آھي ۽ لوڙي سنڌس ڏاڪو ڀيلواڙي راجستان ۾ آھي ته به ڪٿان ڪٿان سنڌي اسي مٿو ٽيڪي تا اڃ جنهن ڪنهن زيارت گاھ تي ڪبو آھي. اھڙي مھاپرش جي جيون ۾ ڪٿي ٿي پرائي تو سگهجي.

وڏي ڳالھ ته شري چرن داس اھڙيءَ رس ھي۔ جيولي چڪي آھي جو ڪو پڙھندڙ پستڪ شروع ڪندو ته پوري ڪرڻ ڪانسواء رھي نه سگهندو. ڪيترن ئي سنڌ ۾ جوڌڪر ڪيو انس جي پا ته اڄا حيات آھن پا ته لازو گذر ڪري ويا آھن ۽ جنهن ڪرکي پا قول عجيب لائيو تا رکن. سنڌس جاھ اھين پاڻي شيواوام صاحب جي گھٽي ميٽا آھي ۽ پاڻ به سنڌ ۾ پرسڌ آھن. ھن پستڪ ۾ ٽي پيڙھيون اچي ويون آھن. ھڪ اسان کان اڳ پيڙھي جڏھن ميرن جي بادشاھي ھئي خاص ڪري مير علي مراد جي، ٻي اسانجي پيڙھي، ٽين اسانجي لالڻ جي پيڙھي جن سنڌ جو درشن اھڙن پستڪن مان ئي ڪيو ھجي. ھن پستڪ مان وڏي ڳالھ ته پاڻڪ پڙھي پردل ۾ پر پو جستو انسان ھٿو، پرمي ٻولو ٿيندو پر سڄي۔ طرح ديندار ٿيندو ۽ ڏلد ڪٿان جي دائري مان اڪري ڏورم ۽ اصليت جي ڳولا ڪرڻ ايندو. سڀ کان وڏي ڳالھ، ته ھن پستڪ پڙھڻ مان دل کي قوت ۽ جگري بل ايندو

ليندو ويس تنهن تنهن سنتن جي درشن لاءِ ابلاکا وڃي
وڃندي. هڪ ٻه دفعو سنتن مون لاءِ پنهنجن سان ڳالهه
چوري ته هن ٻالڪ کي دربار صاحب جي حوالي ڪري
ڇڏيو ٿو ٺهي اهو ئي اُو جو مالڪ کي منظور آهي.
ڪرمن جي ڳهن کي سخت ڏهيون اچي ويون ٿي
۽ جڏهن وڃي جن! گرهست آشرم ۾ رهڻو جو هو، الڪي
ڪير ٽاري سگهي!!

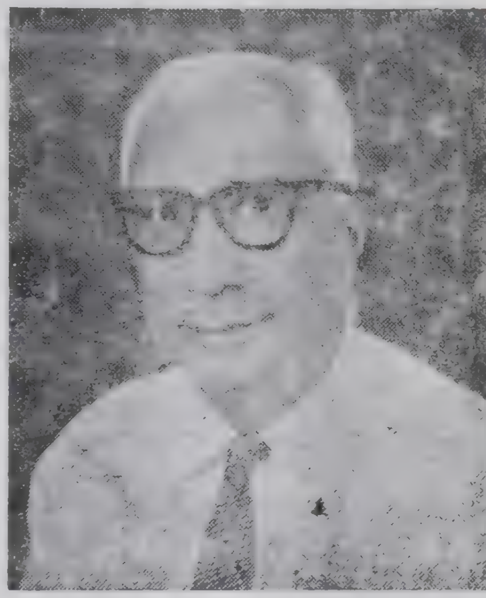
سچ ته اهو آهي ته هي ٻه مالڪ جنم هڪ امولڪ
امانت آهي، جنهن تي ٻوريءَ کي ترڪ ڪرڻو آهي،
تڏهن پنهنجي ڪراوڻ، جو پالن ٿي سگهندو. اڪيلي
انسان پنهنجي ڪامنائن جي قيد ۾ اهڙو ته قابو ٿيو پيو
آهي جو سنتن مهاتمائن جي صحبت ۾ رهندي به، انهن
جي هدايتن ۽ سکيائن کي ٻڌو اڻ ٻڌو ڪيو ڇڏي.

سنت هربرام صاحب سان پنهنجي سموري زندگي
گهارڻ ڪالپوءِ به مان سندن ٻوريءَ مهما کي سمجهي
ڪين سگهيس. مون لاءِ ان جو ڪٿن ڪرڻ نهايت
کٺن آهي.

اهڙن درويشن جي الدرولي جيوت ۽ رهڻيءَ جو
ڪجهه اهو ٻرڙي جيڪو ٻاڻ الهيءَ ڏيءَ جو چاڙهو هجي
يا اهڙو ٻالڪ ٻرو هجي. جنهن کي الهيءَ سڙڪ ئي ٻڌو
وڪڻ لاءِ ڪو سُنڌو سالي ملي. البت ٻاهرين ڪٿن جو
ورلن کي قدر چئي يا لکي سگهجي ٿو پر سنتن

ٻه اکر

"ڀاڳن ڏاڍو ڀرُ، تڏهين سنتن سنگ ٿيو."

مالڪ پنهنجي مهر
سان ٻيا ٻوميءَ سان
خاص وڙڪيو آهي. ٻوين
۾ اها ڪنهه خالي ڪاله
هئي، جئي هڪ ٻيو
ٻوٻوءَ جو پيارو، سنت،
مهاتما ۽ ڀڳوان جو ڀڳت
ٿي گذريو آهي.

سنت هربولام صاحب
جي درٻار، اسانجي گهر
جي بلڪل لڳ هئي.

منهنجي وڏڙن جو درٻار صاحب سان اڻمٽ پريم هئڻ سبب، مون کي ٻه ٻالڪ اوستا کان ئي سنتن جو سنگ نصيب ٿيو. ٽن چئن سالن جي ڄمار کان وٺي درٻار ۾ وڃڻ جي هير پيئي ۽ ڏينهن جو گهڻو حصو سنتن جي سنگ ويهي کانئن گرٻاڻيءَ جي لڪ وٺي ويهي ياد ڪندو هوس. هڪ هڪ گهڙي جا مون ساڻن گهاري سا امر آهي. انهن گهڙين ۾ منهنجي ساه جو واسو آهي. وري اهي گهڙيون هٿ نه اينديون. جئن جئن وقت مٿيو

ٿي پيدا ٿيا. سنت سنسار ۾ سڀ ماڻهن ۾ ٻه سنسار سان
اٽڪي نه پيا. پورا فقير ٿيا.

”حدون ٽپي سو اولياءُ، بيحد ٽپي سو پير،
حد بيحد ٽپي، ان جو نانءُ فقير.“

منهنجي لکڻي پڙهندڙن ۽ گيانوان جي خاطر خواهه- ڪار ٿيندي ۽ اڪي سنتن جي ڳڻن ۾ ڪا اهڙي کوج ڪري سگهيو آهيان جو هيءُ پستڪ پڙهڻ ۾ سنجيدو ۽ سوادي ٿي سگهي ۾ اچي. سولو ۽ ٿو ساڳيو آهي، فقط هٿ هٿ جو قيمتي آهي. هڪڙي هٿ ۾ جادوءَ جو اثر آهي جو تان مونکي سان جا اڪ اڪري سا ديوانو ڪنهو ڇڏي، پيو وري پيتالو ۽ ٻي ٻوڙو اهڙو ڳالهي جو چڙهڻ رڻ ٿي وڃي، ليڪن منهنجي الپ ٻڌيءَ انوسار، هن الوڪيءَ لکڻيءَ لئي ٿلو ليون ڪرڻ بدران فقط اهي اکر جهنجهو جهڙن ۾ سنتن جي ڳڻن جا ڳراهڪ ليو.

هن پستڪ جي لکڻ ۽ ڇپائڻ جي اوائلي اسٽوڙي مون کي ڏني شري ديواڇند هولچند روپاڻي نظام آباد واري. وڏن ڪان وٺي سنڌ سوري ڪمب جا پائي سنتن جي در جا شيوڪ پولهي آهن. اصل ڇالهين مٽومل جا وٽل هٿا ۽ ڪافي وقت ڪان پنهنجو ڳوٺ ڇڏي اچي ٽندي آدم ۾ پنهنجون جايون جڳهون وٺي وڃنا لهڻ ڪري اهو ڳي سنڌ وطن ڇڏي ويو. ”جتي مالي الي ماڳ.“ ڪين قلين مان ڪهه ڪلڻ جون

مهاتمائن جي انهن جي آتما جو بيان اهو ڪري جو پاڻ مهاپرش هجي.

اٿاهه سمنڊ مان سچا موتي چونڊڻ جو فن ٿورن کي ٿي آهي. هنن مهاپرشن جي راهه به اهڙي نياري آهي جو ڪو هوشيار ٿو به جلدي ڪٿي. ڪوشش ڪري لڌهن سنتن اندروني جيون کي سمجهي سگهي.

هن ڪٿن سمي ۾ اسين اوتار آهي سنت ۽ مهاتمائون ٿي آهن جي وقت به وقت هن سنسار ۾ اچي ڌرم ۽ شانتيءَ جو پرچار ڪن ٿا.

واڄهه ته گهڻيئي وڏم ته سنتن جي صحبت ۾ رهندي سنتن مک مان جيڪي پرمارٿي پروليون نڪرنديون هيون سي جهٽيندو اوڙون وهائيندو ويندو ۽ سنتن اعلي جيوت ۾ جو خزانو پوريو آهي سو سنتن هولڏي ٿي پاڪن اڳيان پيش ڪيان ۾ سنت پاڻ کي پڙ رو ڪرڻ پسند ڪين ڪندا هئا. جن سنتن لکيندي پڙهي هولڏي سي چٽي سگهندا ته سنتن ڪوٺا ۾ لکي ناز ۽ نياز جي گفتار هئي ۽ نڪي سوز ۽ ساز جو وستار. سنتن ڪهڻيءَ ۾ هٿي شانتي ۽ سيتلتا، نڪ لکيندي ۾ قرار ۽ ٺار. سنت شبد پنڊار جا مالڪ هئا، سمي سمي کي ڏسي مک مان اهي اکر ڪڍندا هئا جي اڳلي کي نه لڳن، ڪنهن جو لحاظ نه ڪندا هئا پر پيڪيل من کي پاڻ لڳائڻ لاءِ پورو پورو آلمڪ اپديش انعيءَ ۽ موکش پائڻ جو سچو سنڌ پيش

لاءِ. سندس تندرستي ڪجھ وقت کان سٺي نہ پئي رهي
آهي، سو ٻہ ٻول آٿس، تنهن هوندي بہ منهنجي وينتي
قبول ڪري ٻہ آنا ڪاليءَ جي، مون کي هڪدم
مهاڳ، لکي ڏنا اٿين. مان سندس نهايت آڀاري آهيان.
شل ايشور کيس صحت بخشيندو ۽ وڏي آورجا ڏيندو.
اهائي منهنجي پرارٿنا آهي!

٢٦ جون ١٩٧٥ع   چرن داس گورسهائي

الڳيون "Cotton Ginning factories" پڻ رولي،
لوانهاڻ، ٽنهي آدمن ۾ هوون. سيٺ هوليچند سڌڻن جو
ٻڙهي شيوڪ هو ۽ دل جو اُدار چت. پنهنجي وڏڙن
غريب ڀاڻن ڪي لڪل دان ڪندو هو جنن هڪ هٿ
ڪري ٻيو ا. ڏ سي. شري ڄيواچند جون ٻاڙ ٻار چنيون
ٻڌي آيون ته اون سڌڻن جو جيون ڪهاڻي لکي، سڀ ڳڻ
سهاه ٿيندا، خرچ جو ڪوئي خيال نہ ڪرو. اڄ ڪالهہ
پستڪن جي ڇپائيءَ جا خرچ ڳاٽي پيا آهن ۽ پتر ڏرمي
پستڪن جي پڙهڻ جو چاهہ ٻلڪل گهٽ. پر هن سچڻ
پنهنجي پتا سيٺ هوليچند مدن داس جي امت دل
کولي دان ڪيو آهي. جنن ٽي قلم هٿ ۾ ڪنيم تنن ٻين
ڪٽرن مترن ڪي سڌ ٻيٺي تن ۽ هن ڪاريہ ۾ شرڌا
پورو ڪ پنهنجي قلن مٺ ٻيٽ ڪئي آهي. پستڪ لي
ڪافي خرچ ٿيو آهي پر هن مدد ملڻ سبب پيما
ٻلڪل واجبي رکي وئي آهي جنن هر هڪ سچڻ ۽
ٻولعي سولائيءَ سان پستڪ وٺي سگهي. جن سچڻن دان
ڏنو آهي تنهن سوڳواسي وڏڙن جون تصويرون هن
پستڪ ۾ ڏنيون ويون آهن. مان سڀني جو ٿورائت
وارنو ٿا آهيان. هال ايهو ۽ سڌڻن جي سدا يو مٿن آسيس
رهي. هيءَ هڪ گرو دکشا آهي، هال قبول پوي!

پستڪ لکي، مان ڪٺي ويس پنهنجي ڀرم پياري
بزرگ متر پرسمال لانسدکهه اجواڻيءَ وٽ مهاڳ لکائڻ

سيٺ هوتچند مدن داس روپاڻي

جنم:- سال ١٨٨٧ — ديهانت:- ٣٠ مئي ١٩٥٣

درست ڪريو

صفحو	سٽ	غلط	درست
۵	۱۸	دار	ڏار
۱۴	۲۱	وٽين	وٽي
۱۷	۲	واو	وارو
۲۴	۳	ن	لن
۲۵	۱۳	آها	آسا
۲۷	۱	وڄي	وڃين
۳۶	۱۷	ڪر	ڪري
۳۹	۲	جي ڏيو	ڏيو جي
۴۰	۵	پورڪ	پوروڪ
۴۰	۵	اٿم	آٿم
۶۳	۱۸	ٻسٿو	ٻشو
۹۲	۲	جو	—
۱۲۳	۲	سڪمن	سڪمني
۱۲۵	۱	سيا	سياو
۱۳۸	۱۷	ٻل	ٻل
۱۴۴	۱۰	ٽوري	ٿوري
۱۶۰	۱۵	وٽ	وت
۱۷۸	۹	ٻاٽو و	ٻراٽو
۲۱۰	۶	ٻار	ڪيو ٻار
۲۲۳	۸	پڪ	پڪ
۲۲۳	۱۹	تڪلف	تڪليف
۲۴۳	۱	سهٽو	سٽو

شري جيناند ڏيالومل وسنداڻي

جنم:- ٨ نومبر ١٩١٧ ديهانت:- ٣٠ نومبر ١٩٧٠

سرڳواسي ڏيالومل ٽيڊونمل وسنداڻي

سرڳواسي شري ڦيرومل نارائڻ سنگهه ٻالاڻي

شريمتي ڏيالي ٻائي رو چيرام پارداساڻي
ديهانت:- ١٨ سيپٽمبر ١٩٦٢ع

شري ڦتن داس رو چيرام پارداساڻي
جنم:- ٢٦ جنوري ١٩٠٥ع ديهانت:- ١ مئي ١٩٦٨

هريءِ درشن

"سنسار سڪل ڪڏڪا ڪو درشن ٻرسن ٻولو ڪتي،
جيٿهه جم لوڪ، ٻتمت جي ٻاڻي، هو جن سوَ ڪر گيان رلي."

(١)

"سنت ڪو ٻنڌهن ڀيد نه پائي
سنت رام هئي ايڪو"

ايشور ۽ سنت ۾ ڪوئي فرق ڪونهي. سنت لي ٻڪولت جي چلتي ڦرتي روپ ۾، هن جڳياسو جيو کي درشن ڏيئي ڪرليه ڪن ٿا.

سنت سروپ سنت هربرام صاحب جي جيون جوت ورلن ڪرڻ کان اڳ ٻولن جي درٻار صاحب ۾ جيڪي اوائلي مهد ٻوش ٿيا، تن جو ٻرسنگ سوڪيم ريت ڏيڻ لازمي آهي.

ستگرن جي گر ٻرنالي هن ريت آهي.

١- سري گرو بابا نانڪ صاحب ٢- سري گرو بابا سري چند صاحب ٣- سري گرو بابا لکميچند صاحب ٤- سري گرو بابا ڏرمچند صاحب ٥- سري گرو بابا مانڪ چند صاحب ٦- سري گرو بابا آده چند صاحب ٧- سري گرو بابا ساڄن راه صاحب ٨- سري گرو بابا مالهت صاحب ٩- سري گرو بابا ڏلهت صاحب

لڳا، اصل اهو اهڙو ڳوٺڙو هو جو هاڻي ڦٽي ويو آهي، مگر اڃا اُهيءَ ويراني جا نشان قائم ۽ ثابت آهن.

سنت آتمارام صاحب، اُهيءَ جهوني پراڻي ڳوٺ جي ڀرسان، هڪ ٽلاءَ جي ڪناري لڳا، ڏکڻ طرف (جنهن کي پراڻن بہ عام طور ڪڏ ڪري ڪوٺيندا آهن) ڪالٻرن ۽ ٻيرين جي درختن جي وچ ۾، هڪ ننڍڙو جهپڙو ٺاهي، جوڳين جيان ڌوڻي دکائي اچي ويٺا.

ڪن ٿورن گهرن مان مدد ڪري، هڪ دفعو ڏينهن ۾ ڀوڄن پائيندا هئا. دنيا جي جهنجهٽن کان دور، سارو وقت سائينءَ جي نام ۽ ڀڳتيءَ ۾ ريجهل رهندا هئا. رات جو بہ بلڪل ٿورو آرام ڪندا هئا.

”سدا اڪيلائي، ساڌوجن سنسار ۾.“

هريءَ جا پيارا داس، اُهيءَ ورليءَ ۾ گهڻو وقت اڪيلا رهي نٿا سگهن. سالڪن جا اصلي اهڃاڻ ڍڪجن ٿي نٿا.

”جئن گلابي گل، ڏئي خوشبوءِ خوشيءَ جي،
لڪن اوڏوهه اليءَ، ڪن ايڊيش اصل.“

ڳوٺڙي جي لوڪن جي سنتن درشن لاءِ اچ وڃ شروع ٿي ويئي. سنت گوشي نشين نہ گهٽي چاهين پر عورتن جي پريم وس ٿي ڪيترو ڪمارو ڪنا روزانو شام جو ڪلاڪ سوا، ڪٿا، ستسنگ جو نيم ٿئي ويو، جتي ڳوٺ جا ڪئين پريمي ستسنگي اچي امرت موچ

١٠- سري گرو بابا ڪشن داس صاحب ١١- سري گرو
بابا آتمارام صاحب ١٢- سري گرو بابا منيرام صاحب
١٣- سري گرو بابا ڪرپارام صاحب ١٤- سري گرو بابا
هرنام صاحب.

مٿي چوڏهن ورڻن ڪيل ستگرن مان ٻارهين گرو
بابا آتمارام صاحب ۽ اُن کان پوءِ ستگرن جو پوڙن جي
دربار صاحب سان سمبنڌ ٿيو.

سنت آتمارام صاحب جو جنم سنمت ١٨٤٦ برابر
سال ١٧٨٩ع ۾ پنجاب ۾ ڪنهن ڳوٺ ۾ ٿيو، جتان
ڪنهن سمي سنڌ ۾ آيا ۽ اڄوڪي هالن جي ڳوٺ ۾ رهيا.

سندن اوائلي جيون جو پورو احوال ملي ڪين سگهيو
آهي مگر وڏڙن جي واتان پڌو آهي ته هو سنت پرش
۽ اداسي فقيرن هئا. ورڪت سڀاءُ هئا ۽ دنيا جي ڪوڙ
۽ پرپنچ کان بلڪل پري رهڻ پسند ڪندا هئا. اٽڪل
چاليهن ورهين جي اوستا ۾ هالن ڳوٺ مان لڪتا ۽
گهمندا گهمندا، رتن ڪندا، سنمت ١٨٨٦ برابر سال
١٨٢٩ع ۾ پوڙن ڳوٺ جي ويجهو اچي پهتا.

پوڙا، نوابشاهه ضلع جي، ساهتي پرڳڻي ۾ هڪ آڳاٽو
ڳوٺڙو آهي. هڪ مسلمان، وسطري ذات جي، جنهن جو نالو
پوڙيو هو، تنهن اهو ڳوٺ بڌايو هو. هن وقت جتي
لنگهن پوڙن جو ڳوٺ بڌل آهي، تنهن جي اُتر طرف،
مسلمانن جي نزديڪ، ڪنڊياري هالاڻي واري رستي

آشرم جا ليم ٻالن کي." ٻڌي ڀائي مردانه کي ٻولڻ ۽ نچڻ ۾
محبت جي موج جو اهڙو مست ڪري رهيو هو. چوڻ
لڳو پيارا "سائين،

"من رتا گوبند سنگ، سچ پريتم جوڙي،
پرپت لڳي هريام سنڀ، اهڙه هستي گهوڙي،
راج ملڪ خوشيان گهڻي، ڏيهه مڪ نه موڙي،
پالدي در پرڀ منگتا، در ڪڏي نه ڇوڙي،
نانڪ من ان چاهه، اهڙه، لٽ پرڀ ڪٺ لوڙي."

(گوڙي)

"منهنجا سچا سائين، هريءَ سان من رتل رکڻ ۾،
مولڪي راج ڪمائڻ ۽ جاگيرن جون خوشيون نيون ملن.
مان اوهان جي در جو منگتو، اوهان جو در موڙ نه
ڇڏيندس. منهنجي من لوڙي ان ۾ آهاکي گهر آهي
نه مان سڀئي ٻوڙ کي ئي چاهيان."

ڀائي مردو، پتاجن وٽ وڃي ڪين ٿه سدائي، سنتن
وٽ وري آيو. پتاجن نه سنتن کي ڀائي مردو کي پنهنجو
ڪري لاءِ هٿ جوڙي ارداس ڪئي....

"جو سرُ سائين نا لوي، سو سر ڏيهي ڏار،
نانڪ جس پنجر مهه، ٻرها نهي، سو پنجر لي جار."

(سري راڳ)

سنتن ڀائي مردو جي پتا جو ٻه نهر جي ٻلاڻي ۾
ٻولڻ ڏني، ڀائي مردو کي پنهنجو ڪري قبول ڪيو.

واٽيءَ جو آنند وٺندا رهيا.

تن ڏينهن ۾ هڪ ٻالڪ ڀائي منوُ، ٻن جي ماکيها آکهه جو، لنو ٻرس سنتن جي ڪٿا، ستسنگ ۾ ايندو هو ۽ ڪنڌ ڙي ولي شانتيءَ سان اچي ڪٿا ٻڌندو هو. ڪٿا ٻوري ٿيندي هئي ته درويش جي ڏوڙيءَ تان رج چمٽي مستڪ کي لائي، سيس لوائي، آسيس وٺي گهر ويندو هو.

سنتن ۾ ڏينهون ڏينهن ٻوير ويس ٻڌندو ليندو.

"ستگر سڀوي آهيا، سو سِرُ ليکي لاهه."

ڀائي منوُ، اچا ٻغڊ رهن ورهين جو مس ٿيو ته هڪ ڏينهن سنتن جي اڳيان، هٿ جوڙي ارداس ڪيائين ته "سچا ٻالشاهه، مونکي ٻهنجي چرنن ۾ نواس ڏيو ۽ نام جي بخشش ڪري ٻهنجو بنايو."

"تان سهاوا ٻُوتُ هيءَ، جتي سنت سيا،
ٻوٽي لسهي او ملي، جن ٻورا گرو ليا."

"پيارا ستگرو، مونکي ٻهنجي در جو داس بنايو. مان اوهان جي چرنن ۾ ٻاٽ اوڀڪ ڪرڻ لو چاهيان."

"سائي سنگت ڪٿه وارثا، جيئه ڪيا ٿو ٻان."

ڀائي منوءَ جي ايتري الڪنا ڏسي ۽ سنتن کيس چيو ته ابا، هيءُ دڳ ڏاڍو ڏکيو آهي، ٻهڇرو سوڙهو ۽ ٻهچيدو، ڏکن روپي کلن کوهن سان ٻوبل آهي. گرهستي آهين، تون مالا ٻتا جي شيوا ڪري گرهست

(۲)

سنت آتمارام صاحب جي ٻوھم ليو، تنھن بعد، سنت منيرام صاحب سندن گاديءَ تي ويٺا.

سنت منيرام صاحب، پنھنجي ستگروءَ جي ڪرپا سان سچا اداسي ٿي پيا. اھڙا اداسي سنت ٿي گذريا جو ساريءَ دنيا جي سکن کي ترڪ ڪري، اھڙيءَ اوستا ۾ گھارڻ لڳا جنھن سدا آنند رھي ٿو، جنھن انسان ديھ ابھيمان کان رھت، ڪيول ست سروپ کي ساکيات ڏسي، سدائين پنھنجي آتما ۾ ٻوڙن ۽ سمي جي ويچار کان نيارو، اوتالت موکش جي پد کي پھچي ٿو.

"کھڙي پيت ڏريان، سامي ستگرن جي اڳيان،
ھيرا موتي مالڪ، ڪنچن ٿالھ ڀريان،
پت پٽيھر پھلون، توشا ڀي ٻو ڏريان،
لوٽي صدقي سر ڪريان، تہ بہ پچان نہ ولي ٻوڄ سان."

پنھنجي ستگرن جي تصوير ھردي ۾ ڌارڻ ڪري، سندن ساک مان کين پراپت ھئا ۽ اماڻيءَ سان ھٿ جوڙي چوندا ھئا،

"ستگر آگي ارداس ڪر، ساجن ديئہ ملاءِ،
ساجن ملئي سک پائيا، جم دوت موئي ھڪ کاءِ،
ناوي اندر ھئہ وسان، نانڪ وسي من آءِ."

لتو پوت ڪتا، ست سنگ ليندو ھو، جنھن ڪونڙي جا ڪيترا پوءِ اچي آنند پرائيندا ھئا.

"جيڪو سر رکي، لاهي پيٽ ڳروءِ جي،
سو سهجي سڪ سهيءَ سان، الهيءَ رس چکي،
گهٽ گهٽ منجهه لکي، سامي سار سروپ جي."

لڳاتار پنجويهه ورهيه، پاڻي منوءَ پهنجي ڳرن جي لهڪام شيوا ڪئي.

"شيوا ڪرڻ هوءِ لهڪامي،
تس ڪٿ هوڻ پراپت سوامي."

سنت آلهارام صاحب کي جنات جي گهٽي ڄاڻ هئي، جنهن سبب جن پوڻ تي سنڌن زبردست قبضو هئو. دکن جي لورليءَ لاءِ لوڪن کي سڳڙا ڏاڍا ڏ ڏيندا هئا.

سنڌن ڏيهن جي هڪ لکيل پوٿي اڃا تائين دربار صاحب ۾ رکيل آهي، جنهن ۾ دکن ڪاڻ لاءِ ڪئين پتن لکيل آهن.

سنت آلهارام صاحب، اسي ورهين جي آيو ۾، سمبت ١٩٢٦ برابر سال ١٨٦٩ع ۾ جوتي جوت سمايا.

—

سنت منيرام صاحب کي سندن گروءَ جي لو ۾ لين ٿيڻ بعد ٻيو چيلو پاڻي ڪيولرام به هو مگر اهو ٿوري عرصي کان پوءِ پرلوڪ پڌاريو.

سنت منيرام صاحب جو جوتي جوت سمائڻ سنبت ١٩٥٦ برابر سال ١٨٩٩ع ۾ ٿيو. سندن گاديءَ تي سنت ڪرپارام صاحب براجمان ٿيا.

’’وٺي سرو، ٻوليا لهي، جڏهون لهي وڃن،
ڇڙو ٻوليدي کيا نيٺي، جو چکڻ ڏوهي هجن.‘‘
سندن سنگن جي هوندي ٿي، سندن جهوپڙيءَ ۾ هڪ ٻانئي ڪرپارام، ڇهن ورهين جو ٻالڪ اچي سندن چيلو ٿيو، جنهن پنهنجي سنتن جي چڱي سيوا ڪئي.

ٻانئي ڪرپارام ۾ ٻوٽن جي ماکيءَ آکيه ماڻ هئو. سندن جنم سمبت ۱۹۰۶ برابر سال ۱۸۴۹ع ۾ ٿيو. سنت آتمارام صاحب جو لعيو ڇاٻرو، ٻانئي ڪرپارام ۽ سنت منيرام صاحب سداري وڏو ٻرڙو ڪرايو ۽ الهيءَ جي ٻڍ ۾ هڪڙو کوهه به کوٽايو، جنهن مان امرت روپي منو جل اڪٽو.

’’انسي شيوڪ سيوا ڪري، جس ڪا جيه تس آڪي ڏرني،
صاحب ٻاوي سو ٻواڻ، سو سيوڪ درگهه ٻاوي ماڻ.‘‘
سيوڪ کي اهڙي سيوا ڪرڻ گهرجي جو جنهن واهگروءَ هيءَ سرير ڏنو آهي، سو هن جي اڳيان رکي. جو سيوڪ صاحب کي وڻي ٿو سو ئي ٻروان آهي ۽ اهو ئي سيوڪ درگاهه ۾ ماڻ ٻائي ٿو.

سنت منيرام صاحب ٻنهنجي ستگروءَ جي مورت ٻنهنجي هردي ۾ وسائي، ٻانئي ڪرپارام ۽ ٻاڻ گڏ جي دوار صاحب جي سيوا ڪرڻ لڳا.

’’ستگرو کي مورت هردي وسائي، جو اڇي سو ئي ڦل ٻاوي،
ساچا صاحب ڪرپا ڪري، سو سيوڪ جم تي ڪنسا ڏري.‘‘

ليلائين پيو سندن چيس، "ٻاٻا،

"جيڪي ڏنائون، سو سر تي سهه جهنڊڙا،
م چئو چناٺون، ايءَ ٻڙ ڳنڍيو سڄڻين."

شاهه صاحب چيو ته "سائين چئو ته برابر سچ ٿا ٻڌو

"ساڙيان سکهه، نه ڪاءِ، زور نه ذريءَ جيترو،
مٿان مون نـ لاهه، پير پنهنجا هٿڙا."

پيرن تي ڪري پيو، منٿون نيزاري ڪرڻ لڳو، سائين،

"مون تنهنجو آسرو، مون تنهنجو ڏي،
مٿان مون نه ڪلي، پير پنهنجا هٿڙا."

شاهه صاحب جي گهڻي عاجزي ڏسي، سندن آهر سندن کهه وچ قبوليو. مائيءَ جي مٿي تي آسيس جو هٿڙو گهمائي کيس دوا ڀڄڻ لاءِ ڏنائون.

ستکون پنهنجي ٻاجهه ڪئي. ٿورن ڏينهن ۾ مائي خوش ٿوڙهي ٿي ويئي. سيد امام علي شاهه سندن مٿان قربان پيو وڃي. "سائين اوهان منهنجي پٽ کي نئين زندگي ڏني آهي، مان عمر ڀر اوهان جو ٿورو ڪين لاهي سگهندس." شاهه صاحب ۽ سندس اولاد جو سندن لاءِ قرب ۽ عزت نهايت وڌندي رهي.

هڪ ڏينهن شاهه صاحب، سندن وٽ لنگهي آيا ۽ کين عرض ڪيائون ته "سائين، اوهان جيڪا اسان تي عنايت ڪئي آهي سا اسان کان عمر ڀر ڪين وسرندي.

(٣)

سنت ڪنوررام صاحب پنهنجي وڏڙن سنگن جي ٿوراٻل جهوپڙين ۾ گهڻيئي سدارا ڪيا.

دربار صاحب جي لاڳيتو، سيد امام علي شاهہ جي گهر جي جاءِ ۽ اوطاق هئي. شاهہ صاحب ڀلن جو پٽيل ۽ خدا ترس انسان هئو. هڪ لڳا، شاهہ صاحب جي پٽ اوچتو بيمار ٿي پيئي. ڪيئن ويڄ طبيب گهرايائون ۽ ٻچاءَ ڪيائون، مگر ڪين ڪوبہ فرق نہ ڪيو. ماتي ويٺي ڏينهون ڏينهن اڳهوندي. شاهہ صاحب پٽ جي اهڙي حالت ڏسي، ٻيو ڪو حيلو وسيلو نہ ڄاڻي، لنگهي آيو سنت ڪنوررام صاحب وٽ. هٿ جوڙي عرض ڪيائين، "درويش سائين، منهنجي پٽ ٿي ڪو دعا جو هٿڙو گهمايو. ڪيئين حاذق حڪيم پڇي ٿڪا آهيون، پر ڪوبہ فائدو ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿو اچي."

سنت ڪنوررام صاحب سڀيون ڪيڙون نہ رکندا هئا ۽ غريبن جي دوادرمل مفت ڪندا هئا پر سوچيائون نہ وڏن ماڻهن جي خفن ۽ پاڻ پنهنجي ۾ ڪم ٿيو پوي، سو شاهہ صاحب کي ورائي ڏنائون تہ شاهہ صاحب،

"لکي ٻارائن ۾، لکي منجهہ دعا،
الک اڳيئي لکيا، ٻاڙيا ٻوءِ پيا."

شاهہ صاحب اها ڳالهہ مڃي چوڻو؟ صدق جو رکي آيو هو سو وڃي چوڻو؟ گهڻوئي سنتن کي ٻاڌايائين،

آدمي هڪڙو حاضر نہ هوندو هو تہ سنت جن کي آگيا
ڪندا هئا تہ ”اڙي ڀائي، ڪوهہ ڪاهيو تہ اسين اشنان
ڪريون.“ ڪوهہ ڀاڳيءَ پڻ هلندو هو، جيستائين سنت
اشنان ڪري نہ ڪرن. مطلب تہ مٺن کان سواءِ غيب
لوڪ جا جيو بہ سندن سيوا ۾ هر وقت حاضر رهندا هئا.

سڳڙن، ڏاڍن لاءِ بہ دور دور ڳوٺن مان ماڻهو ايندا
هئا ۽ ڏاڍا ونائي پنهنجو ڏک لوڙ ڪندا هئا.

سنتن کي ڳوپاڻي ايتري تہ ڪنت هئي جو رات ڏينهن
پيا اچار پندا هئا. سندن رهڻي ڪهڻي سادي ۽ پڻا
ڪنهن ڏيک ڏيکاو جي هئي.

دربار صاحب ۾ روزانو شام جو ڪٿا ٿيندي هئي،
جنهن ڳوٺ جا ڪئين ماڻهو اچي ڪٺا ٿيندا هئا. شام
جو ستسنگ پوري ٿيڻ کان پوءِ ماڻهو ڀاڄ اچي اڱڻ
۾ ويهندا هئا، جنهن پنک گهوڙي هئي، سيسا ۽ سکو
مت پوي واهيندا ۽ پيار پندا هئا.

هڪ دفعي، سنت ڪرپارام صاحب، خيرپور ڀاست
جي هڪ ڳوٺڙي پنگو پهچي (جو ڀرپن کان اٽڪل ١٨
ميلن جي مفاصلي تي آهي)، گهمڻ ويا. انهيءَ ڳوٺ ۾
ڀائي نعورام صاحب هڪ گرهستي، سائينءَ جو پيارو
رهندو هو، انهيءَ جي درشن ڪرڻ لاءِ ويا. سائين گيان
وارتا هلي رهي هئي تہ هڪ ڪنيا پنهنجو ننڍڙو ڀاءُ
اٽڪل ٻارهن مهنن جو ڪڇ ۾ کڻائيندي، لئين آئي

اچ مان اوهان جي اڳيان ٿلهارو پيش ڪري آيو آهيان،
مهر ڪري منظور ڪريو. دربار صاحب جي ڀرسان جيڪو
زمين جو ٽڪرو پيو آهي، اهو سائينءَ جن جي ملڪيت آهي،
اهيءَ زمين کي دربار صاحب سان ڳنڍي ڇڏيو ته ديا
جو در کلاسو رهي."

سنتن سندس قبول ڪئي، اهو زمين جو ٽڪرو پهنجي
دربار صاحب سان ڳنڍي ڇڏيو ۽ اتي ڳاڻ جا وڻ،
واڙا ۽ هڪ کنيا ٺاراهي ڇڏي.

سنت ڪرپارام صاحب پهنجي سنگرو، سنت منورام
صاحب جي سيوا ۽ حضوريءَ ۾ هر وقت تيار ۽ تيار
رهندا هئا.

سنگرن ۾ سنت ڪرپارام صاحب تي مهر ڪري،
پوماڻڪ ڪان سواءِ جن پوڻ آدڪ ۾ ڪين وس ڪري
ڏ ٺاڳون.

"جيڪو ميهندو ديکيا دائي گروءَ جي،
سامي لهن شيوڪ جو ڪارج سڌ ٿيندو."

سنت ڪرپارام صاحب جن جو ۾ لعرپو اهڙو ٿي
ويو هو جو جن پوڻ جهڙ ته سندن چوڪ ۾ ڳڏا پيا هوندا
هئا. چون ٿا ته اسر ويلي جڏهن کوهه تي اشنان ڪري
ويندا هئا ته کوهه ۾ الدر ليو پاڻي ٿي دعا "هري رام"
اچاريندا هئا ته الدوان ۾ ٿي دعا "هري رام" جو آواز
ايندو هو. اهيءَ وقت کوهه کي ڪاٺ لاءِ پيو ڪو

ائين ٻڪرين ۾ اڇلائيندا آهن ڇا؟ ڇا ڪيائين جو ٻنا ڪڍي ڪي ٻڌائڻ جي پنج سؤ رپيا ساڻ کڻي آيو پوڙهن ۾ سنتن وٽ. چئي، "سائين، هيءَ پيسا وٺو، منهنجو پاڻ ٽوبو رام آهي مست موالي، ٻنا اسان جي ٻچڙن ۽ صلاح ڪري جي، پار کڻي لوهان کي اوٻو انس؛ هاڻي هيءَ موکيا وٺي ٻالڪ تان هٿ کڻو."

سنتن جواب ڏنس، "ٻابا، ٻالڪ جو ملھ ڪو ڪڻي جو آهي! موکيا ڪاڏي کپي. جي ٻالڪ جا مائٽ پيا خوشيءَ سان ٻالڪ نه ڏيندا ته اسين ڪين زور نه ڪنداسين."

جڏهن پاڻي ٽوورام صاحب کي اها خبر پيئي، تڏهن اهايت ڏک ٿيس. پاڻ ٿي ۽ البت ناراض ٿيو ته اوهين سنت ڪرپارام صاحب وٽ ڇو ويا؟ ٻالڪ نه آهيئي سندن،....."

لون ورهين ۾ جڏهن ٻالڪ آيو، تڏهن پاڻي ٽورام صاحب ٻالڪ کي ساڻ وٺي پوڙهن ۾ سنتن وٽ آيا. چئي، "سائين، هيءَ آهي اوهان جي امانت." ڪاڻ پاڻ جو چيو ۽ پڌمايائون. پار ڪي ڇڏي پاڻ پوئتي پيدل پيا.

اهو ٻالڪ هو اسان جو پيارو سنت هرپرام صاحب. سندن اصل نالو جيوت رام هو جو پوءِ ستگرن بدلائي هرپرام ڏريو.

سنت ڪرپارام صاحب جي هاڪ ڏينهون ڏينهن وڌندي وئي. پوين لکم ڏاليءَ جي ڪوڙي ۾ هڪ نئين دربار صاحب پنڊن ناراهي، جا سنتن جي

سنت کي ڏسڻ آئي. سنت ٻالڪ جو جلوو جوت ۽ مُهن جي ڪرانتي ڏسي، دل ۾ سوچڻ لڳا ته سنو جيڪر انهن ٽئي جي هيءَ ٻالڪ دربار صاحب کي چيلي طور ملي، دربار صاحب جي سولهن سوڀيا وڌائي ڇڏيندو. سنت ڪلي لياڻيءَ کان ٿا پڇن، "ٻاٻا، هيءَ ڪڪو ڪنهن جو آهي؟" ٻاٻي لعوارام صاحب وچ ۾ ئي جواب ڏنو، "سائين اوهان جو." سنتن اڪير مان پڇيو، "ٻاٻي صاحب، اهو وري ڪيئن؟" چي، "سائين، اوهان جو انين چاهيو." سنتن الهيءَ وقت پنهنجي چادر لاهي ٻالڪ مٿان ڪٽي وڌي.

ٻالڪ جي ماتا کي جڏهن خبر پيئي ته ٻالڪ سنتن کي سپرد ڪيو ويو آهي ته نهايت پرسن ٿي، چي، "واهه واهه، منهنجو ٻار هاڻي گرهست جي مها ڄار کان آزاد ٿي، اداسي فقير ٿيندي، سنتن جي سنگ ۾ ڀاڳ به ڳرندو ۽ ٻين کي به تاريندو."

سچ ته اهو آهي ته ماتائون ڪيڏا نه ڪٺن سهي پنهنجي ٻچن جي سار سنڀال ۽ پرگهور لهن ٿيون ۽ هٿن پنهنجي جگر جو ٽڪر ۽ جيون جو جوهر دربار جي حوالي ڪري ڇڏين، اها ڪيڏي نه قرباني چئجي!

ڪن ڏينهن کان پوءِ ٻاٻي لعوارام صاحب جي ٻاءِ جڏهن ٻڌو، ته ڏهن هن کي اها ڳالهه ڪين وڻي. گهر جي گهٽتائي سمجهڻ لڳو ته گرهستي پنهنجا ٻار ڪيڏي

ٽائين بلڪل سنپال سان ثابت ڪيو آهي. ڀائي ولومل چوڏوري مل ٽلسياڻي، ڀونن وار جن جي اولاد مان سيٺ ٻيتاورام ولومل، سيٺ ڀعهومل، سيٺ ٺاڪرداس ۽ ٻين ڀائرن ۽ سڄڻن اولاد جو اڄ ٽائين ڏرٻار صاحب سان گهرو سنبنڌ آهي، لڌهن هن ڪرو گرلت صاحب جي موڪيا ڏيٺي مڃجي ڏرٻار صاحب ۾ ڪالي جنهن جو ڀوڪاش ليمر سان هر هڪ چڏلي ليعدو وهندو آهي.

حوالي ڪيائون ۽ انهيءَ سان گڏ هڪ زمين جو
ٽڪرو به ڀيٽ ڪيائون، جنهن مان ساليانو جيڪو
ڪڻڪ ۽ جوئر جو فصل نڪرندو هو سو دربار صاحب
۾ لنگر جي ڪم ايندو هو.

هڪ ڀيري سنت ڪرپارام صاحب کي سري مد
ڀاڳوت جي اڀياس ۽ ڪٿا ڪرڻ جي چاهنا ٿي. انهيءَ
لاءِ ٻارهن مهينا سالانه ڀيٽا چانگ ۾ (جو خيرپور
رياست ۾ هڪ ڳوٺڙو، جتان کان اٽڪل ٻارهن ميلن
جي پنڌ تي آهي) وڃي رهيا ۽ پنهنجي ٻوليءَ شري
شوقت واه، پوسٽ ماسٽر کان، سري مد ڀاڳوت هٿ
لکت لکارائي، دربار صاحب ۾ کڻي آيا. اُن وقت
ڇاپخانا اهڙا سَنا ڪونه هوندا هئا ۽ هٿ لکت پستڪن
جو ڏاڍو مان هوندو هو. سري مد ڀاڳوت جو لکت نيم
سان پاٺ ۽ ڪٿا ڪندا هئا. اهو پستڪ اڄ تائين
دربار صاحب ۾ اهڙيءَ حفاظت سان سانڍيل آهي
جو ڄڻ لکت لکيون پيو ڏسجي.

سندن سڪرو، سنت منيرام صاحب ۽ شڪارپور
۾ هڪ مها پرش ڀائي ڏلاسنگهه وٽ وڃي رهيا هئا،
جتي ڀائي صاحب کان سارو گرو گرنٿ صاحب هٿ سان
لکارائي، پاڻ ۾ کڻي آيا. گرنٿ صاحب ۾ اوترائي پترا
آهن جيترا ڇاپي گرو گرنٿ صاحب ۾ آهن ۽ اکر به بلڪل
ساڳيا ۽ سهڻا، جهڙا موتي. اهو گرو گرنٿ صاحب، اڄ ڏينهن

۽ ''پٽا جي،

''من بيراگ ٿيا، درسن ڏيکڻ ڪا چاهه،
ڏنس ليرا ٽانڊ.''

پٽا جن جواب ئي ڪو نه ڏنس. پيو گهمرو چوائي موڪليائين،

''درسن پياسي ڏنس واسطي، چتوءَ آهن لهت.''

''هي منهنجا سوامي، مان ڏٺهن واسطي توهان جي درسن جو پياسي آهيان، مان ڏٺهن واسطي اوهان جي چتونا ڪريان ٿو، موڪلي درشن ڏيو. جواب ڪو نه آيو. وري ٽيون دفعو پٽاجن کي ايئن لکيائون.

''جئه مڇلي بن پاڻيءَ، ڪئه جيوڻ پاوي
بوند وهوڻا چاترڪو، ڪئه ڪر ترپتاوي.''

هي پٽا، جئن مڇلي، پاڻيءَ بنا ڪئن جي سگهندي ۽ جئن چاترڪ پکي برسات جي بوند کان سواءِ ڪئن ترپت ٿي سگهندو تئن مان به اوهانجي درشن کانسواءِ ڪئن رهي سگهندس.

ٽيون دفعو ليائي موڪلڻ کانپوءِ به پٽاجن وٽان ڪو احوال ڪو نه آيو. چوٿون دفعو، وياڪل ٿي، وري چوائي موڪليائين، ''پٽاجي،

''ايڪ بوند جل ڪارڻي، چاترڪ دک پاوي،
پران گئي ساگر ملي، ڦـن ڪام نه آوي.''

هڪ جل جي بوند لاءِ چاترڪ ڪيترو نه دک ٿو

ڀائي جيوت رام جنهن سمت ڪرپا رام صاحب جي دربار ۾ آيو ۽ اچي ستگرن جي گود ۾ ٻالڪ کي ارپڻ ڪيو، تنهن سمت ۾ ڪيس ڏاڍي سڪ سان سيوا ۾ لڳايو. سيوا ۾ اهڙي، جنهن ۾ هر وقت سيوا ڪرڻ جو الڪ ۽ ٻيو رهي ۽ اهنڪار ۽ گرب ۾ نه جاڳي.

"ٻڌن ٿي چلڪاريءِ، ٻيو ملاوي، هر هر نام سناوي"
(ڏنا سوي)

ٻوٽيءَ رات جو اٿي، ستگرن جو درشن ڪري، ڳالهين جي واڙي ۾ وڃي، ڳالهين جي سيوا ٽهل ڪندو هئو. ڪٽر ملي، ڳالهين کي ٻاهري پياري، ڇيڻو ميڙي، اٿيون ٺڪيندو هئو، تنهن کان پوءِ دربار صاحب لاءِ گهوبل پيڻ لاءِ ٻاهري کوهه تان ڀريو ڀرندو هو.

ٻاراٺي اوستا ۾، ڀائي جيوت رام کي ٻڌهجي پٽا ڀائي ٽوپرام صاحب لاءِ ٻيحد چڪ ڪيندي هئي، نه ڪنهن موهه ممت جي روپ ۾ بلڪ مذهبن ڪا اهڙي مٺيا ڏني هوائين جو ٻن جي درشن ميلاپ ڪرڻ کان سواءِ سنڌس من ڀيو ڙڳندو هو. ٻنهين جا مهيما ڳذري ويندا هئا، پتاجن جو ليايو سنيهو نه ايندو هوس نه ڀائي جيوت رام کي آئرو پلا اچي ڪٽندي هئي. هڪ ڏينهن ٻڌهجي ستگرو ڪرپارام صاحب کي ٻڌائڻ ڀيا، ٻڌهجي ڀتا جن کي ڪنهن مائهوءَ هٿ ليايو ڏياري موڪليائين

ٻڌو. توهان کي ڏسڻ سان مونکي آنند اچي ٿو.“
پنهنجي ستگرو کان ٻيا موڪلائي نڪرڻ جي خيالات ٿئي ۽ پنهنجي پتاجن جي ڏسڻ ملڻ جي ڇڪ ايتري ٿئي، اها ڪا موهه ممتا جي نيڪالي ٿي هئي، ڪا نه پتاجن ۾ مٺيا ڏني هنائين جا ڪيس اوڏاهين ڇڪي ٿي ويئي. ٻه سائينءَ جي پياري ٻاني نندرام صاحب کي اها ڳالهه ڪئين وڻي. انهن نه پنهنجي سوالو ٻتر جي ٻانهن سنتن کي ارپي هئي، انهيءَ لاءِ ٿي. اٿي وڃي ٻلم جي چاڻي ڇڪي ۽ وري هيلڏي نه اچي!
مٺن ڦيرائي، ٻائي جيومت رام کي وينا سمجهائڻ، ”ٻابا، تنهنجا ماتا پتا نه ڏڌهن موي چڪا، جڏهن توکي دربار صاحب ۾ موڪليو هو سين. هيئنر تنهنجو ابو امان اهي آهن. پنهنجي ستگرو جي سچيءَ دل سان شيوا ڪر.“

”ستگر ڪي شيوا سڦل هيءِ، جيڪو ڪري چت لاءِ،
من چندنا ڦل پاوڻا، هومي وچهه جاءِ،
پڏن توڙي مڪت هوءِ، سچي رهي سماءِ.“
(سورٺ)

”پيارا جيومت رام، ستگرو جي شيوا جيڪي چت لائي ڪن ٿا تن جي، شيوا سڦل ٿئي ٿي. هو من گهريا ڦل پائين ٿا ۽ هنن جي اندر مان هؤمي ناس ٿي وڃي ٿي. هو پنهنجا پڏن توڙي مڪت لين ٿا ۽ سچي

ٿوڪي، ٻيران لڪري وڃن، تنهن کان پوءِ جي سارو ساگ
۽ ڪٿي ملي نه اهو کهڙي ڪم جو!

ڀائي جيوتسرام کي سڃيءَ سگهڙيءَ ۽ ڀلو ڪئن نه ٿو. رالو واسي، دربار صاحب مان ٻيا کڻهن کي پڌائي جي ٻيري پيادو لڪتو. ٻرالھ. ڪال ٽيڪ لي اچي ٻنڪو ٻھ ٻنهنجي ٻتاجن وٽ ٻھتو. ٻيرن لي ڪري ٻيو. ڀائي صاحب هن کي ڏسي، مٿهن ڦيري ڪٿي ٻٽي ٻاسي ڪيو. ڀائي جيوتسرام ڏاڍو وياڪل ٿي "منهنجا سائين، اوهان جي درشن جي چڪ، مولڪي ٻاڻ ۾ ٽڪو ٿي لٿي ڏني، من اچالڪ ڏٺي ٿو الي، ٻزلز جو وڇوڙو، مولڪان سهاريو نٿو وڃي، اوهان مٿهن ڇو ڦيرائي ڇڏيو؟"

"چاتڪ چتوت ٻرست مينهن،
ڪريا سنڌ ڪرڻا ٻوپ ڌارهه، هو ٻلم ٻيگهه کو نيهه
الڪ سوک چکوي لهي چاهت، الند ٻورن پيڪه ديهه
آن آباو نه جيوت مينا، ان جل مولا ٿيهه." (جعسري)

"هي ٻزيو، جئين چاتڪ ٻکي چت ۾ چاهنا رکي ٿو نه ٻرسات وسي، تئين هي ڪريا ساگر، مولکي ۽ ڪريا ڪري ٻنهنجي ٻريما ٻگتيءَ جي چاهنا ڏيو. چکوي اليڪ سک لٿي چاهي، ۽ جڏهن سورج ڏسي ٿي، تڏهن ٻورن آنند ٻراپت ڪري ٿي. ٻيئن اهاون سان مڇي نٿي جيئي، جل کان سواءِ هن جو مرڻ ٿئي ٿو. تئين هي

ٻه ڏهاڙا ٽڪڻ کان پوءِ ، پتاجي لاءِ ٻوليو ٻيو پوءِ
جاڳيس ۽ سنتن جي آڳيا وٺي ، دربار صاحب مان
درشن ڪرڻ لاءِ اوڏانهن ويو پر پتاجي صاحب هر وقت ڪيس
اهو ئي اشارو ڏيندا رهندا هئا ته "ٻچا،

"جتي جاءِ آهي مترا سنتن، سو ٿان سهاوا."

تون جيڪو ڪلياڻ ۽ چت جو آرام چاهين ٿو، اهو
تنهنجو اتي اينشي، جتي اسان تنهنجي پالڻ اوڀي آهي.
توکي اسان جي آسيس آهي. هاڻ تنهنجو سنتن جي
چرنن ۾ پوڻ پرم لڳي.

"تن سنتن ڪا، ڏن سنتن ڪا، من سنتن ڪا ڪيتا،
سنت پرساد هو نام ڏتانيا، سرب ڪشل تب ٿيتا،
سنت بن اؤر نه داتا بيتا.
جو جو سرڻ پوئي ساڌو ڪي - سو پار گرامي ڪيتا."
(سورٺ)

"سولو ٿي سنتن جو، ڏن به سنتن جو. جنهن وقت
کان مون سنتن جي ڪرپا مان هوش جو لام ڏٺو
آهي، تنهن وقت کان هن کي هر ڪار جو آنند پراپت
ٿيو آهي. سنتن ٻئا هن سنسار ۾ ٻيو ڪو داتار ڪونهي.
جو جو پرش سنتن جي سرڻ پوي ٿو، تنهن کي پرڀو
سنسار ساگر مان پار ڪري ٿو. هاڻي هن پاسي جو موهه
مٽائي ڇڏ."

سندس ماتا ٻه اهائي آشيرواد ڪيس ته "ٻابا- اها

ٻوليا ۽ سڌيو سمائجي وڃن ٿا. اسان ٽنهنجو ٻار سمت
ڪرپارام صاحب جن تي رکيو آهي، تنهن ڪري اهڻ
کان منهن ڦيري اسان وٽ نه اچ.

"ستگر تي جو مهه ڦري، سي ٻڌي دک سهاهه،
ڦر ڦر ملڻ نه پائني، جنمهه ليئ مر جاهه" (سورٺ)

جي ستگروءَ کان منهن ڦيرين ٿا، سي ٻڌا وڃن ٿا
۽ جم جا دک سهن ٿا. اهي وري جمن ۽ مرن
ٿا. ڇو نه اهي واهگروءَ سان لڳا ملن.

"جي ستگر تي مهه ڦري، تنا ٺئو نه ٺاءِ (سورٺ)

جي منمک ستگروءَ کان منهن ڦيرين ٿا، تن کي
ڪو ٺور ٺانءُ نٿو ملي. هاڻي توهان وچ ۽ وڃي ستگرن
جي چرڻن تي ڪري، کانئن ٻيا موڪلائڻ جي همت
اچڻ لاءِ معافي وٺ. موڪلائڻ کان اڳ هڪڙي اسان
جي نصيحت ياد ڪري ڇڏج. ٻگران جي مايا جو
چلتو ڦرلو روپ آهيئي استري، ٻيا ۽ گهڻيون ئي سندس
مايا جو روپ آهن ۽ اهي جڙ وستو آهن، اهي ايترو
موهت نه ئي ڪري سگهن، مگر استري روپ کي پنهنجو
سخت دشمن سمجهي انهيءَ کان دور رهج.

"ٻر ناري وک کي ڇري، مت ڪوئي لاوي سنگ"

پتاجن جي اها سکيا، هن جي چت ۾ چڱي وانگي
۽ ٺهڙي کان ئي انهيءَ ڏار ٿا ۽ من کي مضبوط ڪرڻ
۾ لڳي ويو.

سان لاڳاپي آهي، ڪي چئبو آهي ساڌن. ساڌن ڪرڻ ڪانسواءِ ساڌ نه ٿي سگهبو." "آتِي صورت راضي رهي" آهي، خيال سان لوڪن جي شيوا ڪر. هر رواجي ۽ رواجي چيز ۾ توُن غير رواجي ڳڻ ڏسندو هُئَر. ٻين جي درد جو احساس تڏهن ٿيندو جڏهن پاڻ جيون ۾ مشڪلاتون ڏسيون ۽ آهي، ڪان پوءِ ٿي ٻين جا ڏک درد پنهنجا ڪري سمجهبا ۽ دنيا جي هر چيز وڻندي وڻندڪ ويجهو ۽ چٽي ٿيندي."

ڀائي جيوت رام کي ڪراهي ٿي سنتن ۽ سنت شاعرن روپ سڃاڻيندي جي موج ۾ مست رهڻ لڳو ۽ هر هنڌان ڳڻ روپ ڏن ويو ڪٺو ڪندو.

"جنسي هنس سرور ان رهي نه سگهي،

تنسي هر جڳ ڪٿ رهي هر سيوا ٻن." (آشا)

شيوا ۾ هڪ عجيب وسٿو آهي، جنهن جي وسيلي، هيرا، موتي، لعل ۽ سولائيءَ سان ملي سگهن ٿا. ڀائي جيوت رام ۾ جيڪي ڪجهه پاتو، سو سڀ سنت شيوا مان. ڳڻ، لاڀ، وديا سڀ شيوا مان هٿ ڪيائين.

"شيوا منجهون جن، لڌو لعل انهو،

سي سامي سڪ سچيءَ سان سدا شيوا ڪن."

ستگرو نه اصل کان ئي ديالو آهن. ڀائي جيوت رام تي پوسن ٿي، آشيرواد جو هٿ وڪيائون ۽ اهو خيال ڪيائون ته ڀاڳي هيءَ هر طرح لائق ٿيو آهي ۽ هن کي

دامن لوڪي ڇڏيءِ داتار وٽان ئي ملڻي آهي. جتي اسان لوڪي اوڻ ڪيو آهي. سعدن ڪوڊ ۾ ويهي سعدن ن من سان شيوا ڪر، جا من کي آرام پهچائي ٿي.“

”جن شيو يا تن پاتيا مان.“

پتا مالا جي آسيس پائي، ڀائي جيومل رام پنهنجي جنم ڀومي ڏاڍهن وري وڃڻ جو موهه لاڳي، اڪ چتو ٿي، ستگرن جي گود ۾ آلم ڏن ۽ آلم استتي پاڻ لاءِ پورو پتن ڪرڻ لڳو.

”صاحب ميوا نيت ڏوا، سدا سدا داتار“ (ڏنا سري)

ڀائي جيومل رام ۾ هاڻي اهڙا لڇين جوت پنهنجي ستگرن لاءِ جاڳي ۽ هيٺين ۾ انين هنڊائڻ لڳو ته:

”سو سچ مندر جت سچ ڏياٿي،
سو ردا سهيلا جت هر ڳڻ ڳائيٿي،
سا ڌرتي سهاوي، جت وسهه هرجن،
سڀي نام وٽهه قرباڻو جيڻ.“
(مالڄهه)

وري پنهنجي جنم استان ڏاڍهن وڃڻ جو ڪڏهن ڦرڻو ٻه نه اٿيس ۽ چت لائي دربار صاحب جي شيوا ڪرڻ ۾ لڳي ويو جنهن ۾ هنجي دل جو درپڻ صاف ٿيندو ويو. من آلوجي آيو. ستگرن جي العرمڪ، وارتائن ۽ ڪرپاڻيءَ جي ڪمت ڪرڻ ۾ لڳي ويو.

ستگرن جي اشاري ٿي ته ”بابا، ڪوٻ ڪاريه سڪ

هوشيار رهڻ کپي معان لهورن ۽ لهوارو نه کڍي وڃي.
"گوڏو لٽو نه ساڻ ڏراوڻن
آرسا ڏڪاري جهڙ ٻاوڻن."
ارٿ: سڀ ٻيهڙيو ڳوڙهو سڏالت الي لڪائي لتا سکهن، جتي کين لائق ڏکيت جس وارو جکياسو ملي ٿو:
سعگون کيس لام جهڙ جي وڏي ۽ وولي جي استتي لپيڻ جو پيد ٻڌايو ۽ هن کي ٻيهڙي من جي وشال ساگر ۾ سمائي ڇڏيو ۽ اهڙو نه سمائي ڇڏيو جو ٻائي هوارام کي ڪناري لي اچڻ جي ضرورت ٿي ڪا نه ڏسڻ ۾ آئي. لام جي بخشيش ڪري، التر جي آشير واد ڏيئي، کين ليتون جي رستي اهال ڪيو.
"لااڪ لڏري لڏو نهال."
رڪ لڳي ويو. وولي التر مکه لي ڪم ڪندي رهي.
"سڀ ڪا ماڳ، ڏوم کي اوڙي،
ڪو وڏ ٻاڳي ٻالهي."
سب ڏک ڏرڏ ڏور لي ويا.
"ڏن ڏن لتاڪا گرو هي
جس امرت ڦل هو لاڳي مکا."
جوالي ۾ ٿي جهڙن جي من ۾ شالتي واسو لي ڪري سوڻي سڄ، اهو شالت سروپ آهي- ٻڌايي ۾ نه الدرلن

پنهنجو خاص ٻڌايون.

شب موقعي سان، ساڌ سنگت ڪٺي ڪري، ڌام
ڌوم سان، ٻاٻي جيوت رام کي اداسي ڀيک ڏنائون ۽
پنهنجو خاص مکيه شش بڻائي، ٻاٻي هريرام نالو ڏنائون.

ٻاٻي جيوت رام ته اڳيئي هو، (جنهن ٻاڻ کي اڳي
ئي جيوت روپ ۾ بڻايو هو) سو هاڻي وڌيڪ ستگرن
ڪمس هريءَ ۾ آرامي (هريرام) بڻائي ڇڏيو.

هڪڙي ڏينهن ٻاٻي هريرام، ستگرن کي اڪانتي
وقت ۾ ڏسي، سندن سيوا ڪندي، اهڙا سان هٿ
جوڙي وينتي ڪئي ته. ''هي ٻاٻا، اهو ڪو سچي
مارگ جو آنند بخشيو، جو وري ڀيهر مايا جي ڪرپ
۾ اڇلو نه پوي ۽ جنم جنمانترن جي ميل مٽي وڃي.
دربار صاحب جي سيوا ڪندي ۽ هن سنسار ۾
هلندي هلندي، سنسار جي لهرن لوڏن کان بچي،
آنند ميں جيوت بڻائجي.''

اهڙو العرمڪ ٻڌي، ٻاٻي هريرام جو ٻڌي ستگرو
لهايت ٻڌن ليا. سمجهائون ته هاڻ هو اهڙيءَ سو ڪيهر
ورليءَ جي وارتا جي سمجهاڻ جو لائق ٿيو آهي. چوڻ
لڳا ته ''ٻاٻا. هرديه جي بند دروازن کي کولي انتردرشٽيءَ
سان ڏس. ٻرم آنند هڪ مها ساگر آهي جنهن ۾ سدائين
نيون ڏٺي اهڙي ڏام لي ٻهڪو آهي جنهن معش جون
سنب اميدون ۽ ارواح ٻورا ٿين ٿا. ٻوڪي همهه هڪيو

سنتن جي آڳيان ملي ليسين ٻاهر وڃڻ جو ويچار ئي
لاهي ڇڏيائين.

دربار صاحب ۾ ڪٿا سنت سنگت، روز نيم سان ايندو هو، جنهن ۾ ٻاني هربوام ٻاڻ ۾ ڀاڳ وٺندو هو. ڪٿا ٻڌڻ، پڙهڻ، پستڪ ڪٺي اچڻ ۽ ڪٿا پوري ٿيڻ کان پوءِ پستڪ وري ڪٺي رکڻ، اها سڀ سيوا پاڻ ئي ڪندو هو.

هڪ ڏينهن سنگرن ڪٿا ٻڌي ڪئي، جنهن ۾ اپديش ٻڌي ڪيائون ته ”جڳياسو پرماڻ کي گهرجي ته وديا ماڻ پرمائين پاپ وڪار سڀ ڪڍي. وديا جو نالو ۾ ٿي لڳي، تنهن جو مول سبب اهو ئي آهي. ودي جنهن وقت پاپ کان رهت ٿئي ٿي، تنهن وقت نام پوءِ لڳي ٿو. هرڻ راڳ تي ريجهي شڪاريءَ جي وس ٿئي ٿو. مڇي ڳاهه جي لالچ تي مهاڻي جي ڄار ۾ ڦاسي ٿي پوي. ڀؤنر گل جي سڳنڌ تي مگن ٿي پنهنجي جان قربان ڪري ٿو. پتنگ ڏيئي جي روشنائيءَ تي مست ٿي پاڻ کي ساڙي پورو ڪري ٿو. هاٿي ڪام وس ٿي اوڙاهه ۾ ڪري ٿو. مطلب ته هر ڪو هڪ وشيه جي وس ٿي پاڻ کي ناس ڪري ٿو. پر منش آهي جو پنجن ئي وشين ۾ ڦاٿل آهي. اهي پنجن وڪارن ۾، جيو جو زبردست دشمن ڪام آهي. گروجن پاڻ گرو گوبند صاحب ۾ ڪٿن ڪيو آهي“ ته:

جي ڪمزور ٿيڻ تي پنهنجو پاڻ ۾ ئي مانائي اچي
ويندي آهي. ٻارڙين جو ڦڙو لطف اٿي ٿي پوندو
ته نيشان ۾ ڪو نه رهندو ۽ جي اها ئي ٻارڙين جي پولڊ
ڪمل ڳل جي ڦڻ تي پوندي ته موتين جهان پيٺي
ڏسڻ ۾ ايندي. ساڳين ٻارڙين جي پولڊ جي سوالي لکيتر
۾ سمجهه ۾ رهندڙ سڀ جي وات ۾ پوندي ته سڄي
موتين جو داڻو ٿي پوندي. اهڙي ريت ليکڪ ۽
دشمت انسان، مذهب منهن ۽ السر ٻڙهن جي صحبت
جو اثر ۾ انهن ٿيندو آهي.

دربار صاحب ۾ ڪٿا سس سنگ ۽ ٻولمين ۽
سس سنگين جو جوڙميل ڏسي، ٻانئي هوبرام کي سس
شاسترن جي ودّيا اڀياس ڪرڻ جو ٻرٻر جاڳيو.
چاهيائين ته ڪنهن سمي، ستگرن جي آڳيا وٺي؛ سس
شاسترن ۽ گرباڻي جو وڏيڪ اڀياس ڪريان. ستگرن
جي اڳيان هٿ جوڙي وينتي ڪيائين:

"هي منهنجا سائين،
مالڪ رام تي اڪ دان،
سڪل منورٿ پورن هوڻ، سمرٿو ٿمرا رام"

ستگرن جي آڳيا ۽ ٻرستا سان جهڪو ڪارج ڪجي
ٿو سو جلد سڦل ٿئي ٿو ۽ جهڪڏهن ڪي وگهن ۾
ڪٽي اچن ٿا ته ۾ ستگرن آشيرواد سان اهي هٽي
ٿا وڃن. الهي ڪري وڃي ڳولها لڳو ۾ جيسين

ڇاڪ سڻو الائي ڪنهن کي لڳو آهي. هيڏيءَ ٻُڍيا
ڪرڻ جو اهنڪار رکيءَ مالڪ ۽ دل ۾ نه جاڳيس ڌ.
مان کو هيڏو ڪم ڪيو آهي. ڪتا ٻُڌندو ني رهيو.
ڪتا پوري ٿيڻ کان پوءِ روزاني ڀيم موجب پستڪ
ڪٽي ناهي الدر رکندو هو. پر اڄ الهيءَ ڪم لاءِ
ڪين اٿيو.

سنتن سڏ ڪري چيس، "ڀائي هريا، اڄ تهنجو
سر ٻر ڇو سست پيو ڏسجي، ڇا ڳالهه آهي؟ نماڻائيءَ
سان ملڙي سو ۾ جواب ڏنائين، "سچا پاتشاهه، اوهين
سڀ ڪجهه ڄاڻو ٿا." سنگرو سڀ ڳالهه سمجهي ويا.
چيائون، "ڀائي هريا، ڌن آهين. ڌن تنهنجا ماتا پتا
جن توکي ڄڻيو. اسان جي ٽولي سڀ پو آسيس ڏهندي
تون پرمپدارلن ۾ ٻُرڪ ليکيو ويندين." کيس الدر ولي
آسيس ۽ مهر . ڪيائون.

سمو گذرندو رهيو. ڪجهه مدت بعد، پيو هڪ
هيوڪ، ڀائي جيرام ۽ دربار صاحب ۾ آيو، جنهن کي
سنتن شيوا ۾ لڳايو. ڀائي هربرام، سنگتن جي آگيا
سان وديا ابياس لاءِ ڪجهه ڪال لاءِ ٻاهر لڪتو.

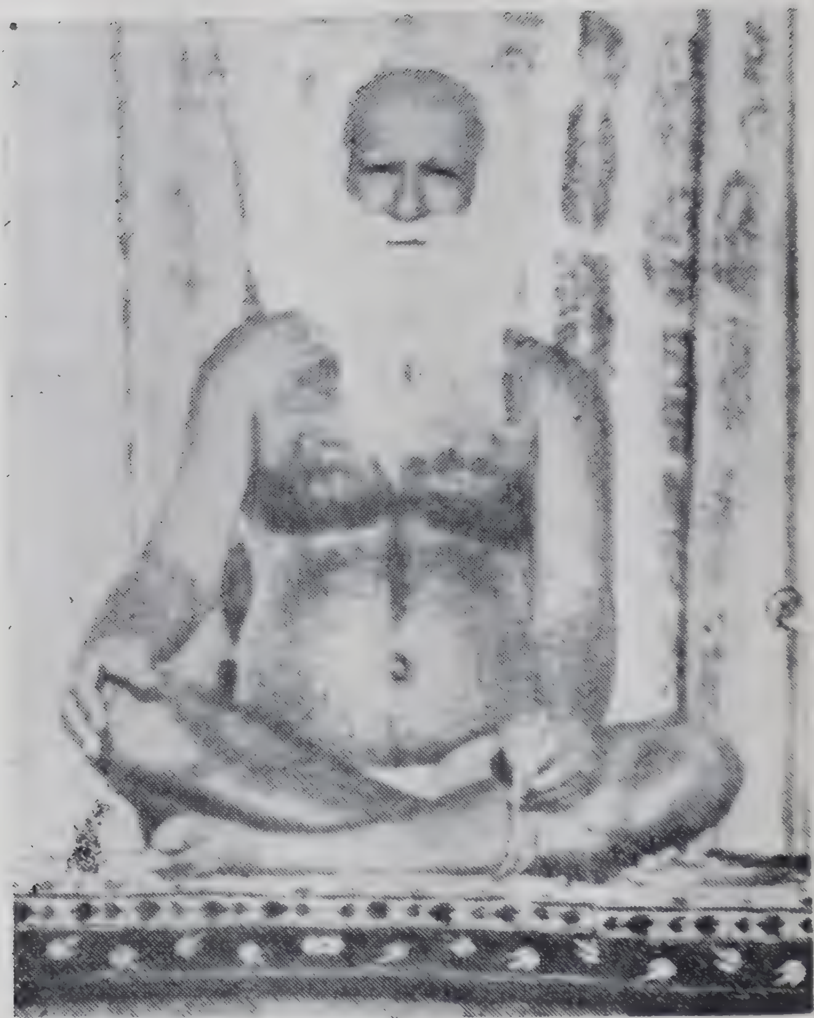
سري ساڌ پيلي ليرڻ مان ڪٿين پستڪن جو
ابياس ڪيائين، ڪن هن سري ساڌ پيلي سڪر
۾ ڪتا سنسڪ ۽ ڪندو هو. تنهن کان پوءِ
امرت سر وڃو جتي گرو گرلت صاحب جو جهگيءَ طرح

”هي ڪامڻ، ٽوڪ ۽ شرامڻ، ٻهه جوٽي ڀرماوٽهه.“

سڄو ڪم ڪار جو ايڊيش ڏيئي رهيا آهن ڀائي هرڀرام کي اڪيلو ڪرڻو پيو. ساڻ پرسنگ پڻ ڏندي پڻ ڏندي اهڙو ئي جولان پرجي ٿو اٿي، جو وچ ڪ مان نپ ڏيئي اٿي ٻاهر نڪري ٿو وڃي. ٻنهي ڀتاڄن ڀائي ٽيوڻرام صاحب جو ايڊيش به اٿيو. وقت اچي ٻاڌ پيس جو ڪيس خاص پرهيزيه پالن ڪرڻ جو ڏنو هوائون. ڀائي هرڀرام جي ان وقت جي پڻ اوستا اڪيلائن ۽ هيڻن جي هئي. جوانيءَ ۾ سڀئي وڪار جو مول وڪار ڪام سمجهي، ويتر جوانيءَ ۾ ڪام جي وڏيڪ هلندي ڀڄندي سمجهي، هميشه لاءِ ڪام کي ٻاهرين طرح پروڙ ڪرڻ لاءِ، ويراڳ جي جوش ۾ اچي ويو. ٻنهي سمبرن جو نام چت ۾ ڌاري، ايڪو آواز نا ڪري، ڪٽنديئي سُتو، اندريءَ ۾ لڪائي وڌائين. رت نڪرڻ لڳو ۽ ڪري وهڻ لڳو.

آها! وارنا لکندي سيامٽ ٿو وڃي. اندري، هڪ نازڪ عضوو، تنهن ۾ هڪدم سٽو لڳائڻ ڪيتري قدر نه هوڀر تان موهه ڪٽيو آهي. وري ويرنا اهڙي جو نه ڪڏهن کي پڌائڻ؟ نه وري دل جي ڪمزوري ڏيکارڻ!!

لوهو وهندو رهيو. مگر چڪر کائڻ لڳو، مگر ساوڌان رهي، دل جي همت نه هاري جهٽ پٽ ٻڌي پڌي، اچي وري سڄڻ اڳيان سيس نوائي، ڪٽا لي وينو،

برهمچاري سنت هريرام صاحب

اڀياس ڪيائين. انهيءَ کان پوءِ هردوار ۾ ماتا گنگا ج
اشنان ڪري، سنتن جا درشن، ميل ميلاپ ڪري، واپس
ستگورن جي چرنن ۾ آيو. ڏاڍي پرهه ۽ پريم ۾ اچي
پنهنجي ستگورن جو درشن ڪيائين. ڪيترن ڏينهن جي
وڇوڙو ستگورن جو درشن پائي لوڙهه ليو.

"تس گر ڪئه وارنا،
جن هر ڪي هر ڪٿا سڻائي،
تس گر ڪئه سد بلهارڻي،
جن هر شبد بڻي ٻڌائي.
سو ستگر پيارا ميري نال هئي،
جنهن ڪٽي موهه لوڀ جنجالي،
تس گر ڪئه شاباس هئي،
جن هر سوجهي پائي."

هاڻي ته پائي هريرام پنهنجي وديائن ۾ سمپورڻ ٿي
ويو. آتم وديا ته اڳيئي هيس، باقي سڀ شاسترن ۽
گرباڻيءَ جو به پورو پورو اڀياس رهيس، دربار صاحب ۾
خوب ڪٿا ۽ سٽسنگ جي پريم ۾ پرساد وساڻيندو
رهيو، جنهن اڳيان به سنڌس ليڪ هوءِ، پر ڪٿنيءَ سان گڏ
رهڻي به هئي، اها ته ڪا اڙ قسم جي موج آهي.
ستگرن جي صحبت، دربار صاحب جي ڪٿا سٽسنگ،
۽ عام لوڪن جو پريم ...... پائي هريرام کي آنند
ڏاڍو لڳو.

"سوني سنياسي، جو سيتل رهي سڀاو ۾"
ڪٽي جهڙن ڪپڙا سان، ڦرلي جي ڦاسي،
سر ڏسي سامي ڇوي، الک، ابهاسي،
گنگا، گيا، ڪاشي،
ٻون (ٻنڪي) ڪين ٻلن جيان."

ستگرن ۽ درٻار صاحب جي شيوا ۾ نه ٻڌهجو ڏن ۽ من ارپڻ ڪيل ني هيس ٻعدولِ هٿن سان شيوا ڪرڻ جو سڀاءُ.

سڀ اڃا ڪئي مس ڪنهلدو هو نه ٻهداري ۾ گهڙندو هو. ڏڏ ولوڙي، چاڏ ٻون ٻري، ٻوءِ وڃي لڳندو هو ٻاهر ٻارڻ ۽ آئي ڍوهڻ ۽ ٻهداري جي ٻين ڪمن کي. ساري سنگت جي رسوئي جو ٻار ٻنڌ ٻاڻ هٿن سان ڪندو هو. گرٻاڻي هر وقت وات ۾ هيس. الندي وهندي، شيوا ڪندي، ٻاڻي ٻيو اچاريندو هو.

ستگرو وچي صفحي ۾ آرامي ٿيندا هئا ته، ڪين پکو جهوليندو هو ۽ لتا ڪرائيندو هو. شام جو ڪٿا ٻوري ٿيڻ کان ٻوءِ، گاٻن جي شيوا، کير ڏهڻ، رات جي رسوئي تيار ڪرڻ ۽ ڪارائڻ، تنهن ٻعد ستگروءَ کي پيرن ڏيڻ ۽ سندن چرڻ چاپڻ، جيسين ڪين ننڊ اچي. ٻوءِ وڃي ٻاڻ سمهندو هو. اهو هو سندس روزانو نيم. ٻنهڙي ستگرن جي اهڙي شيوا ڪيائين جو وقت تي سندن ڪرپا سان ٻنهڪن هٿن سان سڙٻندو هو.

وقت گذرندي دير ئي ڪانه ٿي لڳي. هڪ ڏينهن
سڪون، ايڪانت ۾ ويٺي، ٻاٻي هرداس کي هن شعر ۾
جي ملوليءَ جو ٻوٻون ورلو ڪرائڻ لڳا. ستت چوڻ
لڳا، "ٻابا، ٿولي ٻڳولت جي اليبت ڪوٻا آهي. سڀ
ٻوڪار سان ٿون سڪي آهين، هن لوڪ جي وديا ۽
ٻي ٻولوڪ جي وديا، ٻنهي ۾ ٿون سمپن آهين. هاڻي
ٻابا، هن سوٻر جي لڌي نه آهي. صبر نه آهي، ڏينهن
۾ چار.

"سدائين نه هوندا ساهه سان، اهي ميلاڻي جا ميڙهن،
هيءَ وڻ هڻي جا، آهن ڏسڻ نه ٿي ڏينهن."

ٻابا، ٻوت ايندو چور والڪي. جي گهر جي مالڪ
کي اها سڌ هجي نه رات جو چور ايندو نه هوند اوجاڳو
ڪري چور کي اچڻ نه ڏئي. هن اسڪان جو ڪم ٿون
سڀ چڱيءَ طرح سمجهاليج. درٻار صاحب جو ايمان
آهي "آئي صورت راضي رهي، چلها لهتا رهي." ٻاڻي.
منهن کي ٻهندجي جيوت ۾، ٻهندجي من کي ٻارلم مَيٰ
ٻڻائي رکڻ ٿي مکيه سادن آهي. ٻاٻم ٿي سچو امرت
آهي جو دل کي امر آنند ۽ خوشي ٻخشي ٿو. آٻو رٻي
ٻوٽي کي، ٻولم جي جل ٻهچڻ ٿي، سالي جو آنند
اڳهن ٿئي ٿو. سچن سنتن جي صحبت ڪج، جو نه
انهن جي اندر ۾ ايشوري محبت جو مچ هردم ٻرندو
ٻري. سنتن جو ڪولو نه آهي اندر جا حرص ۽ هوائون

ٻالڪ کي وڏي ٻڌي سمجهندو هو جو گروءَ جي شيوا ڪ
جو وجهه ملندو هوس.

"تس گر ڪئه سمرڻ ساس ساس،
گر ميري پراڻ ستگر ميري راس.
گر ڪا درسن ديکه جيوا،
گر ڪي چرن ڌوءِ ڌوءِ پيوا.
گر ڪي رڄ نت مجن ڪرو
جنم جنم ڪي هؤمي مل هرءُ.
تس گر ڪئه جهولاوءُ پاکا،
مها اگن تي هاٿ دي راکا.
تس گر ڪي گرهه ڍووءُ پاڻي
جس گر تي اڪال گت جاڻي.
تس گر ڪي گرهه پيسءُ نيت
جس پرساد وئري سڀ ميت.
جن گر موڪئه ديا جيءُ
آپنا داسرا آپي مل ليءُ
آپي لائيو اپنا پيار
سدا سدا تس گر ڪئه ڪري نمسڪار
ڪل ڪليش ڀئه ڀرم دک لاٿا
کهه نانڪ ميرا گر سمرٿا." (ڪؤڙي)

(راس- پونجي رڄ- ڌوڙ مجن ڪرڻ- اشنا
ڪريان ٿو، هرڻ- دور ڪريان ٿو، پاکا- پکو، گرهه- گ
پيسهه- اٽو پيهان ٿو، سمرٿا- سمرٿ.)

سنڀالي سالڻ ج. وڃائڻ ورلي ڏاري، پنهنجي سائينءَ
کي سنڀارج.

”ڪاتي ڪوڙ نہ ڪر، ڪنهن سان ڪٽ ڪچرو،
اهو واڪ ويساهه جو، هوڏ م هوڏي ڏر.“

پيارا، مالڪ کي ڪير وڻندڙ آهي؟ هو ڪنهن
تي محبت آهي؟ جنهن جي دل اُجري آهي.
جنهن جي اندر جا ويچار شڌ آهن، جنهن جي زبان تي
ڪو اگهاڙو يا ڪچو حرف ڪڏهن نه ٿو اچي، جنهن
جي ڪم ۾ ڪڏائي يا غلطائي ڪنهن نه هجي، جنهن
جي رهڻي سڌي ۽ نردوش هجي، جو پرائيءَ ڪوڏيءَ
کي ورجهو نه وجهي، جو ڪوڙ ڪپٽ، ڪوٽ ۽ ڪساڪ
کان پري هجي. جنهن جي اندر ۾ ابرڪا جي باهه نه
ٻرندڙ هجي، ٻئي کي چڱو ۽ خوش حال ڏسي سڙهو
لڳي، انهن نه جو منهن جو ٻوٽي لهي وڃيس، جنهن
۾ ڏاڻي ڏلي نه هجي، جهڙو اندرون تهڙو ٻاهرون،
دلب نه ڪري، دل جو حليم ۽ نماڻو هجي ۽ هر ڪنهن
سان انصاف روءِ هلي. اهڙي تي شخص تي مالڪ
ڪن چڪن آهي.“

ستگر اها امرت مئي سمجهاڻي، پائي هرپرام ۾
و جهندا رهيا جو سمجهاڻون نه هاڻي سرپ ڪن نوٽن
ڏينهن جو مهمان آهي.

ٻن چئن ڏينهن ڪڏ رکي لي، پائي هرپرام کي اوچتو

۽ دل جون ڳجهيون ڳالهيون جي ڪين هيٺ ڪيرائڻ
جي ڪوشش ڪيون ڪن، انهن جي اُتر هلڻ. سينڌي
منهن کي پالڻ ۽ ڪين پيار ڪرڻ، اها سنڌي ڪرت
آهي.

"ساڪت سنگر نه ڪيجهي، ڏورون ڪي جانيءَ پاڳه،
پاسڻ ڪارو پر سيٺ، تان ڪيچ لاڳي داڳه."

شراب جي مٽڪيءَ پر سان وهي پلي سؤ سال گذري
وڃن ته به خماري ڪانه ٿيندي، پر جي هڪ پيالو
ڪڏي پيئجي نه لهي ۽ پر ڪي ونجو. اهڙيءَ طرح
پريم جون ڳالهيون پڙهندي سوين سال گذري ويندا
نه ڪجهه نه ٿيندو پر پريم جو پيالو پي مکهن ٿيڻ ۽ تي
آنند ۽ موج بهاري آهي. پريم ۾ ٻاجهه ڪي اهڙو نه پيچاه
جو جيڏانهن ڪيڏانهن سڀ پريتم پرماتما ئي نظر ايندو
رهي.

"خالق منجهه خلق، خالق سڀ خلق ۾،
سمجهي ڪر سامي چئي، ورلو جن هڪ
مهر ڪر مالڪ، جنهن کي پر چئي پاڻهي."

بابا، من هميشه ٻار آهي. ماڻهو ڪيڏو به وڏو ٿئي،
پر من وڏو ٿيڻ جو ڪونهي. انهيءَ من کي وچار سان
هلائڻ گهرجي. خيال جو ساڪي ٺهي گذارو ڪجي.
سڀ پورشن کي سمت وسنو پائڻ لاءِ وشيه واسنا ڇڏڻي
پوي ٿي. اسان لوڪن نام جو ڏن بخشيو آهي، اهو

جو ٿا ٻڌو، گانڌيءَ نه چاهه، ٻرجي مذهبي ڪجهه ۾ لوڙي وجهي، ٻيا جي ڏيڍ موليڪي ڏان ڪريو ته ٻه مان ٻڌهڻا وڏا ڀاڳ سمجهندس." گانڌيءَ سنتن جي آڳيا الوسار دان ڪرائي ورتي.

انهيءَ سميه ۾ ڪيترن سالن سنت ۽ سنگت انتم درشن ڪرڻ آئي، ٻه جيئن سنتن جي ورتيءَ ۾ ڪا اٽڪ نه هوي، تنهن ڪري ٻلڪل جهڻي آواز ۾ ٻاڻي هر ٻرام، سنتن جي سيراڊيءَ وٽان وهي ۽ ٻاڻي پڙهڻ لڳو.

سنت ٻاڻ ڪاٻه واسنا، ڦُرڻو، ممت نه رکي، شانتيءَ ۽ ايڪانت ورتيءَ سان، ٻنهڻي سوکم لکشيه ۾ ورتي سمائت ڪري، جوتي جوت سمايا. ان کان اڳ ڪنڪاجل، تلسي پتر ۽ گنگاجل پوڄا جي سامگري جا ضروري هئي، سا ونتائڻو ڀيجي ورتي.

هيءَ جيون هڪ ندي آهي، جا وهندي وهي، جيستائين وڃي ان وشال، اننت جيون ۾ سمائي، جنهن کي اسين "مڪتيو" ٿا چئون. جيون ۾ لڪل آهي موت جو سهنو ۽ موت ۾ لڪل آهي هڪ دروازو انهيءَ جيون جو، جو هن جيون جي ٻنيان آهي. مرڻ آهي اننت جيون جو آنند، پرم آنند ماڻڻ!!

"لهه ٻارڪ، نهه جوڀني،
لهه ٻُرڙي ڪڇه ٻنڌ
اوهه وبلا ٿا پوجهيئي،
جب آه پڳيءَ جسم قيد."

سڌ ڪري چيائون، ”ٻاٻي هريا، هاڻي اسان جو سمورو
آهي، توهان کي جيڪا تياري ڪرڻي هجي سا ڀلي
ڪريو. اها مهل رڳو پوندي ٿي وڃي جڏهن هتان
لڏي وڃي پنهنجي شهر سان ملبو، جتي نه آهي پڪو
۽ نه ٻيڙا، نه آهي ڪو جهيڙو ۽ نه جهڳڙو، نه آهي وير
۽ نه ورونڌ، پر رڳي آهي محبت ۽ ميٺ. اهڙيءَ سان
وڃي ملنداسين.

”سانجهه پڙي دن بيتو ري، چڪوي ديهان روءِ،
چل چڪوا او ديس ڪو، جهان رين نه هوءِ“

شام ٿي، ڏينهن لهي ويو، اهو ڏسي چڪوريءَ روئي چڪور کي چيو ته، ”اهڙيءَ ديس هل جتي رات نه ٿيندي هجي. هيءَ جيون مايا آهي، سپنو آهي، پاڻيءَ تي ڦوٽو آهي، جنهن تي ڪوئي ڀروسو ڪونهي، آتما امر آهي، اهڙي سک ساگر جي نگري آهي ۽ هيءَ جوتو جڳ ان جي ڀيٽ ۾ ڪجهه به نه آهي.“

تنهن وقت دربار صاحب ۾ فقط هڪ ڳانءِ اچي بچي هئي، جا ٻاٻي هرٻرام پيار سان پالي هئي. سمت سنگهين سنتن کي چيو ته ”سائين، ڪوبه جي براهمڻ کي اها ڳانءِ دان ڪريو.“ سنتن وراڻيو ته، ”ٻابا. اها ڳانءِ توهان پالي آهي هرٻرام. انهيءَ کان پڇو“ ٻاٻي هرٻرام جڏهن اها ڳالهه ٻڌي، تڏهن روئي ڏنائين. ”سنتڪرو، ڳانءِ جي دان ڪرڻ لاءِ مون کان

”جس پياري سڄڻ ليءِ، نس آڳي مر جلڻي،
ڏرڪي جيوت سنسار، تا لڳي پاڇي جيوڻان“

من پوڄي اڇين. ليڪن مان انهن ڇلي ٱلي ۽ لڙڪن جون بولدون هس لي نه ڪن. لوڙي من جي سمجهه هين ته

”امت نه ساوڻ مينهن وسندا
امت نه هيءَ بوساٽ آهه
امت نه باغن ۾ بهاري
امت نه بلبل لامت آهه،
امت نه شاديون شادمانا
امت نه جمشيد جهان آهه،
امت چالهوڪيءَ جي بهان
اڇڻي الداري رامت آهي.“

هيءَ جيون آهي ڏک ۽ سک جو سنگم. موت موزئون نه ٽري، لمت لباهي ليندو.“ پو نه ه هڪ پورم پوتم جو وڇوڙو دل کي لوڏو اوس آڻي ٿو.

سڄي پڇه نه سمت پوش هميشه زنده آهن. هيءَ جهان ڪو مڇين لوڪن کان جدا نه آهي، ڏڳو سوڪمعا ۽ استلوتا جو ڦير آهي. پوڪوي ڇائو سکهوي. پڳولت جو پاٽو انين سمجهي ڇمت ڪي ڏوڙ ڏ بوج ڏ ٽا لڳا ۽ الهد شهد، آلم پد ۽ سماڏيءَ ۾ ڇمت جي ڏارنا وڪڙ لڳا. هرپوي ڪوپا جو ليم پارهي سوڏو ٿاهي،

يسو مسيح چيو آهي تہ ”هن دنيا کي پل ڪري سمجهہ پر ان ۾ گهر نہ ٺاهہ. دنيا آهي مٿي هلڻ لاءِ ڏاڪڻ ۽ نہ رهڻ لاءِ.“

سمبت ١٩٦١ ٻراٻر جون سال ١٩٠۴ع ۾ سنتن جو شوبر شالمت ٿيو. ٽيم ٻورڪ ڪريا، ڏولي وغيره، سجلانتي لمولي ۾ وواڻ والکو ٺيار ڪئي ويئي. ڪئين لوڪ، پرشاد، ناريل، ڦل ڦول کڻي سنتن جو انتم درشن ڪرڻ آيا. ساري ڳوٺ ۾ ٻوڪرما ڏياري، ڪيرتن ڪندا، شمشان ڀومي ۾ اچي ڪما ٿيا جتي ارٿي ۾ جو اگني سنسڪار آدڪ سڀ ڪريا، مريادا موجب پورو ٿيو.

ستگرن جي وڇوڙي ۾ ٻانئي ھرٻرام جو مٺڙو ملول ٿي پيو. اهو ٿي ويچار، تہ اها سڪيا سمجهائي ۽ وڏن جو هڻڻ، جو انل چتر آهي، سو وري نصيب ڪين ٿيندو؟ جن ستگرن کيس سڪ جي چڪ سان آڻي، ٻنهجي گود ۾ وهاري، مٿن مهر جو هٿ ڏري، سنسار اگن کان بچايو. اوديا ۽ وديا جو چيد ڪري سيڪار ڀرو جن ستگرن جي صحبت ۾ رهي، ٻاڻ شاسترن، الم وديا، يوگہ وديا ۽ گرٻاڻي ۾ جو ابياس ڪيو ۽ طوحين طوحين رنگن روپن ۾ روحاني راز سمجهيو سي هاڻي وٽن ڪوٺ رهندا؟ اهي خيال ڪري چت ٻرام ۾ ڏٺي پيو وچين ۽ گرٻاڻي ياد ايئي ٻوڻ تہ.

(٥)

خيرپور رياست جي ميرواهه تعلقي ۾، پوڻن ڪان ٽڪل اوڙهن (١٨) ميل پري، ٻه ننڍڙا ڳوٺ ٻنگو ۽ ڀهڙ آهن. اهي ٻئي ڳوٺن جي وچ ۾ واريءَ جون ڀٽون آهن. هڪ ڳوٺ ۾ ڀائي ٽئورام صاحب ۽ ٻئي ڳوٺ ۾ سندن سوڀت سائينءَ جو پيارو ڀائي ڏئورام صاحب رهندا هئا.

ڀائي ٽئورام صاحب جو جنم سنبت ١٨٩٠ مطابق سال ١٨٣٣ع ۾ ٿيو. ڀائي ٽئورام صاحب ننڍڙائيءَ لاطمع هئا ۽ اٺئي پهر ايشور جي ڀڳتيءَ ۾ رڌل رهندا هئا.

"جو مايا ۾ رهندي رهي ٿو اداس،
اهيءَ جو سچي پوڳ ۾ ٿي ٿواس." (ڀيوس)

ڪڏهن مڪتب ۾ ڪونه پڙهيا، پر اندر جو اجالو ايترو هون جو چئن سڀ ويد شاستر پڙهي پورا ڪيا هئائون.

"ڏني گيان ڪلا سنگر پورک دايا ڪري."

هڪ زمين جو ٽڪر وٺي، ننڍڙي جهوپڙي ٺهرايائون ۽ اتي ڪوهه ڪوٽائڻ جو به خيال اٿن ٿين. ڀائي ٽئورام صاحب دل ۾ رٿيو ته ڪوهه ڪوٽائڻ جو آرنڀ جيڪر ڀائي ڏئورام صاحب ڪري ته ڏاڍو چڱو. ڀائي ڏئورام صاحب ته هڪ مستانو فقير ۽ بي پرواهه شاهه هو.

سنتن ۽ سنت سنگين کي پتريڪائون موڪليون ويون.
گروگرنٿ صاحب جو پاٺ ۽ ڀوڄائون پلي ۽ پٺ
ڪيون ويئون. ٻارهي لي ساڌ سنت، سک شيوڪ ۽ سنگت
جو جوڙ ميل ڪٺو ٿيو. گرو گرنٿ صاحب جي پاٺ
جو ڀوڳ پيو. آيل ساڌن سنتن پنهنجون پنهنجون ٻڪرون
وجهي انسو ڦاڙيو ۽ سک سنگت پڻ پيڻائون رکي،
وڏن سنتن جي گديءَ لي ٻراجمان، پاڻي ھريرام ڪي
اهو روپ سمجهي مٿو ٽيڪيو. سيئي پرشاد پائي،
آشيرواد وٺي پنهنجي پنهنجي ديش روانا ٿيا.

ڀائي ٽوپڻرام صاحب پاڻ کي گهڻو ئي لڪايو پر آخر
ٻن ڏينهن کان پوءِ ڳوليندي ڳوليندي ڀائي ڏاورام
صاحب کيس وڃي هٿ ڪيو. پوءِ وارو آيو ڀائي
ڏاورام صاحب کي لڪڻ جو. ڀائي ٽوپڻرام صاحب
کي اندر جي پوڄه پيئي ته ڀائي ڏاورام صاحب
ڪيڏو پورو مڙس وڃي لڪو آهي. اڃا هن جي ڳولها
اچي مس ۾ ته هو وري گم ٿي ويو. ڪجهه پوءِ
ته روهڙيءَ ۾ سائين وسڻ شاهه جي دربار ۾ آيو
آهي پر الي وڃي پهچي مس ته ان کان اڳ الاڻ هو
غائب ٿي ويو. چون ٿا ته ڀائي ٽوپڻرام صاحب کيس
ڳولي ڳولي ٿڪجي پيو پر وري ڀائي ڏاورام صاحب
جو اصل پتو ڪونه پيو.

ڀائي ٽوپڻرام صاحب گهڻو اڳتو اهڙيءَ پهچڻ ڀڄيءَ لي
گذاريندا هئا ۽ گهر ۾ بلڪل ٿورو ايندا هئا. زمين ۾
گُل ۾ پيا ڪندا هئا ۽ اٿندي وهندي پاٺي پيا
پڙهندا هئا. پهر رات جو پيو هوندو ته اٿندا. ڪرپا
لاهي اشنان ڪري، گرباڻيءَ جي پڙهڻ ۾ وولي
استت ڪندا. جپ صاحب اهڙو ته پيار ۾ اٿد آواز سان
اچاريندا جڻ ته ساکياتي امرت جا ڍڪ ٿا پيئن. پلي
۾ ڪلاڪ جو ته پاٺ ڪرڻ ۾ لڳي وڃن.

اهڙيءَ طرح پاٺي پڙهندي اڃو صبح
اچي ٿيندو. سج اڀرندو ته اٿندا ۽ وڃي ڪٿهن وهواري

ڍڪڻ تي ڍڪڻ کڻندو ھو. ڀائي ٿئورام صاحب جي دل ۾ اھو خيال آيو ۽ اوچتو اٿي اچي ڀائي ڏئورام صاحب ڀر گھڙي پيو.

"سدا وڏڀاڳي، رکن سڀ الله ۾."

"ڀائي ٿئو، ھي ڪھڙا ڇا جا پارايا اٿيئي؟"

"سائين، زمين ٽڪرو ورتو اٿم، ڪوھ ٿو کوٽايان، اوھان دعا ڀالي ڀھريون لپو ھڻو."

ڀائي ڏئورام سڀ وچن چئي، ڪوڏر ھٿ ۾ کڻي جتي جو ڀھريون لپو ھنيو، تتي رڙ لڳي وئي ته "ڀائي ٿئو، ڪوھ جو مٿو تي قري ويو." ڪوھ ته کوٽجي ويو، پاڻي به عمدو نڪتو، مگر ڪوھ جو ڀي ڀي پاھرپرو اڄ ڏينھن تائين اٿين ئي ڏسڻ ۾ ايندو. سڀن جي ھٿ جو کوٽايل ڪوھ، ڪوھ کي ور مليل آھي ته ڪنھن به انسان کي ٽيڙلب ٿئي ته اٿيئي ڪوھ تي وڃي اشنان ڪري ته وري ٽيڙلب نه ايندس. ڇو ته آسائتا اولاد جي آس ڀائي ھن ڪوھ تي اشنان ڪرڻ وڃن ته ھن کي سنتان جي پراپتي ٿئي. اھڙي پرکيه مثال ڪئين ٿيا آھن.

ھڪ دفعي جي ڳالھ ڪندا آھن ته ڀائي ٿئورام صاحب ۽ ڀائي ڏئورام صاحب پاڻ ۾ لڪ ڇپ جي واند ڪئي. ڀھريان وارو ملھو ڀائي ٿئورام صاحب کي لڪڻ جو ۽ ڀائي ڏئورام صاحب کي ڪيس ڳولڻ جو.

ٽنوڌرام صاحب کي ٻاني وسڻرام چيو ته اهو ٻالڪ اداسي فقير ٿيندو، گهر ۾ گرهستي ٿي ڪين رهندو. ٻنهي جا سنت ڪنورام صاحب ۾ سندن خاص صحبتي هئا جن سان ويهي ٻاڻي ۾ روح رهاڻ ڪندا هئا.

"جهان کي آيو وس، سائي ساٽ سنگت جو.
مٽي ٿيهجي من موٽ، ڪوٽ جنم جي ڪس."

خيرپور رياست ساريءَ ۾ سندن لاڳاپا ۽ پيگهتيءَ جو پرتاپ ايترو ته وڌندو ويو جو ڏنڌي وهنوار ۾ سندن نالو وٺي مالهو قسم کڻندا هئا.

رياست جا والي مير علي مراد خان سندن ايترو ته پياسي هئا جو خيرپور مان خاص پنهنجو ٻاڻ کڻي ايندا هئا ۽ ٻاني صاحب جي درشن ڪرڻ لاءِ پنهنجي بگهي تان پيري پيادل پنڌ ڪري، ادب سان اچي کين پيري پوندا هئا ۽ دعا پنندا هئا. چقمق ڪشش ڪندو آهي لوهه کي، پر اهو لوهه پلي سنو صاف هجي يا ڪٽيل ڪارو هجي. ٻاڻ ۾ قول ڏاڍهن مکيون چڪيون ويندون آهن ماکيءَ جو رس وٺڻ لاءِ پر گل ڪڏهن الهن مکين کي موٽائي ڪين ڪڍندو آهي، لوڙهي کٽي هو ٻاڻ سان دوکند ٻه کٽي اچن. ٻوهه ڦٽي امرت وٺي، پڪي هڪ وڻ جي ٽاريءَ لي ولهي منڙا مڌر آلاپ ٻولين ٿا، نه ڪن خاص انسان لاءِ، ٻار جيڪي ٻه جيڪو کين ٻڌڻ چاهين انهن لاءِ. ورک پنهنجي

ڪم يا خيال ۾ لڳندا.

”ڪرمڪ امرت پاڻي پوليهه-سڀ آتم رام پڇاڻي ۽
اڪو سيون، اڪ آراڌهه-ڪرمڪ اڪٿ ڪهاڻي.“

ڀائي ٽلورام صاحب جي استري به هڪ ڪٽوان ۽ ايشور ڀڳتياڻي هئي.

”سامي ساڻي چاڙ، سهاڳڻ سڄڻ جي،
جنهن ۾ چاڙ پاڻ ڪي، اڙي پنهنجو پاڻ.“

ڀلا جوڙو ٿي مليو جنهن، پوءِ الهيءَ گهر جو اولاد به ضرور اهڙو ئي ٿيندو. چار پٽ ڄاوا (١) آسنداس (٢) آسودومل (٣) مڱهرمل ۽ (۴) جيوترام، چار ئي پٽ آگياڪاري، ايما ۽ سوڌي سڀاو وارا هئا. هنن چئني جي پاڪ ساڻ هر ڪنهن جي دلاس هئي. پوئين پٽ جيوترام جو نڪري ٿالو هو **سنت هريرام صاحب.**

ڀائي ٽلورام صاحب جو سڀني مهمانن سان گهڻو سنبنڌ هو. ڪڏهن پاڻ ڪهي سڀني جي ديدار لاءِ ويندا هئا ته ڪڏهن مهمانون ڪٿان پنڌ ڪري سندن درشن ۽ وارتالاپ جو آنند ماڻيندا هئا. سڀني کي امرت جي ڌارائن سان اشنان ڪرائجي ته به الهيءَ مان اهڙو آنند نه ايندو جهڙو سنت پرشن جو پاڻ ۾ ميلاپ ڪرڻ سان. الهيءَ جو نه ڪو ملهه ئي ڪونهي. ٻه هڙيءَ جي سنت وسڻ رام صاحب سان پهڻ ٻه پريم هون. جون تا ته اچا جيوترام ماتا جي گرڀ ۾ ئي هو ته ڀائي

ٻائي صاحب مڙڪي ڏنو.

مير صاحب

"اِهي سڀ فنا، جا تو ڄاتي ٻُڌجي،

مرڪي ڀرشنا جي جل سان، ناحق ليکهن ٿا لاءِ."

جاڳير جو ٻوراو مان ڪاڏي ڪندس. ٻئي ته ڪنهن کي سکي ڪيو آهي ۽ نه ڪندو. منجهس هڙو ڪڻ ئي ڪونهي. دل جي خال ڀرڻ ٻدران ٻيو ٿلو وڏي کي خال ڪيو وڃي. جي هڪڙو احتياج ٻيو ته پيا ڪئين احتياج اچي ظاهر ٿيندا. هن ناسور جڪ ر ڇا جا ويهي مالداڻ مهڻيان. مان ته هميشه، مالڪ کي اها ئي استدعا ڪندو آهيان ته سائين، مولکي ا غريب ڪر ۽ نه شاهوڪار. ايترو ڏيئي جو ٻه روز لي اچيم، ڇو ته جي مٿان ٻي ڏئين ته ڏنهنجو الڪاري ٿا لي ٻوان ۽ ڇوان ته مالڪ ڪير ٿيندو آهي؟ يا زندگي سبب اهڙو اڻ وڻندڙ ڪم ڪريان ۽ ٻي فائدو سندس نالو ولي اجايا قسم پيو کڻان." ٻرواڻو ڪري ٻساهه ٻ وڌائين ۽ مير صاحب کان معافي ورتائين. "پيارا مير صاحب، هن زندگي لي ڪهڙو ڀروسو!

"هڪيو هيڪ هوشيار، ڪنوڻ ڪنوڻي اوچتي"

ڪاڏي ڪاڏي مهن گنا، ٻهڙيدي سڀ الڪ،

ڏرڪي ڪادا جيوڙا، جهان سڀ ته لڳي ولڪ."

آخر مير صاحب جي گهڻي زور ڀرڻ تي فقط اها ڳالهه

چاٻا ڏني ٿو، ان چاٻا ۾ وشرام ٻانڌ لاءِ ڪنهن کي به روڪ ڪانهي. ٻوءِ ڀلي هو چور هجي يا ساڌ. سنڌ مهمانن ته اهي سڀني کان مهان آهن، اوچ آهن.

مير صاحب جو ڀائي لعلورام صاحب ۾ اهڙو ته سنيهه، ٿي ويو جو هڪ لڳا شام جي وقت سندن ٻچي لئي ويا ۽ لوڙهي جي ٻاهران ٻيهي چوڻ لڳا، ”ڀائي صاحب، موڪل ڏيو ته اندر اچان.“ ”ڀلي اچو، مير سائين اندر.“ ڀائي صاحب چيو. مير صاحب ٻئي هٿ جوڙي عرض ڪرڻ لڳو، ”سائين، اڄ ته ڪو مهر محبت جو پيالو پياريو.“

ڀائي صاحب، ان وقت ٻکر گهوٽي رهيا هئا ۽ پاڻي وجهي ولهي چاڙهيائون. مير صاحب کي ٻکر آڇيائين جا هن ڪٽوري ۾ کڻي ورتي ۽ انهي هٿن سان ٻُڪ ٿاهي، سائين جو نانءُ وٺي سُرڪيون ڀريائون.

”صدقي وڃان سائين توهان جي نانءُ تان. اڄ اوهان جي ڏنل ڏاٽ ڪيڏي نه روح ۾ راحت پيدا ڪئي آهي.“ مير صاحب ٻکڙي پي، هٿ جوڙي چوڻ لڳو، ”سائين، هن مسڪين جو ڏوڪڙو ته قبول ڪريو.“

”مير صاحب، حڪم ڪريو.“

ٻکو ٻهڻ ۾ هڪ جاگير هئي، انهي جو پروانو، ڀائي صاحب جي اڳيان رکي عرض ڪيائون، ”سائين، هيءُ منظور ڪريو.“

گهڙيون آرام پائيندا هئا، انهي مندي پوسرام سماڌ ٺهرائي، جتي هر سال ميلو لڳندو رهيو. پاڻي صاحب جي سماڌ پاڪستان کان اڄ نه سلامت هئي ؟ ڪٿين سوالي اتي متو ٽيڪي ايندا هئا، پوءِ جي تحقيقات ڪري نٿي سگهجي. سندن هڪ سماڌ پنگو ٺهڙ ۾ به ٺهرائي وئي، جا ڪچي ٻنواڳڙهه (ٻوپال) ۾ استاپن ڪئي وئي آهي.

”آدرشي اتي ويا، پٺي اڏامي وڪ.“

قبول ڪيائون ته سنڌن زمين تي جيڪا پيڪ، ٻوڪجي لغهرجي پيل سرڪار کي ڏيڻ ۾ نه اچي.

ڀائي لنورام صاحب اڪثري ٻيون ۾ جتي به ڪين پائيندا هئا ۽ سندن پوشاڪ به بلڪل سادي هوندي هئي. کائيندا به بلڪل ٿورو ۽ سادو هئا.

منشي پرسرام ٽوپڻداس پارداساڻي، پرپل جو ويٺل، (جنهن جي اولاد مان شري هرڪرشن، هڪ جهونو کاڏي پوش ۽ پنگتي شيواڌاري هو) خيرپور رياست ۾ ٺيڪيدار هو. سندس ڀائي صاحب ۾ اعتقاد پڪو ۽ شرڌا هئي. نوڪريءَ کي ٽوڪتا ڪري سالدهه وٺي، سال اچي ڀائي صاحب جي سيوا ٽهل ڪري جنم سڦلو ڪيائين.

ڀائي صاحب، جڏهن پرٻن ۾ ايندا هئا ته اچي منشي پرسرام جي بنگليءَ ۾ رهندا هئا. عام طور انهيءَ بنگليءَ کي "ڪوچو" چوندا هئا. گهاٽن درختن وچ ۾ هڪ ننڍڙي ڪٽيا ٺهيل هئي جتي اچي وسرام پائيندا هئا.

سنت ڪرپارام صاحب جي دربار ۾ به ويتي ايندا هئا. پر گهڻو ڪري ساتوڪي وايو منڊل ۾ رهڻ پسند ڪندا هئا.

"چپ ڪر، چشما بند ڪر، گوشي ۾ گذار."

ڀائي صاحب جي جوڳي جوش سماڳ کان پوءِ، جنهن ڪوچي جي ڪوليءَ ۾ اچي ٻاڙ اڪالس جون چار

اسڪول جي ڪمن ۾ ايترو چاهه نه ڏنو سو ڪمن اسڪول
مان ڪڍي گهر ۾ ڌرمي سکيا ڏيڻ لڳا جو آخر ته
ڪين اها نئي سکيا ڪم اچڻي هئي. روزانو ڪين
جپ صاحب جي ٽڪ ڏيندا هئا، جا هڪدم ياد ڪري
ٻي ٽڪ وٺندا هئا. انهن جپ صاحب جا وچن ويا
سندن هردي ۾ چڀيا ۽ ڏينهون ڏينهن پڪيون ٿيا
۽ ويا وڌيڪ شردا رکندا. انهن سٺن سنسڪارن
سان نون ورهين جي آيوءَ آئي جڏهن سندن پتا ڪين
سنت ڪرپارام صاحب جي درٻار ۾ وٺي آيا.

سنت هرپرام صاحب جڏهن وقت گاديءَ تي
پراجمان ٿيا، تڏهن وقت سندن اوستا ٣٥ (پنجٽيهن)
ورهين جي هئي.

ستگرن جي جوتي جوت سمائڻ کان پوءِ، درٻار
صاحب جي جڳهه جا البت سوڙهي هئي، تڏهن جي
موڪري ڪرڻ جو خيال رکيائون، جڏهن ستسنگت، پريم
سهت اچي ستسنگ جو لاڀ وٺي ۽ آتي صورت واضي
رهي. سالوڪي ان ڪائڻ جي خيال سان زمين ٽڪر وٺڻ
جو به من ۾ اُٿلڪ اٿيو، الهيءَ لاءِ ته درٻار صاحب ۾
جي پنهنجي هٿ جي پوکيل اَن جي ٽڪي ايندي ته عام
لوڪن جي طرف ڪا چپي ڪرڻي نه پوندي ۽ انهن
کي پڻ ارمڻ آپديش ڪرڻ ۽ رٿيون رسمون سمجهائڻ ۾
سنڪوچ نه ڪرڻو پوندو.

(٦)

"ڏن جنني جن جايا، ڏن پتا ٻوڏان."

ڀائي جيوت رام جو جنم سنبت ١٩٢٦ برابر ١٨٦٩ ع
۾ ٿيو. ڇهن سالن جا مس ٿيا ته مائٽن کين سڪول
۾ موڪليو مگر هنن جو مڪتب جي ڪتابن سان چاهه
ڪين ٿيو. سڪول ۾ ڪتاب ڪڍي ويهندا هئا ۽ ڪوراڻي
واپس ڪڍي ايندا هئا. استاد جيڪي پاڙهي لکڻ لئي
پورو ڌيان نٿي ڪين ڏين. انهن ڪندي ڪندي ٻ
جي ڪڍي ڪن ٿي ڪو پرلاءِ پيو ۽ ڌيان سان ڪو اکر
جهٽيائون نه وري نه وساريائون. حافظو به اهڙو تيز جو
هڪ واري ڳالهه ٻڌائون ته هياڻو ٿي چوڻي ويهدن.
جيترو ئي سڪول جي ڪمن ۾ چاهه ٿورو، اوترو ئي
ڀلا سنسڪار وڌيا ويندا. روزانو صبح جو ۽ رات جو
سمهڻ مهل هٿ جوڙي ماتا پتا کي پيري پوڻ ۽
آسيس وٺڻ، ڪڏهن به پاڙي جي ٻار سان چلولائي
۽ چٽچلتا سان واهپو نه رکڻ، ڪنهن ٻاڙي جيان ڪونه
شبد مٺهن مان نه ڪڍڻ، اهي لڇڻ ويا مٿڻهن پو ندا.
سچ ڳالهائڻ جي ته سائينءَ سچي وڏي هيسن. ڪوڙ
ڳالهائڻ ۽ ٻڌڻ ٿي پچان ايندي هئن. پاڙي جي ٻارن
سان راند روند ۾ چگو چاهه وٺندا هئا. سائن ملهه،
کٽي ۽ پين ٻدلي وڙهڻ ۾ پاڳو ونڊا هئا. سو ٻو
به وڃڻ لعڙي ٿي رشت پهت ٿيندو. ڀڄاڻن جو هڻن کي

ٻوڙي سمجهائي ۽ انڌيءَ ڀروَاسڪ ٿي ڪري ڏيڻ لاءِ،
ڇو جو لوڪ انهن کي سمجهندا هئا ته ٺڪاڻيدار اسان
جا پابند آهن ۽ اهڙيون حڪمون هلائيندا هئا جي
سنتن کي ٻڌڻ ۾ لڳنديون هيون. دربار صاحب ۾
جيڪي پراڻي زماني جا سنسڪار هئا تن جي بند ڪرڻ
ٿي ٻوڙو ٻوڙو ڌڻ ڏنائون. چيائون ته "ڇو ويٺا لوڪن
جي ڪاڻ ڪڍيون. لوڪ اسان کي ڇا ڪٺي ڏيندا.
لوڪن وٽ آهي ئي ڇا؟ وٽن آهن زماني جا پدارٿ،
انهن مان ڪڏهن به تريتي ۽ سچو آرام ملڻو ڪونهي.
سماج انهن اڳيان جهڪي آهي جن سنڌس خلاف ٿي
وِدروهه ڪيو آهي ۽ نه ڪ انهن اڳيان جن سنڌس
مرٻادا اندر رهڻ چاهيو آهي. لوڪن کي ڇو ڪين
ڏيکاريون ته اهو سچو آنند سنسڪرت ۾ ٿي آهي."
سنڌن سنسڪرت جي ڏينهن ۾ دربار صاحب ۾ پنڪ
گهونڊڻ، چلم ۽ ڪڻاهه پرساد جو ڪٽڪو گهرڻ ۾ موڪلڻ
جو رواج هو، سي سڀ رسمون بلڪل بند ڪري
ڇڏيائون. ست سنگ جو دربار صاحب ۾ ٿيندو هو سو
لهه امپورڻ روپ. ست سنگ ۾ سمجهائي ڏيندا هئا ته
"بابا، توهان کي حڪمون هولڊيون هيون ته دربار صاحب
کي پنڌيان ڏيون ٿا، تنهن ڪري اسان کي ليم سان چلم
۽ پنڪ (سڪو) ملڻ گهرجي. انهن آشائن ۾ اوهان کي
حقيقي پرلوڪ سک ڪونه ملڻو آهي، تنهن ڪري

ڏٺيءِ وارن سائين سان پريم هون، سڀ پاڻ وٽ
اچي لڳا. سنت ڪندن داس صاحب انهيءَ وقت
ڳاڙيسر هئا. سندن نالو ساريءَ سنڌ ۾ پڌرو هئو. سنتن
کي پاڻ وٽ ٻه ٽي هفتا رهائي ڇڏيائون. هڪ ڏينهن
سنتن کان پڇيائون، "پيارا، پوڙن جي درٻار صاحب کي
ڪيتري زمين آهي؟" سنتن جواب ڏنو، "سائين، اڃا
نه ڪانهي."

سنت ڪندن داس صاحب مرڪي چيو، "پاڻي
سائين، سڪي شيو کي سڀ ڏئي ويندي. درٻار صاحب
جي خرچ کي زمينون ئي منهن ڏينديون. پنهنجو اَن
ليندو نه پئي ڪنهن اڳيان هٿ ٽنگڻو نه پوندو. اوهان
جي مستڪ ۾ گهٽوٽي ڪي لڪيل آهي، خوب زمينون وٺو."

جلد ئي الان اچڻ بعد، هڪ نمبر زمين جو پوڙن
جي پوسان ديوان دولترام ڏيارام کيولراماڻيءَ کان
ڇهن سؤن رپين ۾ سال ١٩٠٦ع ۾ خريد ڪيائون،
جنهن ۾ ڪڻڪ لاءِ گاهه ۽ ٻاجهون پوکيائون ۽ کوهه
به کٽايائون. پاڻي جيرام جي حوالي اهو نمبر ڪيائون
ته لوڻ وڃي آباد ڪر ۽ درٻار صاحب جي سيوا
ڪر.

سنتن کي زمين وٺڻ ۽ درٻار صاحب جي وڌاڻ
جو خيال ڪو عيش عشرتي نمونن ۾ رهڻ لاءِ ڪونه هو
پر فقط عام لوڪن جي سهوليت لاءِ ۽ انهن کي پوري

ڏاڍو لاڏلو ۾. سدائين بي پرواهه رهندا هئا ۽ انهن تي
چوندا هئا ته ”مانگني تي مولا ملا.“

”ٻاهر ٽي ٻاڙ ٻو - ٻين تي ڇو ٿا آسرو رکو.“

”ٻوڪ نه ٻوکين آهڻي، لکن ٻوائي ٻار،
سي ٿوڪشن لهن سچي ڏر ٻار.“

ستگرن جي ڪرپا سان انهيءَ ٿنگر وقت جي بي-
پرواهه، نه ڪندا هئا. ڪيترا ئي وقت آيا جو ٻصر سان
ڀريو ڪاني گڏ ڪندا هئا ٿڌهن ۽ سيئي ٻڌڙن کي
ٽوڙي، اڪال ٻوک ۾ ٻوڙن وشواس رکي پنهنجي ڪم
کي لڳي ويا.

”ٻوڙي ٻتڙ ڪيا نه ڪري جي پالڻي هوءِ سچيت.“

ڪجهه وقت بعد، امام علي واهه جي ڪپر تي، ٻڙان
جي مقام لڳ، ٻه ٽمپر الڪل ٽي جريب ڪسن هڪ ٽڪل
کوهه سان گڏ، ديوان اوڌلداس ٽيماڻيءَ جي ناٺيءَ، ديوان
ليڀن داس شهاڻيءَ ناروشاهه واري کان ستن سون ۾ ٻين
۾ ورتائون. انو وقت ٽڪل کوهه سڏاري، وهو ڪيائون ۽
۽ انهيءَ زمين ۾ پنهنجي سِرَ ۽ جيڪي ٻه وٽن سڪ
شيوڪ ٻهندا هئا، تن کان ٽُڪر پٽر صفا ڪرائي، هڪ
ٽُڪر ۾ ميون جا وڻ ۽ ٻئي ٽُڪر ۾ کاڌن لاءِ گاهه ۽
ڀاڄيون پوکيائون. ٻاهڙ ۽ ٻوءِ کوڙ کٽي محنت ڪندا
هئا. ٿوري ئي وقت ۾ اهو اجڙ ٽُڪر، سرسبز ۽ سٺو
سڏايو ٿي پيو ۽ دربار صاحب لاءِ هڪ چڱو پيدائش جو

اسان کي ٻڌايان ڪوڙ، ڪين، جنهن مان توهان کي سچي سکيا نه ملي."

البت اهڙيون هدايتون شروع ۾ مائٽن کي ڪوڙيون پاسڻ ۾ اڻوڻيون هيون ۽ سنتن جي بار بار سمجهائڻ ۽ ليڪن ۽ ٻڌڻ کي ڳوٺ جي امام علي واهه ۾ داخل ڪرڻ بعد اهي اڻ وڻندڙ رواج هميشه لاءِ درٻار صاحب مان نڪري ويا. ان سان گڏوگڏ، ڀڳوان جي چلعي قوتي مايا روپ استري، تنهن جو اچڻ به درٻار صاحب ۾ بلڪل بند ٿي ويو. سندن ٻتاجن پائي لعل رام صاحب جو به اهو ٿي ايذيش هون ۽ پاڻ اڳ، گهڻو ئي ڪجهه ڪري چڪا هئا، باقي به انهيءَ جي پختائيءَ لاءِ اها آگيا ڪري ڇڏي هوائون ته "ڪنهن به وقت ڪٿا، ستسنگ ۾ اچي ٻيچڙي ڪا به نياڻي يا استري، ٻيءَ مائيءَ سوڏي درٻار صاحب ۾ اچو نه پائي."

"محبتي مطلب، ڪنهن سان رکن ڪينڪي،
رهي جن جي روح ۾ رائيان ڏينهان رب
ڳالهيون ڪن عرش جون، عجائب عجب،
توڙي لائي اوڪ لقب، ته به مست رهن مهراڻ ۾."

زمين جو ٽڪرو هٿ ڪري، انهيءَ مان جيڪا به پيدائش نڪرندي هئي سا درٻار صاحب جي ضروري خرچن جي احتياج ۾ پوري ڪندا هئا. درٻار صاحب ۾ جيڪو ستسنگ ڪندا هئا سو به پنهنجي اوچ خيال ۽

ڪڏهن ڪڏهن سڌ سرت وڃائي ويهندو هو. اکين
مان زار زار ڳاڙي ڀو ويهندو هوس، هن کي اها سمڪ
ڪانه رهندي هئي ته مان ڪٿي آهيان.

ڀائي جيرام دربار صاحب مان ڪجهه، وقت ٻاهر
هليو ويو هو ته سنت هرنام صاحب جي گديءَ تي
ويهڻ کان پوءِ وري دربار صاحب ۾ آيو مگر سنت
ني سرلو لياڳياڳالين. ڀائي جيرام دربار صاحب خواهه ڀنيءَ
جي چڱي شيوا ڪئي.

نڪر ٿي پيو. پنهنجي همٿ جي پورهئي ڪرڻ ۾ اهم نه سمجهندا هئا. پوءِ نه وڃا زمين پليان زمين وٺندا. ٺارو شاهه خواهه پوٺن جي آس پاس، ڏاليءَ چالهينءَ پاسي به گهٽي زمين ورتائون، ڪيترا دڪان ۽ ڪي جايون ٺارو شاهه جي ماڙي بازار ۾ ۽ ان جي لڳ ڀڳ ورتائون. جيڪا جيڪا زمين سندن هٿ هيٺ آئي، تنهن جو ڀاڳ به سوايو ٿيندو ويو. خوب زمين سان پورهيو ڪندا هئا.

ڍاڳو مال به ايترو ڪثرو ٿيندو ويو جو پنهنجو پڙ ۾، ٺارو شاهه ۾، ڏاليءَ ۾، چالهينءَ ۾، پوٺن ۾، مطلب ته جتي ڪٿي مال جي ڪمي ڪانه هئي. مال کي سکيو ستابو رکڻ لاءِ خاص نمبر زمين جا گاهه ۽ لوسڻ لاءِ پاسيرا رکندا هئا. ڏاڏار جي اهڙي نه اڇي ڏياڙي جو ٿوري وقت ۾ ڪٿي مان ڪيچ ٿي ويا. سندن همٿ جي پورهئي مان ان به اڪيچار ٿيندو ويو نه ڍاڳو مال، پر ڳا پوو ۽ گهوڙا پون به وڃا وڌندا.

ڀالي جيرام، جو سندن سنگتن جي ڏڏيهن ۾ دربار صاحب ۾ چيلو هو تنهن کي ڳالهه وڌيا جو ڳڻ واهه جو هو. جنهن وقت تيمور جي ٺار کي لکو ڪري، ڪن ٿي همٿ رکي آلاپ ڪندو هو تنهن وقت سندس اندر مان پوليم جا آلاپ اهڙي نڪرندا هئا.

هرديال صاحب ۽ لوهري ۾ سنت ڏيالداس صاحب سان
ليمت پڻ هئين. سنت ڀوشن سان هڪ ڀيرو ٽي سماڳم
ٿي ويو نه اهو ڪيڏو نه ڦل ڏائڪ آهي. پهرين نام نه
آهي سنتن جي اصلي خوراڪ، سو الهيءَ خوراڪ
کان سواءِ رهندا ٿي ڪيئن؟ هيري جو قدر پارکوءَ
کي ٿي پوندو آهي، ائين نه ان کي ڪانچ جو ٽڪر
ڪري سمجهندو. سنتن جي پوڄا ۽ سنتن وٽ ٽي
ويندي آهي.

نارو شاهه ۾ هڪ گرهستي ڀائي تاراچند نيڻلداس،
پوڙهي ڪرڙو هو. سنتسنگ ۽ سنتن جي سيوا ۾ ايند
پيو هوس. گهر ڇڏي، ايڪانت استل ۾ ڀڄندي
زمين ٿي ٽي رهندو هو. گرهست ۾ رهندي اها ٽي
سڄاڳي آهي. جيترو وقت گهر کان ٻاهر ايڪانت استل
۾ رهجي اوترو ٿي گهر جي وڪلپن روپي ڀاهه کان
اڻ ڀڄو ايڪو آهي.

ڀائي تاراچند جو سنتن سان نهايت سنيهه ۽ پريم هوندو
پيو هو ۽ سنت به هيڏانهن هوڏانهن موقعو ملندو هون
نه هن ڀوڄيءَ پڪمت وٽ ٿي اچي سندس زمين واريءَ
ڪٽيا ٿي لهندا هئا.

هڪ دفعي الهيءَ ڪوهه ٿي آيا مگر ڀائي تاراچند
کوه ڪڏيون. هي نه آهي من جو ميلاپ ۽ پياري پڪمت
جي ڀاونا، ٿڌن ڪري ڪوئي سنڪوچ نه ڪري،

(٧)

"لوڪل لاڙا، آهن ساڌو جن سنسار ۾."

سنتن کي ڪڏهن ڪان ٿي، سنتن مهاتمائن سان
اڻڪٽ سنيهه هو. ڏينهن جا ڏينهن انهن جي صحبت
۾ گهاريندا هئا. اهي هنڌ، جتي الله لوڪ وهڪ ڪن
ٿا سي سونهارا آهن. پڪيس جوڳ ۽ ويراڳ جون اهي
وار ڪانون پيئون هلنديون آهن. اهي پوءِ سچي دل
کي آنند ڏيندو آهي ۽ من جي وڪالت لڪري ويندي
آهي. ان سانت ۾، وايو منڊل ۾ هڪڙي گهڙي گذارڻ
سان ٿي اندر ۾ ٻلڪون پيدا ٿينديون آهن. سنت
۾ ڪڏهن هالاڻيءَ جي درٻار صاحب ۾، سنت
هرداس صاحب ۽ سنت سروپداس وٽ، ۽ ڪڏهن
حيدرآباد ۾ سنت ڪنواداس صاحب وٽ ويندا هئا.
ڪڏهن مانجهندن جي درٻار صاحب ۾ سنت
ديوي داس صاحب ۽ سنت ڏيومداس صاحب وٽ ۽
ڪڏهن ڪئمپ ليمن جي سنت ايسرداس صاحب وٽ
وڃي چار ڏينهن رهندا هئا.

"سنتن ڪا مارڳ، ڏرم ڪي ٻوڙي، ڪو وڃ پاڳي پاڻيءَ"

پوءِ ۽ ان جي آس پاس ڳوٺن ۾ جتي ساڌو
سنت ٻڌندا هئا، ان وٽ اڪثر ڪري ويندا هئا ۽
وڃي نام جون رهاڻيون ڪندا هئا. ٽارو شاهه ۾
ڀائي مهارام صاحب، سنت گوڏورام صاحب ۽ سنت

ڪس ڪنهن کان ٻڌوري ۾ مان ڪنهن ڪري کا چڙهن.

ٻالڪ جلد ئي وڏو ٿيندو. جڏهن بلڪل خوش ٿو ٻڌو ته ڀائي لساراچند، ٻالڪ کي وٺي اچي سنتن ڏيان ڪيس دربار صاحب ۾ ارپڻ ڪيو.

جهڙو هوس نالو ٿهل، تهڙي هن دربار صاحب جي ٿهل شروع ڪئي. سندس آواز ۾ اهڙو مٺاج هو جو جڏهن وقت ڳائيندو هو ته ڇڄ سيني ۾ ويراڳ اُڀري ايندو هو.

مٺو آواز ته سائين ۾ جي هڪ ڏات آهي، ڪنهن کي ٿي نصيب ٿئي! هڪ ٻيو پڻ سنت چندنداس، ٻوڌهنس، امرت سر مان هڪ عهدو هارمونيم آڻي سنتن اڳيان پيش رکيو، جو سنتن پاڻي ٿهل کي سپرد ڪيو.

”بابا، باجو آيو ايشي، ڀڳوان لڌو گلو ته سو ٺاهو ڪيو آهي، وڃي گروجن جي اڳيان، گرواڻي ۾ جو صبح شام ڳائن ڪر.“

سنتن کي ته ڳائڻ جو ڏايو شوق هو ٻڌو هو ۽ ٻاجي جي مدد سان ٿي وقتي وقتي هيٺيان شبد ٻاڻ ته ڳائيندا هئا.

١. تن گهر بيٺو هري جن پياري
سنگر لوڙي ڪارج سنواري
٢. ستگر آيو مون شرڻ تهاري
٣. شانت پائي گر ستگر اوري
سگهه ابهي واهي الحمد لوري.

اهي ڪليا ۽ آسڻ لڳائي ويهي رهيا. رات جو آرا
ڪري، اُمرت ويلي، دستور موجب اٿيا ۽ ٻنهي نت
نيم ۾ لڳي ويا ته مٿان ڀائي تاراچند ۽ اچي ڪوهه لي ٻٽو
سنتن کي ڏسي ڪين ٻه نالو ڪيائين : ڏاڍو پرسن ٿيو
”ڀڳوان، وڏي ڪرپا اوهان جي، ٻنهي جڳهه سمجهي
منهنجي گهر حاضري ڏني ۽ اچي هن مسڪين جي
جهوپڙيءَ ۾ نواس ڪيو اٿو.“ پوءِ ٻنهي جو احوال ڪيائين.
”سائين، ٺهل، منهنجو ڀائٽيو، سخت بيمار آهي. هن
جي اهڙي حالت ڏسڻ سبب اٿي ئي رهڻو پيو.“
سنتن ٻنهي مان پڇيس ته ”ٻالڪ کي ايڏي تڪليف
آهي جنهن جو اوهان ٻنهي جو نت نيم ڇڏي وڃي ڪهڙ
رهيا آهيو.“

ڀائي تاراچند جواب ڏنو، ”سائينءَ جي ليکي ۾
آهي. ڪرپا ڪريو ته سندس ڪشٽ دور ٿئي.“
سنتن کي دل ۾ دَيا پيدا آئي. ٻاٽلي پڙهي، ڀائي
تاراچند کي ڏنائون ته ”وڃي ٻالڪ جي مُک ۾ وجهو،
ايشور ڪندو ته سڀ چڱو ٿيندي.“ ڀائي تاراچند، سنتن
جي آگيا وٺي، اهو جل کڻي وڃي ٻالڪ کي پيارايو.
ايشور جي قدرت اهڙي ٿي جو ٻالڪ جل پيئڻ سان
وارو سرهو ٿيندو.

”سنت ريکَ مَٿِن ميکَ لڳاوس“

سنسار ۾ سنت ئي آهن جي انسان جي ڪوٽن جي

کي سمنڊس دل ۾ گهڙڻ مشڪل نه ٿيندو. تنهن ڪري
ٿيندي وهندي اپائِ ظهار کي پاڻ ڪريو ته اوهان ۾ همت
۽ بل وڌي." اها سکيا ورو ڪري ڏيندا هئا، جنهن،
وقت ونوڙ نه وڃي ۽ جو دم ڪٽون سو اجايو نه وڃي.
الهي لاءِ اسان پنهنجي ۾ پاڻي ياد ڪرڻ جو ڏانءُ چاهه
وڌائون.

هڪ لڳا سنتن کي همت جوڙي اَرداس ڪيم ته،
"سائين، موکي گرو گرنٿ صاحب جي تخت تي ويهي
پاٺ ڪرڻ جي آگيا ڏيو." چيائون،" ٺهه بابا، اڃا
ڪڏ بل اکر پڙهڻ ۾ ڪچو آهين. ڪجهه وقت ابياس
ڪر." سنتن سمجهايو ته گهڻوئي، مگر منهنجي روز اها
رٽ هلي اچي. "سائين، مان صاحبن جي تخت تي
ويهي گرو گرنٿ صاحب جو وچن وٺان، اها آگيا ڏيو."

بالڪڻ ۾ هر هڪ ٻار ۾ ٻه عادتون هونديون آهن، هڪ
رسڻ جي ۽ ٻي والد جي. ليمڪ رسي ۽ روئي سنتن کان
آگيا ورتم. تخت تي ويٺس. گرو گرنٿ صاحب جو
پرڪاش ته اڳيئي ٿيل هو. مٿو ٽيڪي ڪجهه پيرا پاڻ
۾ ملائي جنهن وچن وٺڻ لاءِ ورق مان اترو کوليم ۽ پڙهڻ
شروع ڪيم ته اها پاڻي ڀڳت نامديو جي لکي پئي.
"ايڪو اونڪار ستگر پرساد" اهي اکر ته سولائيءَ سان
پڙهي ويس، باقي اڳتي زبان هلي ئي نه، سنتن کي ايڏو
نه غصو آيو جو هڪ ٿڦي پليمان ته چماٺون وهائي

هڪ ڪافي ۽ ڪلهن ڪلهن ڳائيندا هئا ”پنهل
ڀاڳئان، مان ڪئن جيئندس جڳ ۾“ اها ڪافي، پائي
جيرام به گهڻو ڪري ڳائيندو هو ۽ جنهن مهل، تنبوري
جي تار تي هڪ هٿ ۽ ڪن تي ٻيو هٿ رکي اهو
ڪلام چوندو هو ته اکين مان زار زار ڳوڙها وهندا
هئس ۽ سڏڪا ڀريندي ڀريندي گلو گهٽجي ويندو
هوس. سنتن کي پائي جيرام جي وڃڻ کان پوءِ
ياد ڪيريءَ کي ڏاڍو رڪڻ لاءِ الهيءَ ڪافيءَ ڳائڻ جو
چاهه ٿيندو هو.

پائي ٿهل ۽ مان، هڪ وهيءَ هئاسين. سنتن جي
ساڳئي وهيءَ اسان ٻنهي گڏجي گرمکي اکر سکيا
چوندا هئا ته ”بابا، گرمکي اکر آهن، گروءَ جي مک
مان نڪتل واڻي جا هر ڪنهن جڳياسوءَ کي سکڻ ۽
لکڻ گهرجي.

ٿوري ئي وقت ۾ گرمکي لکڻ پڙهڻ سکياسين.
گڏ پل اکر ۽ ماترائون به سمجهه ۾ اچي ويون. سنتن
جو ارواح به اسان ٻنهي لئي ايترو هو جو اسان کي
پنهنجي پوءِ وهاري گرباڻي ياد ڪرڻ لاءِ روز تڪ ڏيندا
هئا جا پڙائي اي وٺندا هئاسين. اها ئي سکيا ڏيندا هئا
ته بابا پراڻا اهو جلد ڙ ڪورو آهي، جنهن ۾ ايشوري
محبت جو سچ سڏيو پلڊو رهي ٿو ۽ اڇهامي ٿو. جيڪو
پراڻا لٿو ڪري سو ٿڏو ۽ سرد دل ٿي پوندو ۽ شيطان

لو ۽ سندس نالو ڀائي موتيرام رکيو ويو.
ڀائي موتيرام دربار صاحب جي شيوا چاهه ڀري سان
ڪندو رهيو. ڀنڊاري جو ڀوڄن پنهنجي هٿن سان تيار
ڪرڻ، ٿانو ٻهاري ڪرڻ، ڏڌ ولوڙڻ، ڳائين جي ٽهل
چاڪري ڪرڻ ۽ کوهه جي ماڻهه جوڙڻ، اهي سڀ ڪم
ٿس ٿي هئا.
آرتوار جو ڏينهن هجي. سنت اڪٺين ڏينهن تي
اروشاهه ويل هئا. صبح جو مان ۽ ڀائي موتيرام جهه صاحب
جو پاٺ پڙهي آيا هئين. هن اٿي ڏڌ ولوڙيو. موٽڪي
ڇياڻين ته "مان ڳائين لاءِ ڪنڊي ڪاٽي ٿو وڃان، تون
شنان ڪري اچ ته وٺي ڀاڻي ياد ڪريون."
ڪنڊي جو وڻ دربار صاحب ۾ ڳائين جي وٿاڻ ۾
ي هو. ڀائي موتيرام ڪهاڙي کڻي وڻ تي چڙهيو.
جنهن ڏار تي سندس پير رکيو آهي، انهيءَ ڏار کي
ڪهاڙيءَ سان ڪاٽي رهيو آهي. انهيءَ وقت دربار صاحب
ر هڪ ٻه ڄڻا ڏڌ وٺڻ لاءِ آيا جي هن کي ڏار وڍيندو
سي، اوڏانهن ويا. هيٺان رڙ ڪري ٿا چون، "ڀائي
موتيرام، هيءُ ڇا ٿو ڪرين، ڏار تمام ڪچڙو آهي،
پنهنجي پير رکڻ سان اڳيئي پيو ٿو جهڪي، وري
ڪهاڙو ٻه انهيءَ کي پيو ٿو هڻين." ڀلا ڪال ڏيو ٿا جو
سر تي سوار هو.
"مؤمس مو ٿون نه ٿري، ليمف لباهي ليندو."

ڪيائون. ”ڪرپا ڪري ساڻ تون اهڙي گستاخي نه ڪري
لهه هيٺ تخت تان. اڃا خرار مان هڪ چوٿائي به
ٻڌي اٿي ۽ هليو آهين پاٺ پڙهڻ. ٻڍڙا نهڪ
آيا. سنمک تخت تي چڙهي، اهو شبد پاٺ پڙهي، هيٺ
لٿا. دربار صاحب مان ٻاهر وري آيا ۽ وٺي مونکي
سمجهايائون. ”بابا، گرو گرنٿ صاحب جي پاٺ پڙه
لاءِ ڪهڙو ابياس گهرجي. گڏيل اکر پوريءَ طرح سمجه
گهرجن.“ ڇهه مهينا سانده گڏو گڏي وٺي مونکي
پاڻي نهل کي گڏيل اکرن جو ابياس ڪرايائون. وري
آزمائش ورتائون. اسان ٻنهي وري صاحبن جو وچن
ورتو ۽ سولائيءَ سان، ٻيا هيڪ جي وچن وٺي، پاس
ٿياسين. اٿيءَ کان پوءِ دربار صاحب ۾ جيڪي به پاٺ
رکيا هئا ته پاڻي نهل ۽ مان نيم سان پاٺ پڙهندا
هئاسين.

ٻاڙي جي ٻارن کي به پنهنجي پرسان وهاري، ڪين
باغ جي ميواڻ ڏيئي، ٻئي ٺوري، اهائي سمجهاڻي
ڏيندا هئا ته ”بابا، گهٽين ۾ ۽ رستي تي واڌ نه ڪريو
معان لنگهندڙ کي ڪو ايذاءُ رسي. توهين دربار صاحب
۾ روز اچو ۽ اچي گوبند جا گڻ ڳايو. چلولا ٻا
نه ٿيو ۽ نه ڪنهن عادتون ٻرايو. وڏن سان ادب ۾
هلو، وغيره.“

پاڻي نهل، چوڏهن ورهين جي ڄمار ۾ نمري جامون

آهي. ڪڏهن ڪڏهن انهن گهڙين ۾ ڪي اهڙيون ڳالهيون ٿينديون آهن جي هيانو ۾ ڪهي وينديون آهن جيڪي ڀيون جلديون ۽ جلائينديون آهن.

زندگي ۽ موت! ننڊ ۽ جاڳ!! انهن ٻنهي جو الڳ الڳ سنسار آهي، پر انهيءَ هوندي به ٻنهي جي وچ ۾ وڇوٽو ڪونهي. هڪ ٻئي سان ٻڌل، جڪڙيا ڇڪيا پيا آهن. زندگيءَ مٿان انسان پنهنجو زور جمائي ٿو مگر موت مٿان سندس عقل مارجي ٿو وڃي. موت کان ڇوٽڪارو پائڻ ڪنهن جي وس جي ڳالهه نه آهي.
انسان ڀلا آهي ڇا! ٻن ڪوڏن جو پوتلو !!

موليرام جڏهن پوڙهو ٿيا ڳيا، تڏهن سندن جي هٿن مان چڪ ڪڍهه ڪري پئو. هڙا نرموهي ٿا ۽ اکين مان لڙڪ لڙي آين.

موليرام جي مڙي جواني هئي ۽ اڄا سورهن ورهين جو ڪولڊر هو. جن کي موهه جي تار اٽڪيل هئي، تن جي لاءِ ڀيڪد بي آرامي هئي. اکين مان آنسون اٿين پيئون وهن، چڪ ڪنهن درياهه جو ٻند ٽٽي پيو هو. درٻار صاحب ۾ دلگيري ڇانئجي ويئي.

"اکئان دي گهر پٽ پوتان دي پوٽي
اکئان دي گهر لهان ڏيان دي دولي،
اکئان دي گهر اڪي سو بي جاه مرو،
هجيدا ڪوڻ آکي صاحب لون، پون لان يون ڪرو."

هن کي سمجهه نٿي ڪا، رهي ته، مان ڇا ٿو ڪريان
اهڙو ڪو ڏک اهيءَ ڏار کي لڳو جو ڪهاڙو پڪڙي
ڪم ڪري سگهندس هاڻ مان ڪري اچي هيٺ پيو
۽ مٿان ٿو پاڻي مولارام به ڪري. ٽڪاءُ اچي ڪيائين
هيٺ. ڳاڻ کي پڪڙ جا هيٺ ڪلا ڪٿا پيا هئا
لونڊڙيءَ پر اچي ڪلي تي ڪريو. لونڊڙي ڦسي
پيئي. مان اهڙان ڪري دربار صاحب ۾ جٿن آيس ڏ
ڏسان ته پاڻي مولارام دربار صاحب جي ٻاهرئين
وراندي ۾ بيهوش پيو آهي ۽ اهي ته ڇٽا ڪيس وڇڙو
وڃا ڪاهائين. ڊاڪٽر ڏاڍهن ماڳهو دوڙيو پر وڃارو
مولارام ته هو موت جي سيجا تي.

سنت هونءَ به ٿي ڏينهن ٽارو شاهه ۾ رهڻا هئا پر
انهن جي اندر ۾ به سائين اچي ويٺو سي اوچتو پولن
اچي پهتا. مولارام جي هيءَ حالت ڏسي اچرج ۾
اچي ويا.

مولارام چوويهه ڪلاڪ جيامد هو، مگر آخر تائين
ٻوريل ليٽو وري نه پٽيائين. پڇاڙيءَ جي وقت سنگرن
کي پڪارڻ جو هڪ ٿي دفعو جهڙو آواز نڪتو،
”سائين.“ مولارام شانتيءَ سان، جيئن ته هئي ڙڙ واڪو،
سائينءَ جي گود ۾ لواس ڪيو.

حياتيءَ ۾ ڪي اهڙيون لمحيون ۽ مختصر گهڙيون
ايندڙيون آهن جن جو فقط اهو محسوس ڪري سگهبو

آهن. ٻنهي شين مان هڪ جو وڃڻو اوس ٿيڻو
آهي. يا ته پنهنجي هوندي، اها وسئو ويندي
يا ته اُلهيءَ وسئوءَ جي هوندي پنهنجو سڀ هليو
ويندو." اهو ويچار ست سنگرن ۽ ٻوڍين کي ڏيندا
رهيا ۽ پنهنجي چت کي شانتيءَ ۾ رکيائون. ڪڏهن
ڪڏهن ٻاني مولچرام جي سهيلڙا ۽ اهڃاڻ سامهون
هيوا ۾ ٻوڙيو ۽ آگيا ٿو جپ رهڻ ۽ سندس لٺيڙي
جواني ياد ڪري، دل ۾ ٻهار ايري ايندو هون، ٻو
زماني جي ٻڌاوڻ ۾ ڪٽائي ياسي، ڪاڻ وسئو ستيتا
واري ۽ هڪ ڪري ته سمجهي شانتيءَ ۾ گذارڻ
لڳا. چت کي ونواڳه ڏئي

"جس ٺاڪر سيون ناهي چارا،
ناڪو ڪيجي سڌ لوسڪارا"

واري لڪ ياد ڪري، ٻرندن ٿي ودي ۾ شعوا ۾
مکهن رهيا.

ٻاني مولچرام جي هاڻي ٻاڪيءَ ۾ ملي هڪ ٿي وٿي-
باقي سنڌس رهيو ٿي چا، سواءِ سندس يادگيريءَ جي!
سڀئي گذرڻ بعد اسان جي ڪاپڻا جي سطح ٿان اها
يادگيري ته ميٽجي ٿي وڃي. اڄهو اهو آهي هر انسان
جو الهاس!

ٽٻوري جي ڏار ٽٽي پئي. هڪ ڇيلو سو ٻه هٿن
اوچتو راهه ورائي ولي ويو.

سٽن کي پاڻي موليرام جي شيوا ۽ سوڍي سڀاو وس ڪري ڇڏيو هو ٻه وڏيرا، مٺي خيال ۾ اچي، سٽن ساري سنگت کي اهو ئي اپديش ڏنو ته پاڻي ڏسو، ڪال جي ڇا رچنا آهي، ڇا مان ڇا ٻڌائي ٿو. انسان پنهنجي اڇا انوسار هزارين انسنا پڏي ٿو تڏهن ٻه ٿئي اهو ٿو جو ڪيس نه بلڪ مالڪ کي منظور آهي. اسين آهيون سڀ ٻانڌي ۽ جيون آهي پنڌ. هڪ نهايت عجيب ۽ پيچدار پنڌ. هيڏو اهنڪار رکي ويٺا آهيون نه هي ڄاڻ ڪم ٿورا ڪيا اٿئون ۽ باقي هي ڄاڻ ڪرڻا آهن پرهيتو نه آهي نه ڪال، ڪهڙي ويل اچي ڪڙڪندو.

”رهم لنهنجو دم پدم - ڌهر لنهنجو گاهه گاهه،
هيڻ ۾ ٻه سڄڻ واهه واهه - هونءَ ٻه لنهنجي واهه واهه.“

سائين ۾ جي ڪٿي لي راضي رهڻ ڪالسواءِ پيو ڪو اپاءُ ڪونهي.

”سدا نه سنگ سهيليان، سدا نه راجا ديس،
سدا نه اس جڳ جيوڻا، سدا نه ڪالي ڪيس.“

سنسار ۾ اچڻ وڃڻ ٻه پڳولسع جو هڪ کيل آهي.

”سنجوڳ ، وڇوڳ، ده ڪار چلا وهه.“

اهي ٻئي ڪارڻون مطلب ۽ وڇوڙو پڳوان ناهيون

سندس صاف دلي، انهيءَ ناهيندڙ جي پادگيري ٿي
ڏياري. کهڙو نه لائق لڳو هجي نه، جو ڙيل نه منهنجي
مالڪ جو آهي. ڇڙيا نه شيوا ڪرڻ سان سڌري پوندا،
انهيءَ ڪري پالڪ کي ايشور ڏانهن لاڙو ڪرائڻ جو الو
وجهجي."

"جو سرن آئي، اس ڪنٺ لاوي،
اي پرڀ سوامي سندا."

ڦتوءَ کي ڏڙس ڪرڻ لاءِ هنجي سوير سان ڏاڍي محنت ڪيائون. جا زبان اڳ هٿ پاهر پيٺي لڙڪندي هئي، سا آهستي آهستي اندر وجهڻ جي ڪوشش ڪرايائونس. ڇيڙيل زبان سان گرپالي پڙهندو هو. دروست اچار ڪين ڪري سگهندو هو، مگر انهيءَ ۾ ٻولو نه پانيندا هئا. چوندا هئا ته "ناڪر ڪندو ته ٺهي پوندو."

وڏو اُسُر پيو هوندو هونه الندو. دربار صاحب جي چنب ڦوڪ ڪري، هڪ لـ پيو ڪم پيو ڪندو. ڏکي والگر پيو وهندو مگر ڪڏهن ڪنجهندو ڪرڪندو ڪين. اها سمڪ ۽ پادگيري ڪاله پوندس نه اڄ روٽي ڪاڏي اٿم يا اچا نه. ديوالو، مستالو، هڪ الله، لوڪ هو. هن لاءِ ساراهه ۽ گلا هڪ سمان هيون. واهه نه واهه، وَهُ نه وَهُ. ڪجهيءَ ۾ ٿي اهڙيءَ منزل لي وڃي رسيو جو جيڪر وهيه ڪمائي ڪندي نه نه پهچي،

پاڻي مونيرام سڀ لياڪيو، تنهن کان جلد ئي پوءِ
ٻه ننڍڙا ٻالڪ دربار صاحب جا چيلا ٿيا.

ديوان ويڙهي مل ڏونيرام ٿولاڻيءَ ۾ پاڻيءَ جو پٽ
پاڻي ڀرو. جاني کان ئي مستانو هو. ڳالهائيندو ڪي
ڪين هو، چپ ڀيٺي ڦڪندي هئس ۽ سڀ ڏينهن
گگ ڀيٺي وهندي هيس. ماڻس واس مري، سنڀال
نياڻي وارو رهيو ڪونه. ٻيءَ کان ڪٿي ٿا ليماچ جا
هفا ٻچن، سوني ڦهڙي ٻار لاءِ. ٿولاڻين جا چار بزرگ
ٻار کي وٺي آيا سنتن وٽ ۽ اچي سندن شرڻ ۾ ارپڻ
ڪيائونس. هونءَ به چوندا ڪين ته

"لسو ڏوڪڙ، اڌو چوڪر، ٽڪاڻي جي ارداس"

سنتن ته سٺ ڪري ٻار قبول ڪيو پر هن جي
پالنا پوشن جو ٻار سر لي سرس پنهنجي وڻ. ڪاٿي
سواءِ ٻيو ته ڪم ڪونه هو جو ٻار کي سنڀالي. منهن
ڏاڍي سولي، پر هنجي ٻنهن ڏاڍي اوکي آهي،
وڏيرن جاين ۾ بنگلا اڏائڻ سولا پر انهن جي پرچار
ڪرڻ اوکي آهي. هيڏڙو ٻالڪ سو به سس موالي.
سنتن لاءِ ته جڻ گرهست آشرم جا بندن اچي مڙان
پيا. اشنان پاڻ ڪرائين، ڪپڙا پاڻ پائين. مطلب ته
ماءُ به پاڻ، ته پيءُ به پاڻ. ايتري هوندي به انين
چوندا هئا ته "ٻالڪ، ايشور جي ڏنل ڏات آهي.

عجيب ڪهاڻي ٻُڌي چڪي. حڪيم هڪدم ڀاني ڦٽوءَ
جي ٻيون ٻُڌي ڪري ٻُڌو. ”سڀڪرو، ڦٽو ٻاڙو درست
ٿو ٿيءِ، هينئر منهنجو خيال اُليٽي ٿي ويو، سڄو
هو هٿي ۽ ساهه آئي.“

ڀاني ڦٽوءَ جا ٻيا ٻه گهٽيئي ڪوڙاڪ ٿيا. ٻُڌهڙي
ٻورن ۾ هوندو، ڪم ٻڌو ڪندو، اٿندو، ويهندو،
هر وقت هڪڙي اک جا هڻ جي واٽ ۾ هوندي هئي،
سا اها ته ”ٻانڌيءَ ٻوري اٿي ٿئي.“

ٻُنڊڻ سالن جي عمر ۾ فقيري جامون ٻالائين ۽
سندس نالو ڀاني گنگارام رکيو ويو.

هر وقت هڪ لنگوٽيءَ ۾ ڪيس ڌُسبو هو، ٻاقي
بدن اگهاڙو رهندو هوس. ٻين چيلن جا ڪپڙا سڀ
ته هن لاءِ ٻه ڪيار ٿيندا مگر واپرائيندو هڪ ئي ڪڻين
هو. هڪ دفعي ڪنهن ٻاٻيءَ سنت کي ڪلي چيو،
”سائين، ڀاني گنگارام کي اوهين مڪاٻوئي ڪوٺه ٿا.
ٻيا اڇا اُجرا ٻيا گهڻ، ڀاني گنگارام لنگوٽي لنگو.“

سنتن ورائي ڏني، ”ٻابا، ٻُون ڪري ٻهرائيندس.
اسان ته آزمائي لکا آهيون.“

ٿي چوٽين ڏينهن الهيءَ ٻاٻيءَ، ڏولي، ٻهراڻ،
ٽوپي ۽ جهي ولي اچي ڀاني گنگارام کي ٻهرائي سٺو
سنتاٻو ڪيو. ٿي ڏينهن جلهن اهو ستسنگي ٻيهر موجب
دربار ۾ آيو ته ڏسي ته ڀاني گنگارام کي اهاني

سيٺ چوندا هئا ته ”پاڻي ڦٽو اٿو هڪ سائين جو پيار
پکيڙ.“

هڪ دفعي سيٺ لاروشاهه واري ڪٽيا ۾ شام ج
ڪٿا ستسنگ ويٺا ڪن. حمام ماڻهن جا ويٺا آهن
سيٺ گرو گرنٿ صاحب مان اڪيل وچن جو اپديش
ڪري رهيا آهن. پاڻي ڦٽوءَ جو منهن مولن ۾. پنهنجي
مستيءَ ۾ مگهن. سيٺ سنگين ۾ هڪڙو حڪيم به ويٺ
هجي. ڪٿا هلندي، سيٺ پاڻي ڦٽورام کي سڄاڳ ڪري
لڳا پڇڻ، ”پاڻي ڦٽو، لنهنجي ٻا ۾ ... حڪيم ويٺو آهي.
نبض ڏسي ٻڌاءِ ته ڪيس ڪهڙو مرض آهي؟“ پاڻي
ڦٽوءَ حڪيم ڏانهن نهاري وري ڪٽي اکيون ٻوٽيون
وري سيٺن ڦٽوءَ کي سڏ ڪيو. پاڻي ڦٽوءَ ٻيو دفعو
حڪيم صاحب ڏانهن نهاري سندس پانهن جهلي، وري
ڪٽي اکيون ٻوٽيون. جواب ئي ڪو نه ڏنائين. ٽيون
دفعو سيٺن کيس آواز ڪيو. پاڻي ڦٽوءَ جواب ڏنو
”سچي پاتشاهه مونکان ڇو ٿا پڇو، اوهين جاڻي
جاڻڻهار آهيو. هن حڪيم جو مرض ڪهڙو آهي. اڄ
ڪلهه جو ڪو نه اٿس. روز ستسنگ لي نيم سان اچي
ٿو مگر سندس ڌيان هت لڳيل ڪو نه. گهر ڏانهن ٻڌ
ٻڌايس ته هاڻي شام ٿي وئي آهي. گاهون جهنگ
مان اچي ويون هونديون. گاهي الائي ڪهڙيءَ طرح ٻڌل
هوندي يا نه. مٿان چڙيل هجي ڪانءَ ڏاڍي نه وڃي.“

پٽهن پيو اُباڻي گهر وڃڻو هو. سنتن کي ڏاڍائي جو
هڻ و گهرگهلو پڻ پسند نہ هو. تنهن ڪري کيس سمجهائيندا
هئا تہ ”بابا، گهر جو موهہ ڇڏي دربار صاحب جي سيوا
ڪر ۽ من کي هڪ ٽڪاڻي رک.“ مگر اداسي فقيرن جي
وهڻ ڏاڍو ڪٺن آهي، جيستائين ڪو من کي الهہ لڳي.
گهرو جيون ۽ ٻاهرين صحبت جو هن تي گهاٽو اثر
پوندو ويو. لڪ چوريءَ ماس مڇيءَ جو ورتاءُ بہ ڪندو
هو. گرو گرنٿ صاحب جي پاٺ پڙهندي بہ ڪڏهن
ڪڏهن بنا پڙهڻ جي پترا اٿلائي ڇڏيندو هو. آها!
ايڏي بي ادبي، سائين ڪٿي تہ معاف ڪري. سنتن بہ
ڦوڙي ٿي پيس. سنتن گهڻيون ئي دوائون ڪيس، ڪو
ڏيارپانو اس، پر ڦوڙي نہ ڇٽي. هلندو وڃي ڪاڇندو،
دوائون فرق ئي نہ ڪن. پڇهڙجا ڪرم، ڦل ڏيڻ کان
رهن ئي نہ ٿا.

”جيسا بيجي سو لڻي، ڪرمان سندا کيت.“

سندس پيءُ اڃا پڇهڙي پٽ ۾ موهہ اٽڪائي رهيو
هو، سو سنتن ۾ ڪلاڻي آڻي چوندو رهندو هو تہ،”ڏاڍائي
سان سنتن کيو ئي ڪين. سندس ڦوڙيءَ جي دوا
درمل ئي ڪالهہ ٿي ڇڏي، تنهن کان اڳ، گهر ولي اچي
وهارجيس...“

هڪ ڏينهن ديوان مولي رام، شهر ۾ ٻار جي گهران
لڪتو تہ ”اڄ وڃي تو سنتن سان هڪ صفائي ڪريان.

لڪوٽيءَ جي ليڪ.
”ڀائي گنگارام، ڪالهه وارا ڪوڙا ڪٿي؟“
”ڀاڄ ڪان وڏيڪ گهرجانوءَ ٿي ته ٺٽي چڙهن.“ جواب
ڏنائين. ڪيڏي نه مغزل!!
ڀاوهين ورهين جو مس ٿيو، او چتو ٿي هڪ رات
جو، پنهنجي خيالن ۾ دربار صاحب ڇڏي، ڪيڏالهه
هليو ويو. سنتن سنڌس ڏاڍي جاچ ڪرائي، پر ڪو
پتو ڪونه پيو. الاجي ڪٿي الله. لوڪن جيان پنهنجي
رمز ۾ رهندو، ڪٿي ڪٿي جا رتن پيو ڪندو هجي پ
ڪٿي پنهنجي من سماڌ ۾ اچي ڪو وڃائي وسايائين
اڄ ڏينهن ٿائين ڀائي گنگارام جو پتو پنجي نه سگهيو
آهي ته هيءُ سنڌس سرير قائم آهي يا چولو ڇڏيائين.
پيو چيلو ٿيو، ديوان مولرام لچماڻيءَ ڀرين واري
جو پٽ ٿاراڻي. ٿاراڻي سنو، سگهڙو ۽ سمجهو ٻار هو. اه
۾ لنڊڙوني دربار صاحب ۾ آيو ۽ الي لهتو. سنتن جي
اوري ٿي سمجهاڻي سان سيکي سگهيو. گرمکي اک
سکيو ۽ باڻي ويو پڙهندو ۽ ياد ڪندو. رامن جو آرتي
صبح جو آساد ٻار. گرو گرنٿ صاحب جو پاٺ پڙهي
لنڊڙي ٿي سگهيو. وڏندڙ ٻار هو ۽ سنت ۽ ڪيس ڏاڍ
پائيندا هئا، پر پوءِ ۾ ٿي سنڌس مائٽ هئا لنهن ڪري
ٻارڙو حرص ٿيندو هوس جو مائٽن جي منهن ڏس
جي ڪيس چڪ جان تان سرس ٿيندي هئي. ٻٽي ٿهر

"سنت کي ڊوڪي، ڪي ڄڻ ڪڇ ناهه،
آپ ئيج آهي هي ڪاهه."

سنت شانت ۾ رهيا، پر ديوان مولچند پنهنجي ڪوڙ پورال سڀاو ۽ اهنڪار ۾ پورل ئي جو ڏيئي، پوئان ي ناراض کي سڌ ڪري پنهنجي گهر ولي ويو.

سنت ته سدائين مان اپمان ۾ هڪ جهڙا رهن ٿا. انهن لاءِ نه ڪوئي دک ڏيندڙ آهي ۽ نه ڪوئي سيوا ڪرڻ وارو ۽ سک ڏيندڙ آهي: سنتن جي ورتي سدائين شانت مئي رهي ٿي. پوءِ سنت هميشه سڀ ۾ ڀڳوان کي ٿي ڏسن ٿا.

سنتن کي ناراض جي وجهه ڪري نه ڇڪ ۾ هلڻي رهي. وڏيڪ ڏولها نه وڏائون نه ڇو ويو يا ڪيس ان وجهه کپندو هو.

هوڏانهن ديوان مولچند کي، سنتن جهڙي ايتري ئي ادبي ڪندي پر ايشور جو ڀؤ ۽ نيو نه سنت جنهن جا آهن مٿان اهو نه مون سان ڏموجي ٿوي. هيڪاري وک اڳيرو وڌايائين. اٿي ڏينهن، لوشوي جي ڪورٽ ۾ سنتن تي ڪيس داخل ڪرڻ لاءِ اُتي ئي چڙهي اسهيو.

"سائين وسي نه مڃ ڪسي، هٺي ڪري هٿيار،
ڪري اهڙي ڪار، جنهن ۾ جوکو جيءَ جو."

ايشور جي قدرت اهڙي هٺي جو اڳيا ڪوهه ڪن پند

ناوائڻ دربار ۾ اصل ڪين رهانيو، سندس ٻوگهور تي
ڪالھ ٿا لهن.“

دربار صاحب کان اَڪل ٻڇاھ، قدم کڻ ٻوي هو
ٻوٻان سنتن کي دربار صاحب جي ڏيڍيءَ ۾ ڪمت لي
ويٺل ڏٺائين. دربار صاحب ۾ اچڻ جي همت ڪير
ٿيس مگر من جو نهايت غصي ۽ ڪاوڙ ۾ ٻريل هو س
سو اٿان ٻهي، سنتن کي ڪي جو ڪي گهٽ وڌ ڳالهائڻ
لڳو ۽ ٻڌهنجي ڏورت سنسڪار موجب هٿ مٿي ڪٽي
اهنڪار سان ٻولڻا ڏيڻ لڳو.

سنتن، شانتيءَ سان اهو تماشو ويٺي ڏٺو، انهن ل
چيائون ته، ”ڀائي ساڻ، هي ڇا ٿو ڪرين.“ جهول جهلي
بيٺا. ”ٻو هن ٻلائد کي.“ ويٺل ست سنگي لهرس ۾ پنجي ويا
”سائين آگيا ڏيو ته هن کي سندس ڪئي جو نتيجو
ڏيکاريون جو هيءَ هاڻي حد ٽپي ويو آهي.“ مگر سنتن
کين روڪيو، ”بابا، انهن کو ڪجهو. ناراضيءَ جي ڳڻ
۽ ممڪه جي هلت هڪ جهڙي ٿيندي آهي. ٿوري ۾
ٿي مٿي چڙهي ويندا آهن ۽ ٿوري ۾ ٿي هيٺ جهڪندا
آهن اباڻي جي دل آهي سندس زبان ۾ ۽ سياڻي جي
زبان آهي سندس دل ۾. جو اڳلي کان ويو وڃڻ ٿو چاهي،
تنهن تي مالڪ وٽان ازخود ئي غضب نازل ٿو ٿئي
ايهو ضرور سندس ابراڻي ٻاد ڪندو. ٻيو ٻلي ٿو ڪي،
ٻو جپ شل نه ٿو ڪي.“

هو خيال، جي بازارين ۽ باغ بوستان اچن ته به اها موج.
اهو ته شاسترن جو نيم آهي ته ورلي همٿ، هڪ
ڪر ڪندي آهي. جي ورلي اتم مڪتا ڪر مڌهه آهي
شريو جي ڪر ڏالهن نظر لڳي ڦيرائي.

هڪ ڏينهن اهو سائينءَ جو پيارو، بازار مان لانگهائو
لٿي ٿو. انهيءَ کي موج مستيءَ ۾ ته "سائين مان لنگهندو،
لون مهنجو." بازار مان لنگهندي، هڪڙي دڪان جي
اڳيان ٿو رو ڪپ جو ڇهيڇو آهي، جنهن ۾ انهيءَ درويش
جو اوچتو پير وڃي پيو. قدرتاً انهيءَ ٽاڻي، هڪڙو
نوجوان، هڪ ويشيا سان، جنهن جي بدن تي ڪمخاب
قيمتي ڪپڙا ۽ سهڻا وسٽر اوپيل آهن، هڪ دڪان
تي وينا آهن. مهاتما جي پير ڪپ ۾ پوڻ سان، ڪپ جون
ڇهڪون اڏيون سي وڃي انهيءَ ويشيا جي ڪپڙن تي
پيون. ويشيا ته ڪين ڪڇيو، پر هن جو يار سهي نه سگهيو.
جوانيءَ جي مدهوشيءَ ۾ متوالو، خوب سنت کي گاريون
ڏيڻ لڳو ۽ گهمت وڌ پيڻ لڳو. سنت جو خيال پنهنجي
جسم ۾ هجي ته هن کي ڏيان ڏئي پڏي. هو ته انهيءَ ئي
موج مستيءَ ۾، ته "سائين مان لنگهندو، لون مهنجو."
جوان کي گارين جو جواب درويش وٽان ڪو نه مليو ٿئن
هو وڌيڪ غصي ۾ لعل ٿي ويو ۽ ڏنڊو جو پير ۾ رکيو هوس
سو ڪڍيائين سنت جي پٺيان پيو. هن مستانی جي کوپري
ڦوڙي هن کي جو ڪي سيڪت ڏيان. پهڙ هن سنت جي

مس ڪيائون. راءِ بهادر ديوان ڪوڙي مل جي ڪوه
وٽ مس پهتا ته اُن کي اچي مستيءَ ڪيو. اهڙو ڦيو
ڪڍائين جو ديوان اُن کان ڪري پيو، هيٺان ٻاٽ ڦٽا
اُٺ. جنهن ۾ ٽمڙ ڪاني وڃي پئي پيو. لٽيڻو اهو لڪ
جو جنهن هنڌ سان، سنڌن جي ٻي اڌائي ڪٺي هوائين
اهو هنڌ وڪوڙجي هيٺان اچي ويو. ڪيس ٻي هوشي
جي حالت ۾ ٻاڙان ڪڍائي آيا. سنڌن کي خم پئي. هڪڊ
ڪيس ڏسڻ ويا. ڪيڏي نه ارمانتا!! ديوان مولرام ڪٿين
دوائون ڪيون پر اها پاڻهن ڪاپاريل ٿي رهي جيستائين
حيات هو.

”سنڌ ڪا دوکي اڏ پيچ لي ٽوٽي،
سنڌ ڪا دوکي ڪتي ڪاج نه آهوچي.

مٿين مثال مان اهين ٿي سڏ لڳي ٿو ته ايهو پنهنجي
ٻڪتن جي ٻي ادائي ۽ گهڻتائي سهاري ٿي لتو سکهي

درشتالت ڏيندا آهن ته هڪڙو سائينءَ جو پيارو
درويش هو واقت پنهنجي خيال ۽ موج ۾ رهندو هو
هڪ ئي شبد اچارڻ ڪندو هو جو نه فقط ياد هوس پ
پوري طرح استعمال ٿيل هوس.

”سائين مان لکهجو، لون مهنجو.“

اهن اکون ۾ ٿي گم رهندو هو. اها پوري ٻاڙليت
ٿي وڃي هئس ته مان سائينءَ جو آهيان ۽ سائين منهنجو
آهي. جهنگل جو رستو، چاهي ڪڏون کوہا اچن نه

...ارن ۾، تون ۽ مان ته هڪ جهڙا آهيون."

"ياد جنهن کي يار، سي ياد هميشه يار کي."

ويچارا اهو گمان ٻڌي سنت جي چوڻ تي ڪري ڇڏي
... پاڻ کي ڏڪار لڳو ته مان هيءَ دنيا جا ڪوڙا يار
... ڪري سارو جنم وڃايو آهي. هاڻ درويشن جي
... صحبت مان لوڪ ۽ پرلوڪ سهلو ڪجي. اس پوءِ ته
... سنتن جي صحبت جو رنگ لڳي ويو ۽ نام جي موج
... جنم سڦلو ڪيائين.

پائي ناراڻ پنهنجي مائٽن ۾ ئي رهيو مگر سندس
... سنگ ۾ اهڙا وڏا رهجي ويئي آهي ۽ ويچارو لنڊ تي هلي ٿو.
... ديوان موليرام ته گهڻو عرصو ٿيو ته سرڳواس ٿي ويو.

"جيو اهي ڪرم ڪماولدا، ليوپهيءَ ٿلتي."

ويٺو پڇي، انهي همٿ اُپا ڪري، جنهن جو سڀ ڪو
ڏٺو مٿس وارو هٿ ٽلي هو ته ڀڳوان جي اهڙي رچنا اڇو
ٽي جو ان نوجوان جا همٿ اُليٽي روڪجي پيا
ته هيٺ ورن ۽ نه مٿي چڙهن، اهڙي ڪم ڪاني ڪري
پيو ۽ لڙڪ ڳاڙهن پاڻي زار زار رُنڻ لڳو.

ويٺيا پنهنجي يار جي هڙڙي حالت ڏسي خيال
۾ پئجي ويئي ته هيءَ ڇا ماڻ ڇا ٿي ويو. اهڙي اشڪ ج
ته هن اهڙي الله لوڪ جي بي ادبي ڪئي آهي،
جنهن ڪري: ئي اها حالت ٿي آهي. هڪدم اهڙي
درويش جي پيان ڀوڙي. ڳوليندي ڳوليندي اچي
کيس ڳوٺ جي پاڙوان هڪ وڻ هيٺان ويٺل ڏٺائين.
درويش ته پنهنجي خيالن ۾ هو، "سائين ماڻ لنهنجو،
ٿون منهنجو." ويٺيا اهايت نڙت ۽ لماٽائيءَ سان همٿ
جوڙي سوري ڳالهه ڪئي ۽ وينتي ڪئي ته، "فقير
سائين، هن تي (پنهنجي يار ڏانهن اشارو ڪري) ڪو رحم
ڪريو." درويش اکيون کولي ڏٺو. مشڪي ڏٺائين.

"مائا، ماڻ جڏهن بازار مان لنگهيس، ٿهنڪون
لهنجن ڪيڙن تي پيون، توکي ڏک نه ٿيو، پر لنهنجو
يار سهي نه سگهيو. اهڙي موٽکي خوب ڪارايون ڏيئون
ڏٺو ڪٽي، جڏهن هٿ لاءِ تيار ٿيو، تڏهن
موٽکي ته ڏک ڪونه ٿيو پر منهنجو ته يار سهي نه
سگهيو. هاڻي لنهنجو به يار ۽ منهنجو به يار. يار جا ڳل

گُرُ ڪيجي، گُرُ منجهي، گُر ڪا ڪيجي ڏيان،
گُرُ بن بابا نانڪا، ملي نهي ڀڳوان."

جڏهن منش جي هردي ۾ ايشور جي نام جو اُلهو الهڻ لڳي ٿو، تڏهن هن کي هر چيز مان سڳند ٿي اچي. هو ٻوٽن جي چوٽين مان قادر جي سندرتا ٿو ڏسي. هو پکين جي ٻولن مان الاهي سنگيت ٿو ٻڌي. هو بادلن جي گجگوڙ مان سمنڊ جي لهرن جو آواز ٿو سڻي. پکين جون لاٽيون هن جي اندر ۾ آتمڪ آنند ٿيون پيدا ڪن.

ٻائي ٻارو ڪجهه عرصي کانپوءِ دربار صاحب ٻاٽهي ڇڏي ويو ۽ پنهنجي گهر رهڻ لڳو جتي سندس جلد ئي ديهانت ٿيو.

ٻائي ليکو جڏهن دربار صاحب ۾ آيو ته ويچارو اڳيئي مرگهيءَ جي مرض ۾ مبتلا هو، ٻر ستگرن جي جا اوٽ ورتائين، تنهن کي ڏک گهڻو لڳندو! ٽي چار دفعا ته هن ۾ بيهوش ٿي ويندو هو ۽ ڪڪ پيو ڳاڙهيندو هو، ٿڪ ٻانهن ٻيڻي لڳندي هئس ٻر جلد ئي ستگرن جي آسيس سان ٺيڪ ٿي پيو. مرگهيءَ واري ماڻهوءَ کي ٻاهه ۽ ٻاڻيءَ جي ٻر ۾ وڃڻ نه ڏبو آهي، ٻر ليکوءَ کي ته رکيائون ئي لنگر ۾ ڦلڪن پچائڻ جي ڪم لئي. ٻعداري جي شيوا ۽ ستگرن جي ديا، هن جي بيماري دفع ڪري ڇڏي.

(٩)

ٻار ۾ اخلاق سندي دنيا جا ٽڙيل گل آهن. ٻار
جي موهيندڙ سڀاءَ ۽ سندن معصومي ۽ ٻولي پاو
ايشور اهڙي ڪرامت سمائي آهي جو دنيا مان سوار ٿيڻو ٿي
ڪڍي ٿا ڇڏين. ٻالڪ نه رڳو دنيا جي خزانن مان وڏ
خزانو آهن پر پرميشور جي هڪ ٻولڻي آهن.

دربار صاحب ۾ آهستي ٻيا به ڪيترائي
ٻالڪ شيرا واسطي ايندا رهيا جو سندن وڏن ڪين
دربار صاحب ۾ ارپڻ ڪري جي سُکا ڪئي هئي.

١- ڀائي تاراچند ناروشاهه واري جو پوٽو ڀائي پار
٢- ڀائي چيتومل داليءَ واري جو پوٽو ۽ ڀائي ککومل
جو پٽ ڀائي ليکو.
٣- ڀائي سهجومل جو پٽ ڀائي رامو (سمتن جي جنم
جي ڀائٽي جو پٽ)
٤- ڀائي پسومل جو پٽ ڀائي کُمو (سمتن جي جنم
جي ڀائٽي جو پٽ)

سمت سيٺي ٻچڙن جي پوشاڪ تي خاص نظر رکندا
هئا ۽ کين سمجهائيندا هئا ته، "پوشاڪ اهڙي پايو، جو
ڪنهن جي به نظر اوهان تي نه پوي." وڏي رات پيٽي
هوندي هئي نه اٿاريندا هئن ۽ چوندا هئن ته ڏاڍ يان
پاڻي پڙهو، پين جو آرام ڦٽي نه پولو نه آهي. من ڪڏهن
مهل ڪو ٻولاڪ انهن جي ڪن تي به پوي ۽ اثر ٿئين.

ڪجهه وقت کان پوءِ ڀائي هردارام کي چاهه ٿيو ته مان
مبرنسو ۽ ٻين طرفن کان گهمي ڦري اچان. سنتن کان
ينتي ڪري آگيا گهريائين ته، "موڪل ڏيو ته مان ودپا
پياس به ڪري اچان ۽ تيرٿ پاترا به ڪري اچان." اهيءَ
وقت دربار صاحب ۾ ٻيو ڪو اهڙو چيلو پا سمجهدار
الڪ ڪين هو جو ڀائي هردارام کي سولائيءَ سان ڇڏي
سگهن، تنهن ڪري سنتن کيس آگيا ڪانه ڏني ته، "بابا،
جا وڏا ڪالا وڏي آهي، پنهنجو گهر، گروءَ جو در
آهي. گهر ٻاهرين پنهنجي گهر ۾ جا ودپا آهي سا پوري
ڪر. ڪجهه وقت کان پوءِ دربار صاحب جي سهوليت
ٿي توکي موڪل ڏينداسين، تون ٻئي گهمي ڦري اچج."
ڀائي هردارام کي جو ٻاهر وڃي ودپا وٺڻ جي لڳن
مشڪل هئي سو هن کي ڪٿي ٿي وڻي ٿي. هڪ ڏينهن
دربار صاحب ڇڏي ڪجهه عرصو ليڪن ٿي هليو ويو.
ابعد سنتن کي سندس هيءَ لهونو ڪين آئڙيو ته هو
دڙ ٻاهر دل، سدا بخشڻهار هئا سو جڏهن ڀائي هردارام
واپس دربار صاحب ۾ آيو ۽ سنتن کان هٿ جوڙي معافي
گهرڻ لڳائين ته سنتن به آسيس ڪيس. "بابا، گذري سا
گذري، باقي رک رهت سان." آئينده پنهنجي دربار
صاحب سان پيار رک. آئي وئي جي شيوا ڪيءَ ته
اهيءَ جهڙو سک ٻيو ڪو نه ملندءِ."

"جو سک هي انهي ڇڄاري
سو سک ناهي بلخ بخاري."

جڏهن ٻورو وڏو ٿيو، ته سندس مائٽن جي چاهنا
ٿي ته ليکوءَ کي گرهست آشرم ۾ آڻجي. سنتن خوشي
سان کيس موڪل ڏني. "بابا، اداسي ٿي نڀهڻ
جي جيوت ڪاٽڻ ڪٺن سورمي جو ڪم آهي." ليکو
سنتن کان موڪلائي مائٽن وٽ آيو جتي هن شادي
ڪئي ۽ گهر ٻاري ٿي گذارڻ لڳو.
قدرت ايهو جي اها ٻٽي آهي ته سندس زال ۽ ٻا
سڀ گذاري ويا آهن ۽ هينئر ڀائي ليکو اڪيلو ئي اڄين
۾ جيوت ڪاٽي رهيو آهي.
ڀائي رامون هڪ لهڻو ۽ لماڻو ٻالڪ هو. دربار صاحب
۾ گهڙڻ سان ئي ڀهوڀائين گرمکي اکر سکيو ۽ آهستي
آهستي گرباڻي ياد ڪرڻ لڳو. دربار صاحب جي شيوا
باغ جو ڪم، ڳاين ۽ مينهن جي ٽهل چاڪري ڏاڍي
پريم سهت ڪندو هو ۽ سنتن جي آگيا پالن ڪرڻ لا
هر وقت هڪيو حاضر رهندو هو.
وڏو ٿيو ته سنتن کيس فقيري جامو پهرائي سندس
نالو ڀائي هردوارام رکيو. آئي وڃي جي پوري سنڀال ۽
خاطرداري ڪرڻ ۾ ڪوتاهي نه ڪندو هو. ڇگو
سياڻو ۽ سمجهو ٿي ويو ۽ دربار صاحب جو مکيه شيوڪ
۽ سنڀاليندڙ. جي سنت ٽارو شاهه ويندا هئا ته سندن
پٺيان دربار صاحب جي سنڀال ڀائي هردوارام بلڪل
چڱيءَ طرح ڪندو هو.

ڀائي هردارام کي گرهاڻيءَ جي پرچار ڪرڻ ۾ خاص
ور لڳنديءَ ٿيءَ وارن ٻالڪن ۾ ان جي ٻج ڇٽڻ جو
هٺو چاهه هوندو هو. ٻالڪن کي پوسان وهاري جپ صاحب
سکمني صاحب جو پاٺ پڙهائيندو ۽ ٻاڻي ياد
ڪرائيندو هو. پارس ۾ اچڻ کانپوءِ ڀائي هردارام پنهنجو
ستان ڀرپائين پشڪر (اجمير) ۾ رکيو ۽ ٻيو آستان
جراڳڙهه (ڀوپال) ۾ رکيو اٿن، ۽ هت ٻلڪل ورڪت
مريون والکر الس. هميشه نام جي پرچار ۾ پنهنجي جيون
ڪائي رهيو آهي.

ڀائي ڪنو، اڃان ماتا جي گرڀ ۾ هو ته سندس پتا،
ائي ڀيسومل ڪيس دربار صاحب ۾ ڏيڻ جو سنڪلپ
ڪيو هو. جڏهن هو سمجهه ۾ آيو ۽ چئن پنجن سالن جو
س هو ته کيس دربار صاحب ۾ سنتن جي چرڻن ۾ اچي
رپڻ ڪيو.

لنڊڙي لي کيس ايمور، ٻاڻي جي ڏاڏ ڏلسي.
پنهنجي منهن ٻيو سنهڙيءَ ناد ۾ ڊون ڊون ڪندو هو.
دربار صاحب ۾ آرتي ٿئي، شبد ڪيرتن هلي، ڪنڊڙي
ولي اچي وهندو هو. جيڪو سر ٻاڻي سو وجي جهلنيندو.
شبد جا اکر ياد نه پوس ته به توتلي زبان ۾ سر ٺهو
آلاپيندو. جنهن وجي مٺو متيرو ٿيندو لئن وجي سندس
گلو سريلو ٿيندو. هارمونيم ته دربار صاحب ۾ ٻيو هو.
ڌهن جو لکو، ٻاڻي به وٺو ياد ڪندو ۽ گڏ وڏ

”اِجهي لاءِ پنهنجي ورثي کي اهڙو نه دربار صاحب
جي شيوا ۾ نام سمرن سنگ ۾ لڳاءِ جو پنهنجي ورثي
ٻاهر مک ڳالهين ۾ نه وڃي. انهيءَ سمجهاڻيءَ تي هلندي
نه سدايو سکي رهندا آن.“

ڀائي هرداسرام وري پنهنجي ليمن کي لڳي ويو
ليڪن هن جي اندر ۾ جو ٻاهرين دنيا ڀرانڻ جي ترق
هئي تنهن وري ڪيس ان چٽن ڪري ڇڏيو ۽ سنتن
جي سمجهاڻي به ته ”سڀ دنيا ڪوڙي جي ڇانئي الد
الڳي“، ڀائي هرداسرام هڪ ٻه دفعو ٻيو به ليرهم ڀاڳرا لا
ورالو ٿي ويو. واپس اچڻ تي ڪمپا گهرندو هو جا ڪيس
ادار چتائيءَ سان ملندي رهندي هئي. اهڙي هوندي
به ڀائي هرداسرام کي دربار صاحب جي بعدلن ۾ رهڻ
ڏکيو لڳو ۽ سال ١٩٤٤ع ۾ ڀولن ۾ ٿي سگهي سيا ۾ پنهنجا
الڳ آستان ٺاهي ويٺو. ڀائي هرداسرام سان ديوان دولترا
ٺوڻمل گورسهاڻي جو هڪ يوڳي ڀوش ۽ رشي ڪري
ڪوٺيو هو ۽ سنتن وٽ به ڪيس ڪافي عزت ۽ ڀار
ملندو هو، اهو به هن سان گڏ سگهي سيا ۾ وڃي رهيو
ڀائي هرداسرام ۾ ٻي ڪا به ابتي عادت ڪانه، هئي
لڪي سنڌس رهڻيءَ ۾ ڪو به فيرو آيو. سادو هلندو
هو ۽ سادو کائيندو هو. ڳائيون ڪٺي رکيائين جن جو
شيوا پاڻ ڪندو هو ۽ آئي وئي جو آدرستڪار به پاڻ
ڪندو هو.

...سو ڪري، ٻه جي سعدس ڳڻن جي اُٺار ٽيندي هئي
... مٿانئس ٻلهار ٻلهار ويندا هئا. ايشور کي هر وقت
...ين ٿي آواز ٿا ڪندا هئا ته شل ڪيس ٻختي ٻيو ٿي
...ڪي ۽ سنئين واٽ ٻڌائي.

ٻائي کي وڏو ٿيو. ساڌن فقيرن کي گهرائي ڪيس
...ميري چولو ٻهرائي سعدس ٿالو ٻائي شيوارام رکائون.

دربار صاحب ۾ ٻما به کهٽيئي ٻار اچي داخل ٿيا.

١. ٻائي هيرو، ديوان ارجنداس واڌواڻي، ٺيرهور ٻهرس
جو چيو ڪرو.

٢. ٻائي ليرمعه، ديوان ٻروماتعد لوناڻي ٻر ٻائي
جو چيو ڪرو.

٣. ٻائي ٿيرو، شري ٻولچند ڳرمکداس ٻيو ٻائي
جو چيو ڪرو.

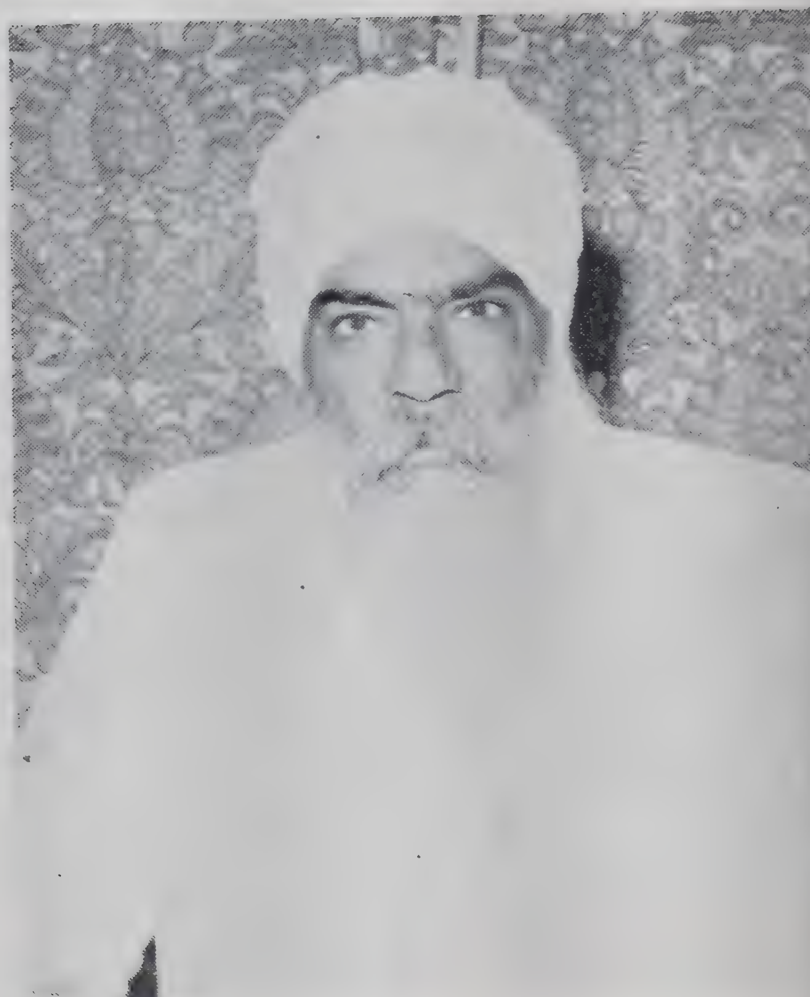
٤. ٻائي گوپال، شري ديال داس ماکيجا ٻيو ٻائي
جو چيو ڪرو.

٥. ٻائي ڪٿو شري ٽيڪون مل جو پوٽو ۽ ڄھوون مل
چاليهن جو چيو ڪرو.

اهي ٻار ۽ ٻيو هڪ ٻائي گوبندرام جنهن جو جنم جو
ٿالو ڏ, مداس هو، گڏو ٻيدو جو وٺل تن سڀني کي
گرمکي اکر سيکاريا، ٻاڻي ياد ڪرائي، ٻاغ ۾ وٺي انهن
کي گاهه ڪٽائڻ ۽ گل وگل ڳاڻ ودٻا سيکارڻ جو ٻار به
ٻائي شيوارام ٿي هو.

گرو گرنٿ صاحب مان شبد ڪڍي ويو انهن جا لوان لوا
سُر ڳائيندو ۽ هارمونيم تي ڳائيندو. سونهن صبوح
اندو، ڪريا لاهي، ويندو باغ ۾. ڳُرهو هڪ ۾ ڪٽي
ڪسين مان ڪڪ ڪڍي، پاڻ ۾ پاڻي وهائيندو ويندو
مُڪ ۾ پاڻيءَ جي لڪ پيو ڳائيندو ۽ هٿن سا
هاج ۾ پيو ڪندو. وڻن جا سڪل پن ۽ هيٺ ڪري
ٽاريون ڪٽيون ڪري، هڪ هنڌ سٿيءَ ڪي ساڙيند
ويندو. باغ جو ڪچرو صاف ڪندي، پٿرن من ج
مٽي ۾ صاف ڪندو ويندو. کوهه جي تار جي ڳاڏي
تي ويهي، ڏاندن کي لڪڻ جي ٽولڪار ۾ پيو ڏيندو
واڳ جو آلاپ ۾ پيو ڪڍندو. مطلب ته پيو ر پڇائيندو
مال جي پٺي ٿپرويندو ۽ پاڻيءَ جي مٽڙي لڪ اچاريند
ويندو. سنڌ کي رات جو پيڙون ڏيندي ۾ مٿر تا
سان مٽڙي پاڻي ڳاليندو ڪين لنهه ڪرائيندو. درپ
صاحب ۽ کوهه باغ جي شيوا، گرباڻيءَ سان پيڪ پوليم
مڪ ۾ مٽڙو واڳ، انهن سڀني ڪٽن پاڻي گڏي ڪي هر هند
پيارو ۽ وڻندڙ ڪري ڇڏيو. سنگيت سچ پچ هڪ جاد
آهي جو انسان کي هڪ دنيا مان ڪٽي ٻيءَ دنيا
وڃي پهچائي. سنگيت جي مهما عجيب آهي، انسا
کي ولاسي ۾ ٻٽائي ته ور ڪسه ۾.

سنڌن جي هر ڏي ۾ ڳالهي ويو. سنڌس منهن لي
سنڌس واڪاڻ ۽ ڪندا هئا ته متان منجهس اهنڪار

سنت شیوارام صاحب

گلاب جي گلن جي ڪچڙين مکڙين کي ڪٿهن ٽا
۽ ٻوڙ ڏي، جو هٿ نه لڳي، انهيءَ جو خيال سا
ڀائي شيوارام ٻارڙن تي ٻوڙي نظر رکڻ لڳو.

سچت، ٻار وشاهه هوندا هئا ته ٻه ڀائي شيوارام دربا
صاحب ۾ رونق لڳايو ويٺو هوندو هو. صبح جو آسا ديوار
شام جو ڪٿا ڪيرتن، سنڌيا جو وهراس، رات جو آرتي
۽ شبد ڪيرتن باقاعدي نيم پرماڻي ٿيندا رهندا هئا
شهر جا ڪيترا ستسنگي لت نيم سان ايندا هئا ۽ آلند
لڳو پيو هوندو هو.

ڀائي هوداارام ڪانئس وڏڙو هو. ٻاڻ ۾ ملي دربا
صاحب ۾ اهڙي ته شيوا ڪندا هئا جو ڪٿهن کي لڪ
ڪانه پوندي هئي ته هيڏيءَ دربار صاحب جو ٻوجو
هيءُ ٻار ڪيئن پيا هلائين، وڏو ڀائي هراداارام جي وڃ
بعد ته تنهانين ڀائي شيوارام وڏ ٻڪ چاهه سان دربار صاحب
کي سنڀاليندو رهيو. آئي وٺي جو آدرستڪار ۽ انهن
جي شيوا ٽهل اهڙي پرڪار ڪندو هو جو سڀ ماڻدس
ٻلهار ويندا هئا. سنتن جي وڳ، رڳ، ٽاري چڙ پائين.

(١٠)

هڪ دفعي رات جو ٻارهين بجي جو وقت آهي.
ولهاري جا ڏينهن. سنتن کي اوچتو خيال آيو ل...
...ار وڃاهه وڃون. ٻئي ڪان ٻڌ پيا. اونداهي رات. ڇهه
...ميل پنڌ. اڃا ميل ٻه پنڌ مس ڪيائون ۽ ڪيئي ولڪ
...وت ٻڌا ته ٻنيان هڪل ٿين، "اڳتي نه وڌجانءِ واٽيا، الي
...يه." چار مسلمان ڪهاڙين سان سندن ٻليان سٽون
...ٻيدا ٿيا اچن. سنتن کي الهيءَ آواز ٻڌڻ سان هرڊي
...ه پيو پيدا ڪالهه ٿي هيڪاري شيخن جيان گڙجي ڪري
...الهن جي طرف منهن ڪري جواب ۾ چيائون، "وڏي
...اڇو اڳيئي، وجي جوان آهيو ۽ ڏسو اچي واٽ ڪي."
...هڙو خنڪيءَ ٻريل جواب ٻڌي ڊرا هيڪيا. ماڇيس
...جي ليلي ٻاري جان ڪٽي ڏسن، مار سمت هلوام صاحب!
...ڙَ جا مسلمان هئا. سنتن کي سڃاتائون. ڪين خبر هئي ته
سنتن ۾ ڪهڙي طاقت ڪيتري آهي. ڪهاڙيون ڦٽيون
ڪري، سنتن جي پيرن تي ڪري پيا ۽ معافي ورتائون.
سنتن وٽ نه لڪا هئي لوڙهه، نه ڏڪو، نه ڪاتي، نه
ڪلو. هي سڀ ٻل هو پرهيزگاري ۽ گوهالي جو.

پنهنجي شرير کي رشت پشت رکڻ لاءِ ليم سان
ورزش ڪندا هئا. دربار صاحب جي در وٽ هڪ
ٻه مٽي ٻنهري ڪاٺ جي پيٺي هوندي هئي. ڪيترو
ڪيترو وقت اها هڪ هٿ ۾ کڻي مٿي جهلي بيهندا

جي هڪتي آهي، انهن جي اکيان ڪلهن ۾ دشمن
و بچو ڪين ايندو. نه ڏسندا ها آلدي نه ماڻهو.
لڪري پوندا پنڌ.

ساهتيءَ ۾ اچي ڇڙو ٻيٽي، هڪ ڏينهن، هڪ همت
۾ لت ۽ ٻني ۾ هڪ انڌڙي ٽيلهڙي، لڪري پيا
ٿار وشاهه طرف. ڇوطرف جل مٿي ٻيٽي ڏسڻ ۾ اچي.
امام علي واهه جو ڪپر ڏيو پيا وڃن، ٻنيان کي مسلمان
ٻني آيا. ڏ ٻنهن ڏلو هڄي. هڪ کي هڄي کهاڙي ۽
ٻين کي لوڙهيون. ڪُٻڌيا اچي جاڳين ته هن ساڏ کي
الهيءَ ٽيلهيءَ ۾ ڪاهڙ پولي مالي آهي سا ڦوپواس.
اکيان سنت ۽ ٻنيان هيءُ مسلمان. سنتن هنن جي ٻيون
نٽڪ مان سهي ڪيو ته هيءُ ڪي رهزن ۽ خود مطلبي
ماڻهو نا ڏسڄن، ٻر ته ۽ ٻي ٻر واهه رُهي، ٻنيان معهن
وراثي ۽ ڏنانون ۽ ٻهنڄيءَ موج ۾ هلندا هليا. ڪڄهه
وڪون مس کنيائون ته کين کهاڙيءَ جو ٻاڇو ٻاڳيءَ ۾
ڏسڻ ۾ آيو، جا هڪ جٽي مٿي ڪٽي سنتن لي وار
لي ڪئي.

سنتن هڪدم شيدهن واري کر جما ڪري ٻاسو ڦيرائي
کهاڙيءَ ۾ همت وڌو. اهڙو نه جوان جي ڪرائيءَ کي
موڙو ڏنائون جو هڄي همت مان کهاڙي ڇڏائجي
ويئي. کهاڙي ڪسي ٻهڄي همت ۾ کنيائون. الهيءَ وچ
۾ لوڙهين وارا جوان اچيو وڌي لوڙهه هٽي ٽاهه سنڀريا.

هئا. ڪڏهن ڪڏهن اڪيلي سر ٻه ٻه ڪلاڪ ڪوهه ۾
ڪاهيندا ۽ آيل ماڻهن کي پاڻي ڀرڻ لاءِ پيا چوندا.

سندن هڪل ۽ هونڪار اهڙي ته هئي جو ڪنهن
لڳ ڦڙڪ کي مجال نه ٿيندي هئي جو درٻار صاحب
وٽان رستي تان لنگهي سگهي. ايترو سندن لاءِ ڏ لڳن
ماڻهن ۾ ڏهڪاءُ هوندو هو.

هڪ دفعي ٻيا ٻه اسٽيشن طرف پيا وڃن. ڏاڙ
ڪوهيءَ ۾ ديوان متومل جي ڪوٺي ٻرسان جڏهن لانگهائو
ٿيا ته ٻه ٽي مسلمان ڪڏين. ٿلهي ڪوڙي ٽا سنتن کي
چون، "فقير، مٿهن ڪهڙو نه ملوڪ اٿئي ۽ ڪيڏي نه
وڏي سولهاري. يار، اهو ته ٻڌائجانءِ ته ايڏي ڏگهي
ڏاڙهي ڪٿان آندءِ؟"

ٽڪا چڙ آئين ۽ نه ٻڌو ٿئين. ٽـز ۽ ترت جوابي نه مٽجهن
هئي. جواب ڏنائون، "يار، ڪهڙيون ٿا ڳالهيون ڪيو
ٿو ٻاهر جا نه جڏهن ٻند ٽٽا ۽ ٻيو جو ٻاٽلي هن طرف
ڪاهي آيو، تڏهن اوهان جي ڪيترن وڏن بزرگن جون
ڏاڙهيون ٻيو ٻه ٽڙهنديون ٿي آيون. مون ته مٽجهن
جهڪا ٻلي ڏاڙهي ڏني، سا ٻيو مان کڻي، ڏو ٽي
صاف ڪري ڪٽي ڇڏيائين." مومن موم وڃان ماڻ
ڪٽي ڪئي. وڏ ٻڪ ڇا ڪڇن. ٻرهمڻ جي ٻل لي
ٻڌي ته مٽجهن اصل نه هوندو هو. چوندا هئا ته جڏهن
انسان کي ايمان جو نام سنڌي زبان لي آهي ۽ ٻرهمڻ

(١١)

هڪ دفعي سنت پنهنجي گهوڙيءَ تي سوار ٿيا
ڻ کان پوءِ اچي رهيا آهن. رستي ۾ هڪ اُٺ تي
ڪ مهاتما پرمهنس ۽ ٻيا ٻوڻ کان ٻادشاهه طرف وڃي
ـيو آهي. ٻنهي کي ساڌارڻ ڀيش ڌاريل. هڪ ٻئي کي
ـهر ڪري ڪيڪار پاتو. پوءِ ٽائين گيان وارتا جو
ـند وٺندا رهيا. ٻنهي جي ٻاڻ ۾ جاڻ پڇاڻ ٿي. آتمڪ
ـروپهن سنتن جو ڪاڏو ڪوراڪ آهي. موڪلاڻي وقت
سنتن ۽ اٺ-يءَ پرمهنس سنت ساڌورام کي وڻيءَ ڪٿي
چار ڏينهن اچي پوءِ جي دربار ۾ گهارين.

مهد جن جڏهن هڪ ٻئي سان ملي روح رهاڻ ڪن
تڏهن هنن کي لهو لمو ۾ آتم گيان جو رس ٽمڪي
ـڪي ٿو. هت پڻ ٻنهي هڪ ٻئي کي خوب سڃاتو.
ـلت ساڌوجن، جل ۾ ڪنول جيان رهي، آتم ڏن جو
ـلند وٺن ٿا. سنتن جي ۽ ڪوٺ جي ڏيڻ هتي. جلدئي
سنت ساڌورام پوءِ جي دربار صاحب ۾ اچي پهتا.
ـرهڻ مهڻ بعد ٻيو ٻه سنت رام ٻوشاد سکر مان آيو
اچي دربار صاحب ۾ سنتن سان رهيو.

پوءِ ۾ ڪجهه وقت رهندي کين خبر پئي ته ٻادشاهه
ـ ۾ سنتن کي هڪ باغ آهي جنهن ۾ هڪ لنڊڙي
ـڪيا آهي. سنتن کي وينتي ڪيائون ته "سائين،
ـڪالت ۾ چار گهڙيون گذارڻ جي سهوليت ڏيو ته
ـجي ٻادشاهه رهون."

سنتن هڪل ڪئي، ”خبردار، جي لوڙهه مٿي ڪنهن اٿو
هن اوهان جي ڪهاڙيءَ سان سيني جو ڪم خلاص
ڪري ڇڏيندس. جي مڙس آهيو ته ڇڏيو لوهين لوڙهيو
۽ مان به ڪهاڙي ڦٽي ٿو ڪريان، هڪ هڪ ٿي اچي
مون سان مقابلو ڪريو ته اوهان کي هٿن جي صفائي
ڏيکاريان. هٿيارن جي اوٽ وٺي پنهنجي بهادري ن
ڏيکاريو.“

سنتن جي اهڙي للڪار ٻڌي سڀ ڪڪا وڪا ٿي ويا
هٿ ڪٽي جوڙيائون. ”فقير، اسان به گهڻا ڦريا، گهڻا ماريا
پر تو جهڙو دلير ڪو نه ڏٺو سين. هاڻي اسان کي ڪهاڙي
ڏي ته اسين دڳ وٺي وڃون“.
سنتن چيو ته اوهان مولکي اِي عقل ڏنو آهي. اوهان
کي ڪهاڙي ڏيان ته وري مون تي وار ڪريو. اوهان
ڏسي ڏاڙهي اچي، ڪاٺي چڙ جي مڇي، پوءِ آيا آهيو.“

شاهنگ ڪهاڙي سنتن کي ڏئي پشيمان ٿي، پاسو
وٺي ويا. ڪيترو عرصو اها ڪهاڙي سنتن وٽ تاروشاهه
واري باغ ۾ پئي هئي ۽ آخر اها ڪهاڙي سنت شيوارام
صاحب پاڪستان ڇڏڻ وقت ليرهن دتن ۾ وٺي آيا

ٻا جوڙن کي. هڪ ٻئي سان وڻهي آنند ۾ گيان
شٽ ڪري چت جا ٽڪ لاهيندا هئا.

"سو ساڌو جن جاڻ جو ساڌي ۾ ڌڪ ڪري،
دڪ سک، لاڀ الاڀ ۾ رهي ڦوليءَ سان،
سامي چئي سکن جو ڪنول گهري ڏيان،
ڪي ٻنهجو ٻاڻ، ٻئي ٻاري رام راس."

هونئن سوامي رام ٻوشاد جو به چگو ٻولاپ هو.
وانون سنٿون رکندا هئا ۽ عام لوڪن کي مفت ڏيندا
ئا. هڪ سنت ساڌورام جو لومل ۽ سيتل سنگهه، ٻيو
سوامي رام ٻوشاد جي هٿ شفا ۽ ٽيون سنت هوڙارام
صاحب جي ڪشش، هزارن کي ڇڪي هن ڪڪائيءَ
هو ٻڙيءَ ۾ آندو. درحقيقت سچ ۾ ڪار، لاهه لوهه،
ڪار تي ٽشي، اها آهي ٻلپ ۽ ڪوڙي اٻهو ۾. سنت
رهن جي هردي ۾ سدٻو لومل جو ٽي ٻري ٿي جنهن
ڪري موهه مست جا سنسڪار جلي ٿا ۽ جن ۽ لشڪام
ڪرمن وارا ڳڻ آهستي آهستي هن جوليءَ کي ليل ٿا
ٻن. سنت ساڌو رام پٽسي کي هٿ ڪين لائيندا هئا.
رڪمت ۾ ٿڌهن لڪڻ ۾ ايندا هئا. جيڪڏهن ڪو
شرڌالو لمام ٻياس سان پٽسي جي شيوا واسطي ستائيندو
هون ته اهو ۾ سوامي رام ٻوشاد الڪيڪار ڪندا هئا ۽
مداري ۾ ٽي هلائي ڇڏيندا هئا.
سنت ٻاڻ کي هميشه ٻي خواهش رکندا آهن ۽

سنتن جو هيءُ مان قبول ڪيو ۽ ڪيئن ٽارو شاهه و
آيا، ڪڪن جي ڪڇيءَ ڪٿيا ۾ سنت اچي رهيا.

سنت ساڌو رام اصل سنڌ جا ويٺل هئا. شاهه پنج
جي ڳوٺ ۾ سندن جنم ٿيو. ننڍي ٿي ويراڳ اچ
وڃن ته هيءُ دنيا مٺيا آهي ۽ آخر سڀ ڇڏڻ هت ڻ
ڇڏي وڃڻو آهي. اسين آدمي آهيون هڪ دم جا
ڪن جي جيئڻ جو ڀروسو ئي نه آهي.

" هر آدمي هان اڪ دمي،
مهلت مهت نه جاڻا "

انگل ٽيهن ورهين جي اوستا ۾ گهر ۽ ڳوٺ ڇڏي
جو لياڳ ڪري ٽيرٿن تي هليا ويا، جتي ٽي رهندا هئا

ٽارو شاهه ۾ اچي رهڻ بعد سنت ساڌو رام پنهنجي
جو ڪم پاڻ پنهنجي هٿن سان ڪندا هئا. باغ جي
شيوا ۽ ڳاين جو گاهه ڪٽڻ، ڪير ملڻ ۽ ٻات ڌوڙ
سڀ پاڻ ڪندا هئا. هر وقت پيا ڪاهندا هئا، "مڪر مسڪ
سدا پوسن." هيڏيءَ رهڻيءَ وارا هوندي به شيوا ٽه
هٿن سان ڪندا ٿي رهيا. ڪو سستنگي آيو ته ڪيس
ٽڪري ڪارائي ڪسان سواءِ ڪڏهن ڪين ڇڏيندا هئا
روزانو نيم سان ڪٿا ستسنگ ٿيندو رهندو هو.

سنتن ۾ مهاتما ساڌو رام جو به پاڻ ۾ ميلاپ ج
رهيو. ولاس ٿيندو رهندو هو. جهڙا سنت ساڌو را
ورتيءَ وارا هئا، اهڙائي هئا سنت هريرام صاحب. جهڙ

۽ جوڙو ٻاهر ڳڏي، وري ويهي الهيءَ کي ڏار ڏار ڪريو.
اهو ڪم ٻه ڪلاڪ ۽ لس قوطي آهي. الدرين جي وڃهائڻ
ڪري ٿي من جي ورتي ٿنڊي ۽ ستوڪڙي رهي ٿي.

سنت سنگين جي آڳ ٻڌي مان ٻنڌاري جي شيوا
ڪندي چار ٻڌا ٻاڇي ٿيندا ويا جي سنت رام ٻوشاد
ڪوٺاري ۾ وٽ اچي رهندا هئا.

هڪ سمي، سنت ساڌو رام جو خيال ٿيو ته ڪڇي ۾
ڪٿيا ۽ ٻوساٽ جي وقت ۾ ٻاگو مي ۾ جي مٺ ۾،
سنتن ستسنگين کي البت تڪليف ٿئي. ٿي، تنهنڪري
چو ڪين هڪڙي ٻڪي ڪٿيا ٺهرائجي، جتي سنت
آلعد ٻوروڪ ٻڌهنجو لت ليم ۽ ٻچن ڏ ٻان ڪعدا وهن
۽ ستسنگي به سکي ٿين. سنتن کي چت جو سڪاپ
ٻڌاپائون ته، د ٻالو، هن چيتر مان ٻچيل ٻڌن کي سٺي
ڪار ۾ لڳائجي ته چڱو. اوهان کي ۽ ڳچ، روڪڙ
هوندي، سڀ ڪٺي لڳايو ن.

سنت آستان ڏاري هوندي ۽ دل جا فراخ ۽ سوڌي
سڀاو وارا ته هئا، سو جيڪي هو ن، اهو ٻڌاپائون. ڏيڻا
موڙي ۾ هئا فقط ٿي سؤ، مگر سنت هريرام صاحب چين
ته، "سائين، وڏي دل ڪري خرچ ڪريو. اوهان حڪم
ڪريو ته لوهه ۽ ٻيو ڪاٺ ۽ ڪيترو سامان کپندو ته
اچي اوهانجي اڳيان حاضر ڪجي. سوامي رام ٻوشاد کي
ساڻ ڪري ڪراچيءَ وٺي وڃداسين."

سنت سنگين جي ڏال پڻ ۾ پنهنجو موهه نه اٽڪائيند
آهن. جئن ننڍالي ماڻهن جي آبل خطن ۾ موهه
وڌندو آهي ۽ جن جا هو لڏا آهن تن کي ٻيهڻائيند
آهي، اهڙيءَ طرح هيءُ ٻي خواهش سنت ۾ ائ
۽ موهه تي پنهنجي جگياسوءَ جي ويتي قبولي سند
پيسي کي سڦلي ڪرڻ لاءِ پنهنجي ۾ سچاپو ڪر
چڙهندا هئا. سنت ساڌو رام وٽ جيڪو شرڌالو
ٽيڪڻ ۽ درشن ڪرڻ لاءِ ايندو هو تنهن کي وال
وهڻ پدران باغ ۾ ڪنهن نه ڪنهن ڪم ۾ رڌل رکند
هئا. اهيءَ لاءِ ته جئن اهيءَ جي ورتي ڪنهن به و
يا موهه ۾ آسڪت نه رهي. ورتيءَ جو سڀاءُ ئي آه
والڪائيءَ جي وقت ۾ ڦُرڻا اڏارڻ، اهيءَ ڪر
سنت جن اهائي جڳتي ڏسيندا آهن ته هٿ هميش
هاج ۾ هجي. ٻاهران هٿن سان ڪوئي نه ڪوئي ڪ
ڪندو رهجي، جئن شرير رڌل رهي ۽ ورتي به پنهنج
وس ۾ رهي. ائين ڪرڻ سان ورتي ستوگڻي بڻج
ٿي، جنهن دوارا نام جپي سگهجي ٿو. عام طرح ماڻ
ڏاڍي وهنوار ۾ پنهنجي موهه ممت سان ڪم هاج ڪ
ٿا، جنهن جو نتيجو اهو نڪري ٿو جو ورتي رجوگ
۽ تمو گڻي بڻجي ٿي.

سنت هريرام صاحب به اهائي سکيا ڏيندا هئا
"بابا، جي پيو ڪو شيوا جو ڪم نه سجهو ته ڪڻ

ھن جو صرف ٻاهرڪار ٻڌي چڪ آهي، اهڙن سڀ ڀرشن
وٽ مايا شيوا ڪرڻ لاءِ تيار ٿي اچي ٿي ٻهوي.

”ڪھ، نانڪ جو ٽياڳ ڌني،
تب اھو شرڌي آھ ٻٺي.“

لوهه ڌ ملڻ، اهي ٿي سؤ ٻ واپس آلداڻون ٻو ٻيو
هزار ٻ ساڻ ڪري آيا ٿاروشاھ. سوامي رام ٻوشاد ۽
جڏهن سمور و احوال اچي سنت ساڌو رام سان ڪيو،
تڏهن سنت ساڌو رام خوشيءَ مان ٻڌا ٿڙن. ”ڀائي ساڌ،
اسان اڪيلي ٿي ڇيو ڌ سنت هوڳرام صاحب وٽ ڪائي
ڪمي ڌ آهي. هنن جو هٿ ڪڏهن ٻ ڌرو ڪبو.“

جلد ئي باغ ۾ ٻڪي آراوت ٿي وئي. ڏڏ، مکڻ،
ڪيرَ لاءِ ڳاٻون مينهون ۽ جهجهون، جن لاءِ گاهه ٻنو
جام. باغ ۽ زمين جي پيدائش آڌاڙي ۾ خرچ آلدي
وينديون هيون، جنهن ۾ ساڌو مهاتما ۽ ٻيا آيا ويا ڪائي
پي آلند سان ٻچن ڪندا رهندا هئا.

سنت ساڌورام وٽ، ٿاروشاھ ۾ ڪي ٻالڪ چيلي
ليڻ لاءِ آيا، ٻاني ميول، ٻاني چيٽو، جن جا ڦڦڙي ٽالا
وکياڻون مڪل ڌيو ۽ و شمجڙيو. اڪهري چيلن کي ٻاڻ
وٽ گهڻو عرصو رهڻ ڌ ڏ ٻيندا هئا. ڪين رڻ ڪرڻ ۽
ودئيا پراڻڻ لاءِ ٻاهر روانو ڪندا هئا.

ٿاروشاھ ۾ ڏ ٻيهون ڏ ٻيهن موج وئي ولڏي.
ڪتان ڪتان جا ستسنگي ۽ ٻريمي درشن ڪرڻ ۽ سمت

سنت ساڌو رام وچور ناهي ڏنا. سنت ٿي سنت
۽ سوامي رام پرشاد ڪراچيءَ لاءِ اُسهيا.

جڏهن گڏامن ۾ لوهه حسي گرڊرن جي ڇاچ پئي
ڪيائون، تڏهن هڪ ٻڍي پيان سنتن کي هوءَ جي
گوديءَ ۾ ڏسي اندر گهڙي آيو. پوري پئي، همت
جوڙي ويٺي ڪرڻ لڳو ”ڪرپالدان، ڪڏهن ڪراچي
۾ پڌاريا آهيو؟ هت گوديءَ ۾ ڪيئن پيا ڏسجو؟“
سنتن ٻڍيائين ته مڪاچو احوال ڏنو، پر شرڌالوءَ ويٺي
ڪئي ته، ”سائين، گوديءَ ۾ ڇا لاءِ پيا لوهه. هو
ڪريو؟“ سنتن سمورو احوال ڪيو. ٻڍيءَ سيٺ، گڏام
جي مالڪ کي چيو ته سنت جيڪو به لوهه وٺڻ سو کين
ٻال ۾ چاڙهائي، پيڪ اسان ڏانهن پٺي چڙ جو پيس
اسين پوريندا سين. سنتن کي همت جوڙي چيائين، ڏ
”سائين ڪرپا ڪري اها سيوا داس جي قبول ڪريو.“

سنتن جا ڪارج ايئن انهن ئي پورا ڪندو آهي.
سنت سدا لواچو رهن ۽ سڀ سنگي سيوا ڪرڻ لاءِ پ
واجهه وجهن ته ڪڏهن توا اسان جو ڏن ۽ ٿن سقلو ٿئي
جڳهه ناراهڻ جو خيال ڏسي، ڀڳوان اهڙي ر چم
ٻٽائي جو ڪئين سڀ سنگين، ٻڌائيون، تيلهيون ڪٽ
اچي اڳيان رکين. مايا اهڙي وستو آهي جو گهرڻ ۽
آشائن ڪرڻ ٿي ٻچي ڪرڻ واري ڪان پري ڀڄي ٿي
وڃي، پر جن الهيءَ جي خواهش ئي ڪاڻ ڪئي آهي

ازي ۾ اسان جي صحبت ۾ رهيا پيا آهن ۽ ٻون
ڻ اسان کي پنهنجو شش (چيلو) بڻايو آهي ۽ ڪڏهن
يڪي لمولي سان رهندا. توهان جا مهمان ۽ گهٽوتي
قت لئي رهياسين ۽ ڏاڍي پيار محبت سان اوران
ر بولسين. سڀني جي الائي ڇا رچنا آهي. پنهنجي
اوڏانهين جي ان جل هاڻي ڇڪيو آهي. هن
تسنگي ۽ جي دل ۾ ايڏو آگرهه آهي تنهن ڪري آگيا
ڪريوس ۽ وڃي ڪٽيا ٺهرائي."

سنت جو پاڻ ۾ من ميلي هئا. ان سنت ساڌورام
ا اهڙا وچن ٻڌي ڪلي ڏنو، "سائين مالڪ ويلا آهيو،
چيڪا آگيا ۽ جڏهن ۾ اوهان جي پرستا. اسين انهي ۾
۽ راضي آهيون. اتو ته هي ۾ ڪٽيا ۽ پنهنجي، هو ۾
پنهنجي."

آخر سنت ساڌورام، ديوان ٽيڪارام جو اهڙو سهو
ويو ڏسي، هن جو چوڻ قبول ڪيو ۽ هن کي ڪٽيا
ٺهراڻ جي آگيا ڏنائون. ڪجهه ڪال ۾ ڪٽيا ٺهي تيار
ي، نارو شاهه اسٽيشن جي بلڪل پاسان. سنتن جي
خيال موجب، سنگ ڪٺا جو چڱو بندوبست مڌهس
ڪرايو ويو. مڌهس ديوان هيرانند ماميتاڻي پوڻ واري
۽ ڪمرو ٺهرايو ۽ ديوان مولچند گيانچنداڻي ۽ ڇڳي
هيوا ڪئي. سنتن ۽ انهي ۾ ڪٽيا ۾ پيسن جو ڪافي
ساڻ ڏنو. ڪٽيا ٺهي تيار ٿيڻ لي سنت، پائي هرپرام صاحب

سنگ پڌڻ لاءِ ايندا هئا. منجهن هڪ ٻيو ٻاروشاه
جو ديوان ڏيٺارام وليرام هنگوراڻي به هو جو وزا
ستسنگ ۾ ايندو هو. هڪ ڏينهن، سنت ساڌو رام کي
وينتي ڪيائين ته ''سائين، منهنجي زمين ۾ کوهه
ڇهر ڪان ٿورو پاڻي وڪو، اوهان جي رحمت لاءِ ٻولانت
آهي، ڪرپا ڪري آگيا ڏيو ته توهان جي لاءِ ائي
ڪٽيا ٺهرايان. جيڪو مولڪي لاڀ هيندو ملي او، ٺهڪان
و ڏيک ملندو جو پرسان ٿي پولڊس ۽ سنتن جي صحبت
پاڻي پنهنجي جيون سڦلي ڪندس. ڪرپا ڪري آگيا
ڏيو ته اڄوڪي ڪم کي لڳان ۽ ڪٽيا تيار ڪرايان.''

جنهن وقت جو سڪل پن هوا لڳي ڪري، پنهنجي
ته هلائي. هوا جي طرف هليو ويندو آهي، تنهن سنت ۽
پنهنجي سر کي اتين پرالبڌ روءِ هوا جي آڌار تي
چلڻ ٿا ڏين.

هڪ دفعي سنت هرلارام صاحب ۽ وينا آهن ديوان
ڏيٺارام ٻري اها ڳالهه چوري. سنت ساڌو رام، سنهن ڏالهن
ٺاري، هسي ڪري، ٻولڻ پورڪ چوڻ لڳا ته ''سائين
د يال، هيءَ سڀ توهان جي ڪرپا آهي. توهان وٽي
آيا هتي، هاڻي هيءَ توهان جي ٿو جو پيڪت سنتائي
وٺو، آگيا ڏيو ته هاڻو ڪريون. پلا توهان ۽ اسان ته پاڻ
۾ آهيون، من مليل آهي ۽ سدائين ساٿ آهيون. هن
وڃاري جي ۽ اڃا پوڙي ٿيندي ۽ چار چوڪرا جيڪي

گهڙي پلڪ کين گذري ته وري هڪ سمت سگي
ر ويو. مگر ڏسي ته سمت سامهون سڪالي لڳي ويا آهن.
اها آهي سمنڊ جي لهرن هي اوستا! موليو ڪان اڳ،
ر هوندي به ڪنهن کي نه پڌايائون. اها به واسطا نه
ين نه ڪنهن چيلي کي سمجهايون يا ملون. جنهن نه
ڪو انسان ڪنهن ڪم ڪرڻ واسطي ڪنهن وٽ ايندو
هي ۽ ڪم پوري ٿيڻ لاءِ پنهنجا موڪلائي هليو ويندو
هي، اهڙيءَ طرح پنهنجي لام سان سمنڊ ڦيڻ جو ڪم
رو ڪري رمندا رهيا. زندگي موت جي آغوش ۾
ڻس خاموش ۽ پُر اسرار آهي. موليو جي خبر اڳواٽ
وندي به پڪڪ پاهرا ڪيائون. الهيءَ جو لالو آهي ورڪس.
او جهڙي خبر پڌي مايوسي ڇانئجي ويئي. وچ جهان
اري شهر ۾ خبر پکڙجي ويئي ۽ حسام مالڪن جا اچي
عنا ليا.
دنيا هڪ عجائب جاءِ آهي. اچ سوڊو نظر جي
وري همت اهڙو ڪو ڪل ڏسڻ ۾ ڪولا ٿو اچي جو
رو جي موسم جي هوا لڳڻ ڪري ڏرليءَ داخل نه ليو
جي. دم آهي عمر جو قدم. اهو قدم موليو جــي
منزل ڏانهن وک جو واڌارو ڪري ٿو. ههڙن گيانوان
ءِ موصه نه اچي آلعد آهي. سڌ پرهن کي دنيا جا سب
ارمه خالي ڪا پاسن ۽ اهي هنن کي هوڪائي ڪا سگهن،
و نه اهي سب هنن جي نظر ۾ خيال ۽ خواب جي

كان سڪ ۽ ٻوليءَ سان موڪلائي اچي ٿينءَ ڪڪ
۾ رهيا.

سنت ساڌو رام ٻهنجي ٿينءَ ڪليا ۾ ساڳيو ستسنـ
۽ نام ڪيرتن جو آنند ڪندا رهيا.

"جتي ٻيسن ساڌو جن، سو ٿانءِ سوهندا."

سنتن جي پير پاڻ سان جهنگل ۾ منگل ٿي و
درويشن جي درشن لاءِ ڏيو ٿاٿون ٻه سگن ٿا. ٿوري
وقت ۾ ڳاڻو رلڪ رچي ويو. اڳيان ڇيلا جي ٻاهر و
هٿا سي ٻه اچي ويا. شبد ڪيرتن، ستسنگ ليم سا
ٿيندو رهيو ۽ شيوا ٽهل ٻنڌار و ٻه لنم ٻوروڪ جاري
هلندو رهيو.

ڪال جي اڪل ڪتي آهي. سنت ساڌو رام خوب لا
۽ ست سنگ رو ٻي امرت رس ٻياري، هاڻي هن شو
رو ٻي ٻيري ڪي چلڻ جو سمير سمجهاٿون. ٻه سال مس
الهيءَ ڪٽيا ۾ رهيا.

هڪ ڏينهن شام جو ٻهنجي ڪوليءَ ۾ ويٺا هئا
ڪٺا جو وقت اچي ليو. سڪمني صاحب جو ٻاٺ ويٺي
ڪياٿون. ستسنگين و يٺي ڪئي،"سائين، ڪٺا جو وقـ
ٻورو آهي، ستسنگ سڀ ٻاهر ويٺي آهي، ڪرپا ڪري
اچي ڪٺا ڪريو."

"ٻابا، ٿوهين ڪٺا هلايو، اسان اڄ سائينءَ سـا
سنمڪ ويٺا آهيون."

جيءَ سنڌ ۾ اهڙا وارتا ڦهلجڻ لڳي دک ڇانئجي ويو.
ن شهرن جا پران شانت ٿي ويا، باقي هڪ پارسي
ڏنگاڌيو، جنهن کي ان خوفناڪ ڏنگ هڻي مارڻ جو
ڪو ٻولو ٻورو ڪري، مري ويل سمجهي ڇڏي ويا، اهو
سپتال ۾ ڪڙڻ اٺاو وڃڻ لڳي بچي ويو. پارسي گهنگهاڻيو،
پاڪستان ٺهڻ ڪالهوءِ ٻولي پرستان بمبئي ۾ ڀڄڻ لڳي
ڀار ڪولي، وٽن جو آستان بمبئي سهڻي هلائي
رهيو آهي.

سنت هرڀرام صاحب خوش جي وارتا ٻڌي ڏهاڙا
ڏکي ٿيا ته "هي ٻوڙو هي ڪهڙو سمو اچي پهتو
آهي جو ڏراڙاٽ سنت سڀني سان، هيءَ اوچتي
ڏکدائڪ حالت پيدا ٿي." ان سنسار جو وڏو مثال اهڙي
ڪرج ٿيولي ۾ پيدا ٿيو جو ڪن ماڻهن هنن سنتن جي
خلاف اهڙي سجاڳ ۽ ٻوڙ آڻيا، سنت هرڀرام صاحب
لاءِ دوش ڏيڻ جو سنسڪار ڦهلايو. در حقيقت جي
وارتا جڻ آهي، ليڪن ٿي الي اڀري ٿي، ٻه لوڪ آهي
هوڪ، اهڙن سنتن مذهبن ۾ ماڻهو گهڻا رهن. سنتن کي
ڪ چت ۾ الهيءَ آڪاڙي لاءِ پيدا ٿيا هو، جنهن ڪري
لوڪن جي وچن لئي دک ڪن ٿي ڇڙ. ڪين جيڪا
پريم محبت لياقت هئي، ان موجب سنڌ ن شهر شانت
جي ڪريا وغيره ۾ چڱو پاڻ ورتائون ۽ سنسڪار ڪريا
ادهمي جو ڏکيا ڪيتريءَ موجب ڪرايائون، مگر هنن خوش

اُپٽي آهن جن ۾ جدا جوڻا. سنت ولهار ۽ سنت
دوارن الهي سڀني کان رهندي وئي. مؤمن کي مشاهد
ڪري ماڻهن ڏانهن ۽ موڪش پد پائي سنت چت آ
سروپ ۾ ليِن ٿي ويندا.

سنڌ ان اوٿيءَ سان سڀئي لاڙو شاهه. شهر جا ماڻهو
پسڪوڊائيءَ جا ڪيترا پوڙهي اچي ڪٺا ٿيا. سنت
هورام صاحب به اچي حاضر ٿيا. سنڌ ان ليکن مان
بولدون ڪري پيون. اليمنه دک ٿين ۽ ۽ واهه وا
انهن سمجهي، ته سنت مرڻ جا ته. اصل ڪولهن
جولي کي چڙدي سوکيم سروپ سان وڃي سمائجن
دل کي ڏاج ڏنائون. پاڙهي جو ڪرپا ڪرم، سنتن ج
ورتيءَ موجب سمورو ٿيو.

سنت ساڌورام جي ديهانت کانپوءِ، سنت رام پرش
۽ پيا جيڪي چيلا هئا سي آڪاڙي ۾ رکڙو رچائيندا ره
رنگ اهڙو ئي پا ڪجهه، جهڙو هلندو ئي رهيو.

سنت ساڌورام کي گذرڻي اٽڪل وقت ئي ڪو
هو ته وچ وچالي ديو اچا اهڙي اچي پٺي، جو ه
رامت خدمت، هٿيارن ۽ گهاڙن سان اچي آڪاڙي وا
مڻان ڪڙڪيا، جنهن ۾ سنت رام پرشاد پاڻي ڪرپالدا
۽ پاڻي جيتن ٿنهي کي گهاڙن ۽ لوڙهڻ سان خ
ڪري پٽي ويا. تهاڻ دک جي ڳالهه ٿي گذري
هڙن سنت پرهن جي آڪاڙي ۾ اهڙا رنگ پٽجن

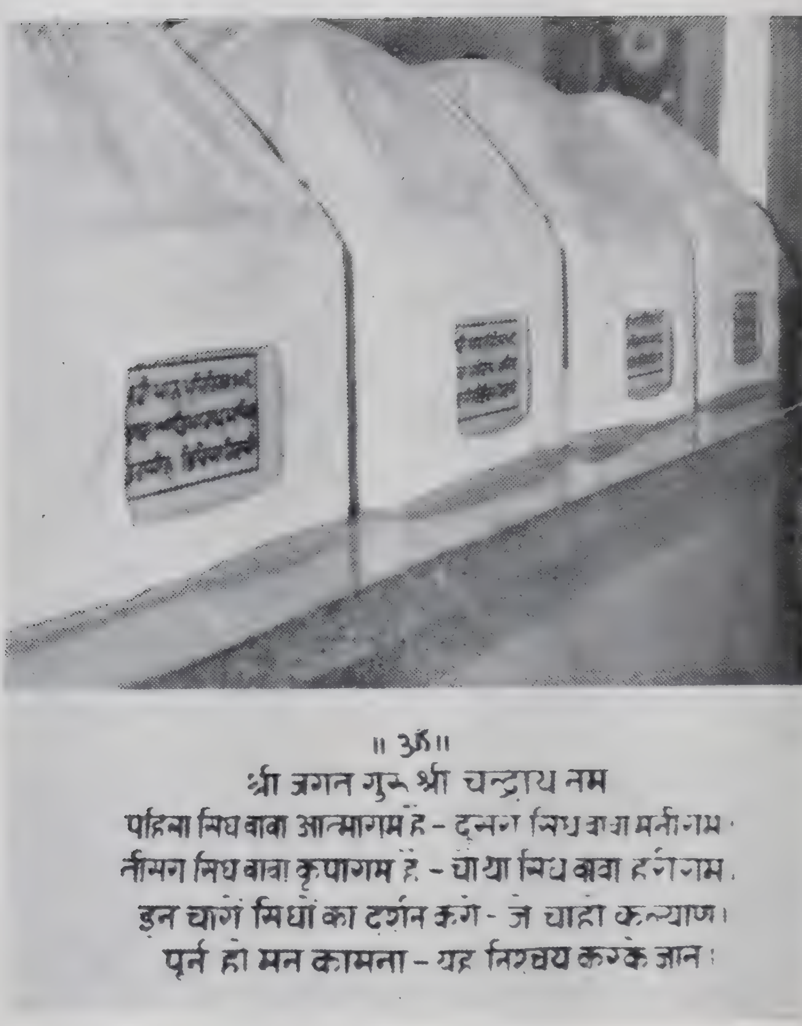
و، رکيو لٿو. انسان اڄ ڏينهن تائين پنهنجي پاڻون
پاڙيسرين جي خون چوسڻ کان بس نه ڪئي آهي.
ه ليڪ انسان ڪڏهن سڌرندو؟ هي جهيڙا، فساد،
سد، ساڙ، گهمنڊ ۽ سڀ ڪجهه، ڪڏهن بند ٿيندو؟
ڌرتي نه ڪڏهن به زهر پيدا ڪندي آهي. ان
ن نه ساوا گل ڦل ڦٽندا آهن. پر جڏهن پاڻ جون
هرياليون هوائون لڳنديون آهن تڏهن هڪ ڪن ۾
وسبز ۽ هريا ڀريا کيت به اجڙي ويندا آهن. ان ۾ ڀلا
رتيءَ جو ڪهڙو ڏوهه؟

جي ڪيس انهن خراب روپ ورتو. سيشن ڪورٽ
۾ ڪيس هليو، جتي مسلمان جج پنهنجي فيصلي
سنڌين جو هندن خلاف ۾ هٿ وجهڻ جو کليو اشارو ڏنو
اپيل مٿي هاءِ ڪورٽ ۾ وئي جتي چيف جج مسٽر ٽپو
هو. هن ڪيس جي فيصلي ۾ سنڌين کي باعزت بري ڪيو
ٻڌايو ۽ مسلمان سيشن جج لاءِ خوب چٿا وڌا ۽ هن تعصب
وچان لاحق سنڌين جو نالو ڪيس ۾ شامل ڪيو آهي
هڪ ٻئي جي مسلمان زميندار جو هندن خلاف ۾ مذهبي
تعصب سبب هٿ هو. اهي ڳالهيون جي ظاهر ٿيڻ بعد
تعدا ڪندڙن ۽ ڪارڪنن جو منهن ڪارو سان لڳو.

مذهب ۽ سياست جي جنون ۾ انسان انسان لي
ڪيترو نه ڪهرو ڪري. انسان جي خون ۾ ڪيتري
نه وحشانيت سمايل آهي. هيتريءَ تهذيب جي باوجود
به انسان اڃا تائين ڪيترو نه وحشي آهي! شايد انسان
جو ماحول ڀل نه ڪيترو به بدلجي وڃي ته به هو فطري
طرح وحشي ئي رهندو.

سڀ سنڌ نه اکي اسپتي ۾ خوش ٿيندا آهن ۽
لکي لندا ۾ ناراض. باقي اٽڪ سو سنڌن هي حالتون
ڏسي، چوڻ جي اداسيءَ کان چيو ته، ”هاڻي جيڪر
هن سنسار مان هلجي نه اُٺو - وڃي ۾ سواد ئي ڪونهي.“

جيڪي ڪان ولي انساني ڏاڍا ٻيڻي وهي، ماڻهو ماڻهوءَ
کي ٽاڙي رهيو آهي. هڪڙو ٻل ۾ اهو وهڪڙو بيهي

سماڌيون چئن سنتگرن جون پيلوازي ۾

سنت آتمارام، سنت منيرام، سنت ڪرپارام

۽ سنت هريرام صاحب جن جون

سڀني جي رهڻي ڪرڻ سادگيءَ ۾ هوندي هئي
هٿ سان ڪتيل ۽ اڻيل ٿلهي کاڌيءَ جا ڪپڙا پائيندا
هئا. انهي ڦرڙي ڪندا هئا ۽ مٿي ۾ وڏي اڄ
ڪپڙي جي ٽوپي. جڏهن ٻاهر ويندا هئا ته ٽوپيءَ مٿان
انهي دستار ٻڌندا هئا ۽ ٻهراڳ مٿان گيڙو رنگي چاد
وڌهيندا هئا. ڪڏهن ڪڏهن پنهنجي بدن جو ڪپڙو ڪڍي
کان لاءِ ڌوٻي ڏانون. صابڻ چڪ ڏيڻ سان، پاڻ پنهنجي
هٿن سان يا چيلن کان صفا ڪرائيندا هئا. بستري ۾ هيٺان
گودڙي ۽ اونهاري جي ڏينهن ۾ مٿان چادر ۽ سياري
۾ گرم جي اڻ مان لهڻ ڪر يا لوئي ڪم آڻيندا هئا

جوتي جو اثر هٿ جو جڙيل ٻيٺل، لٺهن جو تلو
پوپو ۽ مٿان سانئي ياچيءَ جو ساڳيو پنهنجي باغ جي
پيدائش، سڀ ڪيم مڪڙ، ڏڏ ۽ ڪپهه اهو هو سنڌ کان
۽ اها هئي سنڌ پوشاڪ. جوانيءَ جي اوسطا ۾،
دربار صاحب ۾ جيڪو اڻ اٿي جو ڪپ ڏيندو هو اه
پنهنجي سر جو هلائي پاڻ پنهندا هئا. ڪٿين وره
اهو ليم هلندو آهن.

ڪڏهن ٻزاري طعام يا شيءِ شڪل کائڻ جي عادت
نه ان وقت مٿاني چڱي هئانون جڏهن لهڻيءَ وهي
۾ هٿن کي پنهنجي سنڪروءَ سنت ڪرارام صاحب
روڪي ڇڏيو هو.

هڪ وقت پنھنجي ستگروءَ کان هڪ ٻئو گھريائون
"بابا، دل ٿي آهي تہ اڄ بازار گھمي اچان ۽ ٻاني
ام سان گڏجي هڪ ٻئي جي ڏال وڃي اچي کان."
سمت کي بابام صاحب ڪليو ڏنو، "ھر ٻال، ٻيسا کوڙ،
بازاري ڏال نہ ڪاڻ. اڄ توکي بازار گھمڻ جو شوق
آهي، سڀاڻي ٻيو شوق ٿيندو. من کي مو چڙو ھڻ.
ستائين پنھنجي من کي وس ۾ نہ رکندا آن، تيستائين
ٻيو ٿيا ڏيندو. ھر ڪنھن واءِ سان نہ واڻو ۽ لڪي
ڪنھن واٽ ۾ وڃ، چوڻ زبان جو ڏانقو ھرھڪ گناھ
ي ٻوڪ ٿو ٿئي."

"جنھن جيترو من، تنھن جيترو جڳ کي."

پنھنجون طاقون جنھن گھٽ رکيون، تنھن گھڻن
فائدو ڪري سگھيو ۽ جت ايڪاڪي ڪري سگھيو.
سنتن جي اکين مان ٻاٽي وھي آيو. دل ۾ چوڻ
، مون اھڙي چاھہ، چيو رکي، جو منھنجي ستگروءَ
ايترا اڪر چوڻا ٻيا. اڄا تنھن وقت نہ بالڪ ھئا،
ر ليو اھڙو نہ چئي وڃن، جو بازاري شيءِ کائڻ نہ
ي رھي، ٻر اھو ڏينھن، اھا گھڙي، ساري عمر ڪڏھن
جي نہ بازار ۾ ٻيو نہ ٻاٽائون. ٻاھران لنگھندا ھئا، ٻاھران
ھندا ھئا.

پوالھہ ڪال (پوئين واٽ) بعدو ٻار واٽ جسو ٻيو
رالدو ھو، ان مھل سڪ سيڄا ٿان الي سرلو جي ڪريا

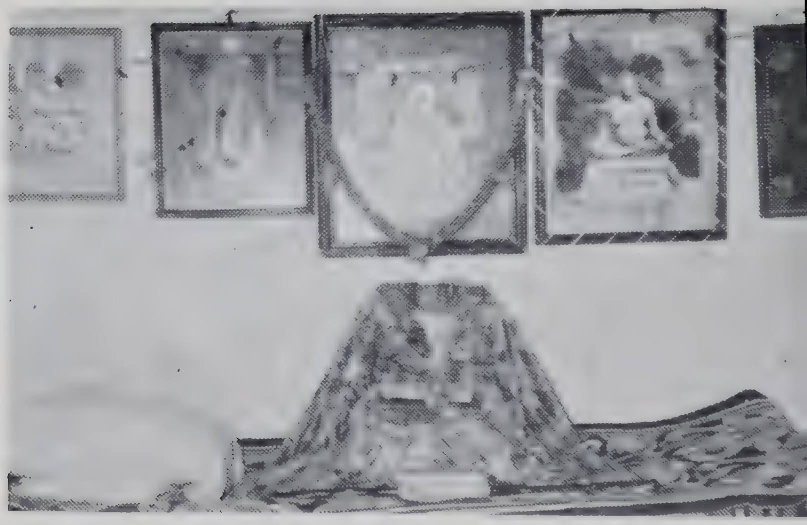
ڊ. سنتن جي وڃڻ، کين ٻه چيلي ٿا آڻي ڏني
يءَ کي ٻڪري ھمت نه ٿيندي ھئي جو وڏي
ز سان ڳالھائي ٿا اچائي ۽ اوچار گفتگو پيا واڙ تا
ري. سندن ڳالھائڻ ٿورو ۽ مٺو ھو جي ڪاوڙ ايندن
بلڪل گرم ٿي ويندا. ڪاڏو سوکيم ۽ ھلڪو، ھنھائڻ
و ۽ لنڊ بلڪل ٿوري. سنت پرش ۾ ئي سھاو ٿيندا
ن، ھڪڙو ٻيمارڪ ۽ ٻيو ويندوارڪ. ٻيمارت ۾ سڌائين
ل وھن ٿا ۽ وھنوار ۾ ڪرپا ڪندي ئي ٻيمارت ۾
م آھن.

درٻار صاحب ۾ ستسنگي ڪيئن شيون، ٿول ۽ ميوا
ٽ پرشاد ڪٺي ايندا ھئا ته ٻه الھن کي سمجھائيندا ھئا
"بابا، اھي شيون ڪٺي اچو جي درٻار صاحب جي
ڀاري ۾ ڪم اچن. وڏوت شيءِ نه آڻيو جنھن مان
ڙن چيلن ۾ ھر ھو ڪاڻ جي عادت ھوي. اڪثري
ارا مرچ، ٿوٽا ۽ مصري آڻڻ پسند ڪندا ھئا.

سنت ڪفايت ۽ سنھم پسند ھئا. ڪوھ جو ڳالھي ئي
ڪفايت سان ھلائيندا ھئا. ٻالڪن جي درٻار صاحب
ڪپنديون ھيون سي ئي درٻار صاحب ۾ ٻڌائيندا ۽ ٻڌائيندا
ڊا. ٿم جون ٽليون ئي اجايون نه وڃائيندا ھئا. الھن ٿي
اندا ھئا ته ٿورو خرچ ھوندو ته ضرورت به ٿوري ٿيندي.
سوني پڇھي آڻي ته ھر ھڪ ٻالڪ ھواھ، وڏي ڪي
دايت ڪندا ته جھڪي گھوڙو سو گھوڙي واو ٿو ٻجايو نه.

لاهي، پنهنجي گروهه جي ڪٽ ۽ چاڪرين کي لٽ ليم سا
مٿو ٽيڪي، پوءِ وڃي پنهنجي ايڪانت آسڻ ۽ اڀياس
۾ وهندا هئا. دربار صاحب ۾ رهندڙ سيوڪن کي
اها آڳيا هوندي هئي ته سوير اٿي گرو مهاراج جي
دربار صاحب ۾ آسا دوار ۽ وڃن صاحب لٽ ليم ڪند
ڪريو. سڄ اڀرڻ کانپوءِ اهو ليم پورو ٿيندو هو، لنگر
کانپوءِ سڀ پنهنجي ايڪانت مان اٿي، گرباڻيءَ جو
وڃن ولي، ۽ چار ڪارا مرچ ڦڪي، جل پاڻي پيئند
هئا ۽ پوءِ دربار صاحب ۾ رهندڙ ٻالن کي وڌي ڪجهه
وديا پڙهائيندا هئا، ان کانپوءِ پنهنجي باغ ۾ هليا ويند
هئا. باغ ۾ وڻن پنهنجي هٿن سان هاج ڪندا ۽ مک
۾ پاڻي به ڀيا پڙهندا. انهيءَ وچ ڪو پريمي، ستسنگي
آيو ته انهيءَ کي به ڪنهن ڪار ۾ لڳائيندا ۽ انتر مکتا
جون جڳتيون ٻڌائيندا رهندا. منجهند جو سمو، ٿيند
ته موٽي دربار صاحب ۾ ايندا ۽ رسوئي کائي پنهنجي
ڪوٺيءَ ۾ لکڻي ويندا. منجهند جو ٻه گهڙيون آرام
ڪري، شام جو ڪٿا ستسنگ پاٺ ڪندا هئا.

سک سيوڪ ۽ پريمي، ستسنگي جهڪلهن پو ۾ ۽
ڏاڍيءَ سڪ سان کائي شيءِ وستو پا ڀيٽي ڏوڪ
جي سيوا ڪندا هئا ته اها انگيڪار ڪندا هئا، باقي
نه ته ڪنهن ڏي ۾ اک ڇپي ڪري لهارط جو خيال
ٿي ته، ته فلاڻو وڏو ديوان آهي يا فلاڻو شاهوڪار

دربار صاحب ڀياوڙا
آسط بابا جن جي کت جو

“ڪفايتي مٺ ٻار، گرائيءَ ۾ ڪٺ ٻار.”

هڪڙو ڪٽو ٻه ورهيه نه وڃايو. اهڙيءَ طرح ڪفايت
۽ قناعت سان دربار صاحب جو چرخو هلندو هو.

چوندا هئا ته ”نانڪ، هوا تي گذر ڪندا آهن ۽ اهي
ڪمزور نه ٿيندا آهن. جهنگلي هاٿي ڪک پن چرڪ
ٻلوان ٿيندا آهن. سرهيت رشي مني ورُڻ جون پاڙون
۽ ميوا کائي پنهنجو وقت گذاريندا آهن. اهڙيءَ ڪري
سنتوش ۽ ڪفايت تي ماڻهوءَ جو وڏو خزانو آهي.“

شروعات ۾ ته پنڊتائڻ جي، ايتري ڪاڻ هئي نه
ڪنهن ڪاڻ کين گهرندا هئا. پلا زالن جو ٻه اچڻ
ڪيائون پڻ. سکو سيڙا جهڪو پنهنجالي سندن ستگرن
جي ڏيهن ۾ ٿيندو هو، تن کي ٻه پنهنجو اچي ويو
تن ڪري پنهنج ڏاڍا پدران هيڪاري ٿيڪا ٿوٽي
ڪندا هئا، پر سندس ته هئا بي پرواهه، پنهنجي سنجه
سان گذارو ڪندا هئا ۽ اها پاولا رکندا هئا ته ڪو
ڪو چار پئسا دربار صاحب کي ڏني. پيو پيو ساڳ
امرت ڪري کائيندا هئا

ايشور جي ڪرپا اهڙي اچي ٿي جو دربار صاحب
۾ ان جا انبار اچي ڪلا ٿيا، گهوڙا گهوڙيون، ڳايون
مينهون پيدا ٿيون، کير ڏڌ جهجها، ته به سنتن جي رهڻي
اهائي ڪفايتي. چوندا هئا ته، ”اسين آهيون دربار
صاحب جا شيوادار ۽ ٽهليا. ٽرسٽين جيان دربار صاحب

ي هڪ ڀاڃي ۽ ٻيءَ ته ڪرڻي آهي.” ۽ ته هيڏي
ني پيدا ٿا مان جيڪر ٽڪرو ڪن، ڀڃ ڪن، ڪير
ن روڪي. مگر انهن ني چوندا هئا، ته ”ٻو وهيو ڪري
ڪر ڪانڀجي ٻو ساڌو ۽ ڀوڳي به ساڌو. ڪانڀجي به الهو
ڳالهائجي به الهو. سڪيءَ شيو ڪيءَ تي ٻاڙڻ ٻڌيان
ڀجي ٻاڙن جي ٻورهئي تي ٻاڙ جي.
ٻاهر الدر سڪن ۽ شيوڪن ڏالهن ٻا وهاڻو، ڀاد ٻن
اڇڻ وڃڻ ڪين وڻندو هون، ٻو ڪو ٽمام ٻواءِ
عانيندو هون ته لاچار ٻاهر نڪرڻ ٽيندو هون. مگر
ندا اينرو جيترو دل چوندن. اهڙيءَ طرح اي ٻرواهيءَ،
ٻ ٻاٽيءَ ۽ زماني جي لوڪن جي آڏ ٻتا ڪان ٻري
جي رنگ ۾ مست رهندا هئا.

”چاهه گئي، چنتا گئي، منوئا بي پرواهه،

جن ڪو ڪجهه نه چاهيئي، سو ئي شهنشاهه.“

سنت ٻاهران ته انهن هلندا هئا جو ڪي ته انهن ني
سمجهندا هئا ته سنت مايا جا مريد آهن. وڃن ٽا مايا
ڄني ڪندا. ڪير سندن مايا انيندو. ڪنجوسن وانگر
ڄن ٽا مايا کي گڏ ڪرڻ ڏانهن رکندا، مگر جن سنتن کي
چالو ۽ جيڪي سندن وٽجهو آيا ۽ جن ساڻن ايڪالت
وڏهي اورون اوراون، ٽن کي سڌ هئي ته سنت
ڀعري قدر اي پرواهه هئا. جڏن جڏن سنت بي پرواهي
ڪار پندا رهيا ۽ مايا ڪان وڌ وڃڻ لڳا، ٽڏن ٽڏن

ھنجي تصوير ڪڍڻ ڏيو." ۽ سندن جواب ھر وقت
ڪاريءَ جو ھو. ڪيترن ستسنگين ۽ سڄڻن کان ڪين
رايم، مگر سندس مڃين ئي نه. ھڪ ڏينھن ڪراچيءَ
شري عيدنداس مولچند ڪاروڙا جي جاءِ تي لٿل ھئن.
ن اچي اوچتو سندن ٻنھريءَ ۾ تصوير ڪڍي
لي. ھڪ ڇاپو ڪڍي اچي سندن اڳيان رکيم. مولڪي
گيري آھي نه مون تا سندن ناراضپو سٺو. تصوير
ڙي عمدي نه لڳي ۽ ھڪواري جا اکيون ٻڌين
ھنده لاءِ در کولي ڇڏيو. ھمه ٻڌي تماڳي وڌئي
وي، معافي ورتم. ٻوءِ ٻيون تصويرون اسان، ڪيڏيون
ون جن مان ڪي ھن ڪتاب ۾ ڏاڪن اڳيان پيش
ون ويون آھن.

ڪين ٻنھنجي موريءَ ڪڍائڻ لاءِ ڇس ڇيو الھيءَ
ئي ا ڪندو ھو، جو ڪين ھن شوق لاءِ ڪوھ موھ،
س نه ھو ۽ لڳي ٻنھنجي ٻوچا ڪرائڻ پسند ڪندا ھئا.
وقت ٻاڙڪي سوڙ کان جدا سمجھي ڇس جي ورلي
ي سالڱينءَ ۾ جوڙيائون.

"لياڳي، وڙاڳي، مايا سڀ مسٽان ڪيا،
سامي ڪو وڙلي ڏٺو، گرمک، وڏ ڀاڳي،
ڏٺو جھين جاڳي، ٻنھنجي اکين ٻاڙڪي."

لماڳين وڏتين ۾ ارداس جي اڳيان ٻلڪل ٻوس
ٻولدا ھئا. الھيءَ ٽصوير جو وڏو سائيز ڪيائي،

لڪشمي سندن سيوا ۾ حاضر هئي. پڳوان لڪشمي
کي سيوا ڪرڻ لاءِ موڪليندو ٿي اِهي آهي جتي
پکيءَ ڪانئس پڇندا آهن.

سنت، آلم دوستي ئي، سڀئي الهائين ڪان وهت ۽
اڻانڪال ۾ ٻڻ هڪ جهڙا، سڀي جي وڀچار ڪان نيارا ۽
۽ سنسار جي مهاچار ڪان گوشو ڪنارو ڪرڻ چاهيندا هئا.
اِهائي چاهه رکندا هئا ته لوڪن ۾ پاڻ نه لڪايان.

"دادو دعوٰي ڇوڙ دي، ٻن دعويٰ دن ڪاٽ،
ڪٽدي سوڌي ڪرڪئي اس پساري دي هاٽ."

هڪ ڏينهن ٻاهر دربار صاحب جي ڏيڍيءَ ۾ ويٺا
آهن ۽ اِهي چار پريمي سندن حضوريءَ ۾ لڏي ٻن مڏهڙين
لي ويٺا آهن. مان ڪئميرا ڪڍي سندن تصوير ڪڍڻ
لاءِ اچي رهيو آهيان. سندن سخت منع هئي ته سندن
تصوير نه ڪڍي پر مان ته سندن لاڏلو هوس. منع جو
خيال نه ڪري، سامهون ڪئميرا جهلي تصوير ڪڍڻ
لاءِ تيار ٿيس. يڪدم ڪمڪ ڪان ٽپ ڏيئي اٿيا ۽ اچي
ڪئميرا ۾ هٿ وڌائون.

"ڇا ٿو ڪرين؟ ٻالي کي ٿو خراب ڪرين. اسين
ٻاٻا ڪنڌڙي ولي ويٺا آهيون. مٿان اهڙو ڪم ڪيو
الٽي جو اسان کي پڌرو ڪرين."

ليڪالار ويهه سال مون ڪين منٿون ڪيون ۽ همٿ
جوڙ ڪمي ته، "سائين، منهنجي ارداس قبول ڪريو ۽

ن جي سنگ ۾ ڳالهائيندا يا گرو گرنٿ صاحب جي
پڙهڻ ۾ گذاريندا.
سال ١٩٣٤ع جي ڳالهه آهي. ڪهو وري جو مهينو.
و ڏڪار ڏي پيا. جنهن مان البت بخار. اهڙي ڏينهن
بار صاحب ۾ ڪين وڃي سگهيا. سمت ڪين ڏسڻ
. مان ٻه ٻه چار ڏينهن موڪل وٺي ڪراچيءَ مان
ن ۾ آيل هوس. سنتن موڪلي پاڻ سڏ ڪري چيو،
يا، اسان جو پورهيو، هاڻي موڪلائڻ جو سمو پيو
ي. سنتن جي دل ٻڌي، اکيون ڳوڙها پيا لڙڪن، ۽
ئي وقت دلداري پيا ڏين ته اڄ ڪولهه ويندو.
هن رام جو سنڀال رکجو. پاڻ هيئن به ڪان وٺي
اڳ رهجو، اڄ ڏينهن پورا جو پوري ٿين پڄي
نجو سچو، سڀني ڪامنائن ۽ اڇائن کان آجو ٿي
ديس ڏانهن اسهندو.
سنتن جي هيڙي عجب اڳڪٿي پڌي اشچرج ۾
ي ويس. اڃان ڪيئن ميان جڏهن ڏسان ٻه پيو ته
ي نه پتاجن کي تڪليف ڪانه هئي. اهڙا ارڪان
ڪولهه پيا ڏسڻ ۾ اچن. پئي ڏينهن لڳ سڄهان
ڪي لمو ليا ٿي. ڦڦڙن کي لهس اچي ويئي. اها ڳالهه
آني. صبح جو پتاجن بلڪل سرها. البت ڪليائون ؟
ڳالهايائون ٻه، ٻه ٻاسيرو سڏي، مالا صاحب جي پاٺ،
ڻ لڳا ته، "بابا، ڏيو جنهن وقت اجهامڻ وارو آهي،

هڪ اصول ۾ دربار صاحب ۾ اچي پيدا رکيم ته، ”سائين،
هيءَ اصول پنهنجي سڳوروءَ جي اصول سان ڳالهه ٺيڪ
جي آگيا ڏيو ٿا قبول نه ڪيائون. اها اصول لوڪن
۽ دربار صاحب ۾ ماڻهن جي نظر کان پري هڪ ڪوٺيءَ
۾ ٺڪي پيئي هوندي هئي.

”مايا مهه، جس ڪي اداس،
کهه ڪبير رهه، تا کو داس.“

مطلب ته هوڙا سنت، ته ڪنهن سان پيار ۽ نه ڪنهن
سان ناهه، ۽ هو ڳالهه، کان نيارا رهن ٿا.

”مت هوندي، هوءِ اياڻا،
تاڻ هوندي، هوءِ نتاڻا،
اڻ هوندا، آپ ونڊائي،
ڪوئي اسا ڀڳت سدائي.“

سنتن جو منهنجي پتاجن سان بيحد سنبنڌ هوندو
هو. سنت ڪرپارام صاحب وقت پنهنجي ڳالهه ودبا پرالي
۽ پاڻيءَ جو اپياس ڪيو، انهيءَ ڪري نمڪيءَ وهيءَ
کان ئي، پنهنجي جو پاڻ ۾ از حد پريم هو. پاهران لوڪريءَ
ٿان ايندا، اول گهر ۾ اندر پير نه پائيندا. جڏهن ٿي وهٽ
(گهوڙي يا اٺ) تان لهندا، تڏهن پهرياڻ دربار صاحب
۾ ويندا، سنتن کي سڪ پريم سان گڏجي، دربار صاحب
۾ متو ٽيڪي پوءِ اندر گهڙندا. ڏينهن جو گهڻو عرصو

"سڀ تي اوچ نانڪي سوڀيا ٿئي،
نانڪ اهه گڻ نام سمرن."

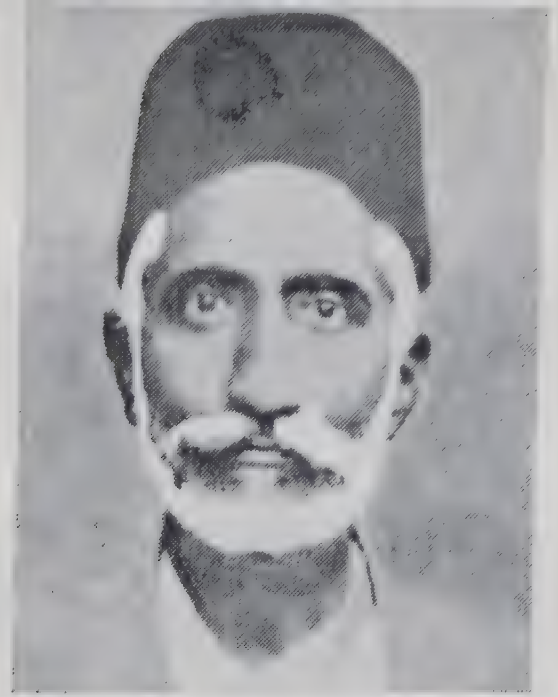
ئي دفعا اُچارڻ ڪري، گنگا جل جي ڏاس سندن
ھ وجهي، ٽي دفعا هوري رام ڪرايائون ۽ ٻتاجن
ھٺي آواز ۾ واهه جو اشارو هوري رام ڪري، هنن جوڙيا ٿ
اس جا ٻورا ٽي ٻڌا ويا ۽ ٻران ٻڪيٽڙو ٢٢ فبروري
١٩ع جي هن فاني دنيا مان انتقال، مٽيءَ ٻوڙو هت
ي ويو.

"سر ڏئي ساجن ملي،
ٿ ڏولهن هٿين ڏي،
ڪر انصاف اهو، ته هو چڱو يا هي،
ڪين لهندين ڪي،
اهڙا سوداگر سيد چوي."

سمعن جي اکين مان ڳوڙها ٽمڪي ڪريا. مگر اها
کيمنيءَ ۽ اداسيءَ جي اوستا ڇڏائڻ جي ڪوشش
رڻ لڳا ۽ مولکي سمجهائڻ لڳا ته، "بابا، هيءَ سريو
ولت آهي، اوهين رتو ته ايشور کي آراڌنا ڪريو ته
ري ناڪرداس جي آتما سکي رهي." ٻوٻير جي لعد
دھين وقت سک جي ڇڪ اوس ڏيکاري ٿي.

(لوٽ:- هن پستڪ کي لکندي، اهو ٻڌائڻ کان
ي ٿو سگهجي ته مهمهي مانا صاحب جو ديهانت
لوي سالن جي آيو وليمص ڪرڻ بعد ١٤ مارچ ١٩٧٥

ڏڏهن الهيءَ جي لاٽ جو شعاع جان لان سرس ٿيندو آهي
اڄ جيڪو لجلو ڏسڻ ٿو، سو ڪن ٻالڪ جو اليمي. اڄ
رامن جو سڄاڳ رهڻو. پرڀات جو اوهان کان موڪلائڻو
پنهنجي ماتا جي شيوا پوري سان ڪئي. ۽ پنهنجي للڙن
پائون لي هٿ رکيا. منهنجي اوهان سڀني لي آسيس!"
پتا جن ڪي سمتن جي اڳڪٿيءَ جي ڪائي سڌ نه هئي.
ماتا صاحب ڪي گهرائي الهيءَ ڪي ٻه پنهنجي انمولي
آسيس ڪيائون ۽ سمجهايائون. ٻر مان نه ڪي ٻه اهڙيون
نصاليون لئه پيو ڏسان جنن ٻاڻ ۽ سمت پيا سمجهن.
پتاجن جي ٻوئين ڏينهن جي تندرستي ڏسيءَ مان قبول
ٿي ڏ پيو ڪريان ته اڄ اسان جو پتا هميشه. لاءِ اسان
کان موڪلائي ويندو. سمت الهيءَ ڏينهن ٻه ٽي دفعا
وٽن آيا ۽ ٻاڻ ٻر آهستي ڪي الٽو رهيا. جون
ڳالهيون ڪرڻ لڳا جنهن ٻر موڪلي وهڻ نه ڏنائون. رامن
جو پارهين ٻجي جو وقت هو. سمت آيا، پنهنجي پوٽي
کي ڏسي، مونکي اشارو ڏنائون ته، "ٻاپا سمي، ويڇهو پوندو
ٿو وڃي. جلد ٿي ڦوڪ ڦرندو. سڪمڻي صاحب جو پاٺ
اسين ٻاڻ پنهنجي پياري جي اڳيان آڻي سمي ويهي
پڙهندا سين. ٽيو به آئين. رامن جو ٻـ وڳا، ته امڙا نه
ڪمڻا، اوچتو هڏ ڪي شروع ٿي. سمت پوري وقت تي
وري آيا ۽ سڪمڻي صاحب جو پاٺ پريم سان اڪ اڪ
ڪري ڏاڍيان پڙهڻ لڳا. جڏهن پهاڙيءَ جي اڪ

شري ناڪرداس گھنشامداس گورسهاڻي
(ليکڪ جو پتا)
ديهانت:- ٢٢ فيبروري ١٩٣٤

شريمتي ڀيمي بائي ناڪرداس گورسهاڻي
(ليکڪ جي ماتا)
ديهانت:- ١٤ مارچ ١٩٧٥

جي ڀرپاسي جو ڀوري ٽين ڀڄي ٿيو. شال سعدس آلمـ
ڀ سائينءَ جي گود ۾ سکي رهي.)
هن رنڪارنڪ ڪائنات جو ڪونيي انت ڪرلهي
اها نہ شروع ٿـي آهي ۽ نہ ئي وري ختم ٿيندي. ل
ان جي ابتدا آهي ۽ نہ وري انتها. اها الي ۽ الين
آهي ۽ الي ۽ انين ئي رهندي.

(١٣)

سنت لهاڻ گهير سچا وارا هئا. وڏائتو ڳالهائيندا
۽ گهرج آهي. سنڌن چوڻ ۾ اهڙو ته اثر هو جو جن کين
ي اندر مان ٻڌي نڪتا آهن. کين کي اهڙو هلندو
ندا ته الهيءَ کي چوڻ کان سواءِ رهي نه سگهندا ٻوءِ
الهيءَ کي منيان ليکي.

هڪ دفعي سنت، کين ڇڇ سان گڏ جي هالاڻيءَ
ا. کنوارڻتا هالاڻيءَ جا ۽ گهوٽيتا کين ٻئي طرف
هتا. جڏهن گهوٽيتا کنوارڻتي جي مَنهَن لي آيا ته
کنوارڻتن ۾ هڪڙو ديوان هو جو شراب پي، مست ٿي
ي جو کي ٻيڻ ليکو، "هي ڇڇ جا کهڙا او ڦلو
کهو آيا آهن وغيره." گهوٽيتن ۾ البت شور شروع
. سنتن الهيءَ لڦتي ديوان کي هڪل ڪري چيو،
ڙي ٻاڻي، مس مس ٿهڻ جي مت ڪٿي آهي."اهي
ٻڌي ديوان جا ٻتَ هڪدم سعوان ٿي ويا ۽ وڏيڪ
ڪ ٻڪ ٿي ٻند ٿي ويس.

هڪ دفعي کنب ليمن جي دربار صاحب ۾ سنت
رداس صاحب جي ورسيءَ لي سنت ويا. ٻاڻي ٻيسو وام
ٻگيت للدارام جي ٻگيت ٻيٺي ٻوي. کيترا سنت
المائو ۾ ٻگيت ۾ ويٺا هجن. ٻگيت ٻيسو وام هڪڙو ڪتا
ٿو ٽڪو کنيو، جنهن ۾ ولو سڀيا سين ۽ ڦقرن لاءِ

ن حيدرآباد ڪهي ويا هئا. سندن شيوا ۾ ڪجهه
ت حيدرآباد ۾ رهي پيا. سوامي جن جي حالت ڏينهون
هن وڃي ڍلي پوندي.
جڏهن چولو ٿي ڇڏيائون ته، سنتن کانئن پڇيو ته "مها
ن، گاديءَ لاءِ ڪنهن کي ٿا مقرر ڪريو؟" هالاڻي
ار صاحب اندر ته گهڻيئي ساڌ فقير هئا. جهان ۾
ي کان جهونو هئو ڀائي ساڄن داس. سوامي جن چيو
گهر ۾ ئي آهي. مهي اکر موليءِ" سنتن وري
و، ساڳيو جواب مليو. سنتن چيو ته "سوامي، گهر
مهي اکر سان ته ماڌوداس آهي." سنتن چيو "ها":
امي جن جي ارٿي ڪڍائي هالاڻيءَ آيا. ٽئين ڏينهن
يا ڪرم ٿيڻ وارو هو ۽ اها خبر پوسل ٿيڻ واري
ي ته گاديءَ جو حقدار ڪير ٿيو بڻجي. جيڪو
يا ڪرم ڪندو سوئي گاديسر ٿيندو. درٻار صاحب
ساڌ فقير ۽ سک شيوڪ سڀ حاضر هئا. ڪن ڀائي
ڄن داس چاهيو ۽ ڪن ڀائي ماڌوداس ۽ ڪن چاهيو
ترسنگي مقرر ڪجن ۽ گاديءَ لاءِ ڪوبه نه وهارجي. ٻر
۾ ڇڏي ڪير به نه پيو سگهي. ڀائي ساڄن داس،
ن (سنت هرپرام صاحب) ۽ ٻين ڪن ٻڍوڙن جو
ڏسي پاليهي اٿي ڀائي ماڌوداس کي هٿ کان
، ڪريا ڪرم ڪرائڻ لاءِ چيو، "گهر جي شيءِ گهر
هي، ٻ. سڌو، پيو ڪر ڏوراٻو نه ڏئي." ڪن ماڻهن

ڪجهه واري سان ڇولدو. سنتن ڏٺو ته هاڻي اجهو ل
اداسين جو وارو اچي. هڪدم هڪل ڪري هڪ صاحب
کي چيائون، "ڀائي ٻيسورام، هن طرف خيال نه ڪجانء
اسين سڀيئي ڇڙا ڇانڊ آهيون." اهـا هڪل ٻڌي
هڪ صاحب ڪان ڪل لڪري ويٺي ۽ هٿ جوڙي چو
لڳو، "سوامي اوهين ڏن آهيو." سنتن به کلي وراڻيو
"ڀائي صاحب، اسين ته ٻراٻر ڏن آهيون پر اوهين هڪ
به ڇڙا ڇنڊيل اَنُ آهيو.

حاضر جوابي ۽ لک بعدي ٻـڌي سڀي سنگت ۽
ساڌن سنتن ۾ اچي کل ڇڪي. اداسين ڏانهن اشارو
ڪري سنتن چيو ڀائي ٻيسورام،

"ڏڏورو گهٽو ٿي گهاٽو، ٿلهن به ڪو مکڻ سندو مت،
هڏوري جي لوڏي سان ڇا وڃي لڳندي ڪٿ،
سٿ گهٽو ٿي سڙو، لڏهن به ڪو پٿ سندو مت،
هيڏانهن ٿور ڪستوري، هوڏانهن ڦوڪڻ وڏو ڦير،
هن جو تُري پر پر، هن جو ڪٽو ٿي قيمت ڪري."

هڪ ٻيسورام اداسي سنتن جي مهما مڃي سانت
لي ويو. ساهتيء جون درٻارون نه ڇڏيو پر سنڌ جي
وڏن وڏن درٻارن سان سنتن جي گهري محبت هئي
۽ اهي ٻه، ڪين ٻيحد عزت ڏي ٻڌا هئا.

هالاڻي درٻار صاحب جا گادي پسر سنت سوامي
سروپ داس حيدرآباد ۾ سخت ٻيمار ٿي پيا. سنت

۽ اهين انهن جا ساڪي اسڪ آليا آهيون. انهيءَ
۾ سنت سدائين سنساري ڏک سک ۾، سون ۽
ءَ ۾ سم ٻڌيءَ سان استت وهندا هئا. اهو ئي سندن
ظاهران ظهور هو جو سدائين بي پرواهه ۽ پرسن مک
دا بهار پنهنجي موج ۾ گهاريندا هئا.

الهت گوڙ ڪيو مگر سنتن کين هڪل ڪري چيو ت
"اسان فقيرن جي وچ ۾ گرهستين جو ڇا وڃي؟ و
۾ ٻوڙ اوهانجو ڪم نه آهي. شايد ڪڏهن فقير جو هٿ
نه لڳو هئو. اسان سوامي جن جي مرضيءَ موجب هلي
رهيا آهيون." سنتن جي انهن اکرن ايترو ته اثر ڪيو
جو سڀ وڃي شانت ٿي ويا ۽ ڇڏڪ نه ڳالهائي سگهيا.
ڪرپا ڪرم پاڻي مادو داس ڪرايو، جنهن کي سوامي
سروپ داس صاحب جي گاديءَ لئي ويهاريو ويو.

سنت وقت وقت کي سڃاڻي، پورو پورو موقع
ڀچاڻي اهڙو نه گفتو ڪندا هئا جنهن اڳلي کي لڙ ۾ لڳي
هيٺين سان هنڊائي. سندن زبان ۾ اهڙي نه شيرين
ميناج هو ۽ رواجي طرح ڳالهائيندا هئا ته ٻه لڪبنديءَ
سان، جڻڪ ڪو شاعر، پنهنجي شعر سنڌا موتي پوئيندو
ٿو وڃي. لڪ لڪ سان ملائي جملو اهڙو ته چولسدا
جڻڪ ڪولا ٿا چون. انهن موٽين سنڌي مهراڻ جو
مزو انهن ٻڌندڙن مائيو هوندو جن خوش قسمتيءَ سان
سندن سنگ ۽ گيان جو لاڀ پرايو هوندو.

سنت راجائي سکن هوندي به اندر ۾ اداسين هئا
ڪڏهن به ٻاهرين وشين ۾ ورلي چلائمان نه، ٿين
جيتوڻيڪ عام لوڪن کي هو دنيوي ۽ وهنواري ڏس
۾ ايندا هئا پر ٻاڪ ته انهن ٿي سمجهندا هئا ته هي ۽ شري
الڊيون، من ۽ ٻڌ پنهنجي ڪرمن انوسار وهنوار

ڇي لُو، لڳڻ سبب ٻه سنسار جي ڪمن کان ويا ٿي
ڪمت ٿيندا ۽ مريادا جا جهڪي ۽ ڪم ڪرڻ لڳا
اهڙي نموني سان، جو ڪڏهن ڪي ٻه اها سمڪ نه
ب نه هاڻي هو ڪلاڻ جي تياري ڪري رهيا آهن.
ڀيهي گوڏن ۾ وائي سور ٿي پئي. هلڻ ۾ ٻه ڪي
تڪليف ٿي پئي. ٻراهمڻ سڌن لاءِ سوين دوائون
ي ڪٽيون ڪيون. ڪو چوي نه فلاڻي ڦڪي ڪم
و، ڪو چوي فلاڻيءَ دوا جي مالش ڪريو. ڪو
يون ڏسي نه ڪو سنڌيءَ هٽائڻ لاءِ چوي. سنڌ، ڪڏهن
دوا ڏوڙمل نه ڪندا هئا، ٻر هينئر ڪنهن ڪي نه
ب نه ڏنڻ لڳا. هرڪو ٻيو سنڌن سڀاڙي ٻڌهمڻي
مڃي ستيءَ ڦڪيءَ جو استعمال ڪري. هڪ ٻراهمڻيءَ
ڃي ڪمن نه، "سائين، ٻيون دوائون ڇڏيو، سڪل
جي ڳڙي روز ٻاجهيءَ ۾ وجهي ڪائيندا نه فائدو
ي پوندو." سڌڻ ڪلي چيس نه، "ٻائي،
"جهولو ٿيو جهاز، سڀ نه سهي سڙهه جي."
جواليءَ ۾ ڪاڏا اٿون ڪوسا ڪٽاهه ٻوشاد ۽ سو
ي حساب نا ڏيون."
گيان وان ۽ سڌائين پنهنجي ٻاڻ ۾ ٻوڙون آهن ۽ ٻر
ي جي وڃار کان ٿيارا. هڻ نه اڪيٽي الين ويچاريو
نه اسان جي ٻراهمڻ جو اسان جي شريو سان ڏيهوون
نهن وجي ٿو موهه وڏندو. ٻر ڪاٿن جدا نه جلد ٿيڻو

"ڪبير جس مولى لي جڳ ڏ ري، ميري من آنند،
مولي هڙن ڪي پاڻئي، پورڻ پرم آنند."

هن دنيا جا سڀئي پدارٿ فاني آهن. انهن جي ملڪ جي خوشي فقط جاهل کي ئي لڳي ٿي. سڌ پرش کي اهي پدارٿ ڦوڪائي ۽ نپائي لڳا سگهن، ڇو ته هن جي نظر ۾ اهي سڀ خواب ۽ خيال جي الهتي آهن مرڳهه ترشنا جهڙا جونا.

سنسار اسار ۾ ڪڏهن ڌ جهيڙا ۽ فساد آهن. منجهس آرام ته اصل ڪونهي، الٽو هُرکُر ۽ چڙونا. پر مهد پرش جن کي هن حياتيءَ ۾ جڳٽو جي لاه ويراڳ الهن لٿي ٿو، تن لاه نسه مان سوڀو آهيان ۽ ڌ سوڀو ٿي منهنجو آهي. انهن سمجهو هو سدا خوش موج ۾ رهن ٿا.

"فقير ووهي جنان فڪر ڌ ڪوئي،
جيڙي رب دي راهي وڪائي،
دل وچ خواهش رهي ڌ ڪائي،
جڳ وچ رهن نمائي."

سنت ۽ هاڻي ويا سنسار جي ورتي کان ڀاڄ کي آجو ڪندا، جو سمجهائون ته هاڻي سانگ بدلائي سون مهما ۾ استتيءَ جو وقت واڄهو آهي. جڏهن هولي جو سانگ وقت پوري ٿيڻ تي پيش بدلائي وري سانڍي روپ

ديوان چيتانند ٻولاڻي، ڊپٽي ڪليڪٽر، سنڌ
شوقالو ٿيو هو. سندس پٽ ناروءَ جي شادي
ڪراچيءَ ۾ ٿيڻ واري هئي. ديوان کي موڪل ڪا نه
سگهي. مسٽر عيدنداس ڪارڙا هڻي سنڌ ڏانهن
۾ پتر لکي موڪليائين ته، ”سچا پانڌا، ديا پالي
پنهنجي ٻالڪ جي شاديءَ جو شب ڪارڻ پاڻ اچي
هيو. هيءُ ڪارج پنهنجو اٿو. درشن لاءِ ٿي ڪرارو
ڪرلو ۽ چار ڏينهن ڪراچيءَ جي ٿڌيءَ هوا ۾ رهي،
نيءَ جي دوا پڻ اچي ڪرلو.“

مسٽر عيدنداس ۱۷ مئيءَ ۱۹۴۷ع جي ٿولن ۾ ٿاڻو.
يوان چيتانند جو وليه پتر اچي سنڌ اڳيان رکيائين.
سنڌ لئي چاهيو ته هن سمي ۾ ٻاهر لڪرجي مگر ”ٿولوي
جن ديوان چيتانند جو هردو اسان جي ته ٿاڇوڻ ٿي
يمت دڪو اليڙ ڪندو ۽ اسان جو پڻ جلد هن دنيا
ن سالباهو آهي، ڏنهن ڪري ٿولوي جي وس ڏـي
ڪار ڪري ڪين سگهجي.“ سنڌ جو هردو مڪڙ ڪان
وڏيڪ ارم ٿيندو آهي. مسٽر عيدنداس کي چيائون
، ”ٿولهن هلنداسين.“

۱۹ تاريخ صبح جو پنجين لڳي ڏاري ٿولن مان
ڪرڻ جي اسٽيشن ڪيائون. سنڌ جي ڪمت جي ٿڙ ۾
ڪ ڏاڍڪن جي ڳوڙه ٿهراڻي رکي هنائون جاءِ ڪراچيءَ
ئي وچڙي هئن. جنهن وقت اها ڳوڙه ڪٽي ٻاهر ڪڍڻ

آهي، تنهن ڪري هميشہ هنن کي ناراض نہ ڪجي.
ٽوم ڪم آڻڻ سان جلد ئي سائي ٿي پون ۽ الهيءَ سا
ڳل البمہ ڀڻار ۽ اچڻ لڳو. واڻي سور جي دوا يا ٽو
ڪاٽڻ بند ڪري، سائيءَ جي دوا شروع ڪيائون. سنتن
جي من ۾ تہ هر وقت آنندئي هو. سنتن لاءِ جهڙو ه
واڻي سور تهڙي هئي سائي.

"فريدا ڏک سک اِڪُ ڪر، دل ان لاهہ وڪار،
الله ڀاوي سو ڀلا، تان لهي دربار."

ڀاڻ تہ انهن سمجهڻ لڳا تہ جيوت جو بنياد فقط د
جي هل چل تي آهي، جو دم ڪارائيءَ واڪر جيوت کي
ڪاٽي رهيو آهي، ۽ هنن ٻر لاءِمن کي ناراض نہ ڪبو
اسان جي تہ هاڻي موڪلاڻي آهي، جيڪي دل چاهين
سو ڀلي ڪن.

هڪ ڏينهن، هڪ مائي، پنهنجو ٻار هنج ۾ کڻي
سنتن وٽ درشن ڪرڻ آئي. ٻار کي سخت سائيءَ جي
تڪليف هئي. سنتن کي مٿو ٽيڪي، وينتي ڪيائين
"سچا پاتشاهہ، ٻالڪ ٿي مهر جو هٿڙو گهمايو تہ هن
بيماريءَ کان آجو ٿئي." سنتن آسيس ڪيس. "مائي هي
ڀاڳي پيارو اٿس. ايشور ڪندو تہ هن ٻار جي سائي لهي
ويندي. اها سائي بہ اسين ڀاڳ سان سالن ٻنداسين."
قدرت ڪرتار جي، جو ٻار جي سائي وڃي گهٽ ٿيندي
۽ سنتن جي تڪليف وڃي وڌندي.

ن ۽ ڪجهه نه سٺو آهي. انهن هيءَ جيون جي منزل
ي ڪرڻي آهي."

"بابا، سڀ ڪي ڪال ڏهاڙ،
ماري اڄي اوچتو،
ڪيهو وڃي ڪن ۾ جوان، ٻڍو ۽ ٻار،
چڙهي موت من جو، لون ٻي اڄ لهار،
متان ڪري اعتبار،
ساهي وهين ساس لي."

هيءَ دنيا هڪ مسافر خانو آهي. ڪيترا مترمسون
ٻئي دوڙ لاءِ تيار آهن، هڪڙا مترا اڳيئي موري ويا
ن ۽ ٻاقي جيڪي رهيا آهن، سي ٻه هليا ويندا. جن
ڪرڻ جي شيوا نه ڪئي آهي، سي اڄي پڇتائيندا ويا.

"اڪ سڄڻ چلي، اڪ چل گئي، رهدي پي ڦن جاهه
جني ستڪر نه سيوايو، سي آه گئي پڇتاهه."

"پيارا، جي ڪڻهن کي رٺو هوءِ سو ٻلي ر ني، چو
ٻرپوءِ جي ليکه کي ڪو ميٽي نٿو سگهي. سندس
ٻار جو سڌ آهي.

"بابا، رووهه جي ڪسيءَ رووڻا،
جا ليڪڙا ٻدڻ ٻنائيا هيءَ،
لکتڙا ليکه نه مٽيئي، در ها ڪارڙا آئيا هيءَ."

۱۹ تاريخ سنت ڪراچي پهتا. ۲۲ تاريخ سک سان
دي پوري ٿي. ۲۳ تاريخ صبح جو چئين لڳي

لڳا ته هڪڙي ٺڪر جي ڪوٺڙي، جنهن ۾ ويهڻ ڪان
دربار صاحب جا ڏنڍڪ پسائيا هئا، سا ٽوڪر ڪائي،
ٿلهي ٿان ڪري پيئي ۽ ٽُڪر ٽُڪر ٿي پيئي. سکڻن
جي ٻار ۾ پاڻي لعلچند پيتو هو. انهيءَ کي ڇيائون،
”پاڻي سنت، اسان هاڻي ٿاٿا ٽوڙي ٿا وڃون.“

”اڄ ٻڙ واڻون ڪن، وڻجارا وڃڻ جون،
هلڻ هارا سڀ ڄڻا، روٿان ٿان ٿ وهن،
آهه جهليندي ڪيترو، آيل! ساموڻ پن،
پکيءَ چوڙي جن، وڌا پيرا پار ۾.“

ڪيترائي ڀولهي سڄڻ، سنتن جي ٻڌاڻ پيئا هئا،
”سنگرو، هي چالا ڇڏيو.“

”بابا، فريد پنڪ پڙاهڻي، ڏاڍي سهاوا باغ،
لو ٻسع ٻجهي صبح سڄ، چلڻ ڪا ڪر ساز.“

”هي دنيا جي سندر روپي باغ ۾، هيءُ جيو روپي
ٻڪي مهمان آهي، صبح سان موت روپي نغارو وڄي
رهيو آهي، تنهن ڪري هلڻ جي ڪا تياري ڪجي.“

”بابا، آئيا هي اس چلڻا،
ايهه جڳت جو ٻسارو وا.“

هي دنيا ۾ جو آيو آهي، تنهن کي ضرور اٿي وڃڻو
پوندو. هي سنسار اڻ رسڻي ٿي آهي. هيءُ جيون جو
اڻ ورو سهنو آهي. وک وک تي ڪنڊن جا پير آهن
جي خوشيءَ چاهي رنج سان لتاڙيا آهن. ڪچه ٽي ٽو

شيءِ لاچارڪار آهي. ”سنتن وري ۽ ڀائي شيوارام
چيو ته ”بابا، جيڪي اڄ ڪارائڻو اٿئي سو ڪارام. اڄ
ن جي هيءَ پوئين ورتي آهي.“ ڀائي شيوارام ”حاضر
ين“ چئي سنتن کي ڦلڪو ۽ پٽاٽا ڏنا جي هٿن پاڻ
ن کاڌا.

پاڻ ڀٽا. سنتن سوير ڏن پڻ ويو اٿيل ۽ ٻه وڏو
دو. ساڻيءَ جي تڪليف وڌندي رهي، ايتري قدر
جيڪا سفيد چادر سواءِ لي اوپ پيدا هئا، تنهن جو
لڳ ساٿو ڏسڻ ۾ ايندو هو. ڪوئي به سڄڻ جي ڪين
وئي اسڪو يا دوا جي استعمال ڪرڻ لاءِ ويهڻي ڪندو هو
الڪار نه ڪندا هئا. ”بابا، پلي اوهين آزمايو. اسان
ته ڪراچيءَ ۾ ٿي چولو ڇڏڻ جو اراد و هو. مگر
گرهستين، پاڻهين کي البت تڪليف پهچي ها جو
يءَ کي سمجهه ۾ پرواهه ڪرڻ جي البت هلڪ ٿي ٿين.
١٤ جون جي شام جو سنت ٻاهر اڱڻ جي ڪمٽ تي
هيا پيا آهن. سنتن پڻ ۾ ڀائي شيوارام ۽ مستو
دن داس شيوا ۾ حاضر آهن، سنت کين چوڻ لڳا ته،
با، هاڻي سلو اٿين ٿيندو ته دوا ڏومل سڀ بعد
ولو. اسين هاڻي اوهان وٽ پڻ ڇڻ ڏينهن جا مهمان آهيون،
ن ڪري وڌيڪ تڪليف نه وٺو.“

سولن پاڻهين ۽ ستسنگين کي سنتن جي بيماريءَ
ي سڌ پيئي. سنتن درشن ڪرڻ لاءِ ساري سنڌ مان

ڏاري مسٽر عيدن داس کي سڏ ڪري چيائون ته
"عيدن، جي اسان جي ديهه هت ڇڏي وڃي ته اسان کي
سمنڊ ۾ ٻوڙاهه ڪجو." وري منٽ پڇي، رڪي رڪائيس
پڇيائون ته، "سمنڊ ۾ ٻوڙاهه ڪرڻ ۾ تڪليف ته ڪان
ٿيندي آهي؟"

مسٽر عيدن داس جواب ڏنو، "سائين سويرو کي
سمنڊ ۾ ٻوڙاهه ڪرڻ ۾ البت اڻانڊي ٿيندي آهي جو
پوليس جي منظوريءَ جي ضرورت پوندي آهي."

ڀائي شيوارام، سنتن جي پوسان ويٺو هو، تنهن کي
سڏ ڪري چيائون، "شيوارام، اسان هاڻي پوڻ هلنداسون."

٢٣ تاريخ صبح جو سنتن ڪراچيءَ هلڻ جو خيال
ڪيو. مسٽر عيدن داس کي سمجهايائون ته، "اسان اڄ
ڪراچي هلنديون تا، مگر جنن اها خبر ڪنهن کي نه
پوي، ته ته سڀئي اسان جي وڃڻ ۾ رنڊڪ وجهندا."
٢٤ تاريخ صبوح جو سنت ڪراچيءَ کان آخرين موڪلائي
ڪري پوڻ آيا.

ڀائي شيوارام ۽ پيا جيڪي سنتن سان گڏ هئا تن
وستي لاءِ ڦلڪا ٽڪل ۽ پٽاٽا ٽڪل کائڻ لاءِ کنيا هئا ۽
سنتن لاءِ کير ۽ سوڍا. ڪوٽڙيءَ جي اسٽيشن آئي. سنتن
سان جيڪي گڏ هئا. تن ماني کائڻ جو خيال ڏيکاريو
سنتن ڀائي شيوارام کي چيو ته، "اڄ اسان ته ڦلڪو ٽڪل
کائينداسين." هڪ ٻوليءَ چيو ته، "سائين، سائيءَ لا

ڻانون جو پاٺ سائي پڙهندا هئا.

١٨ جون ١٩٤٧ع جي صبح جو سنت ماڌوداس صاحب
ڪلي دربار صاحب جا گاديسر سنتن درشن ڪرڻ
ن جن سان ۽ مٺت ڳالهائي. هڪ جوڙي الٽم
ڪلاٽي ڪيائون. سنت ماڌوداس کين گئودان ڪرائي
مڻ کي ڏياري.

جيتوڻيڪ کين شريــر ۾ گهڻي ڪاشٽا هئي ۽ ٻ
و وقت الٽو مڪتا ۾ مگهن رهندا هئا. ڪنهن جو ٻ
ڻائڻ ۽ لهائڻ کين چاهيندا هئا، تنهن ڪري ماڻهن
، اچ وڃ کين هڪ جوڙي بند ڪيائون، سنتن
موري ۾ ڀائي شيوارام، مسٽر عيدنداس ۽ هڪ ٻن
واڌارن کان سواءِ ٻين جو اچڻ بند ڪيو ويو.

١٨ تاريخ شام جو، ڀائي شيوارام کي اڪيلو ڪهرائي،
لس ٻاهر ٻلڪ اڪانت ۾ الٽم موڪلائي جي رهسيہ
گيان ڏنائي، آسيس ڪري، پنهنجي جوت هن ۾
ائي، ڪيس گرپالڪي جي گدي بخشي، مٿو ٽيڪي
۾ روانو ڪيائون.

”نانڪ، ايڪ جوت، دو مورتي
سبد ملاوا هوءِ.“

رات جو ڀائي شيوارام سنتن حضوري ۾ سڪمني
صاحب جو پاٺ پڙهي پورو ڪيو. پوري ٻارهين لڳي
ت جو سنتن ڪٻي لار اٿاهي ويئي. ڏيڍ بجي رات

سڀ سنگي اچڻ لڳا ۽ دربار صاحب ۾ ڪافي ڀيڙ ٿيڻ لڳي. بلڪل آهستي آواز ۾ ڪين پڙهڻ ڪندا رهيا ته، ”بابا، هي سڀ ناسوان آهي، هن سان موهه نه رکو.

”جهه سپنا اڙ پيکنا، انهي جڳ کو جاڻ،
ان ۾ ڪڇ ساچو نهي، نانڪ بن ڀڳوان.“

هن ٻي ٽڪا ڏ ٻهيءَ جو آيمان ٻ، اجايو آهي. هيءَ سڀ سرو شڪتيوان جي قدرت جو پسارو آهي.

”جو ۾ ڦونڻو جنن، لهرين لڳندي اڏ ٿئي،
ٿون ٻاڻ آهين ٿئن،
ڏ ليا ۾ کو ڏيکارو.“

ويا سنسار جي ورتڻ کان ”پدارمڪ اباولي“ اظهار ڪندا. پر اهيءَ ”ڪريا او ستا“ جي ليلاري ايتري قدر ڪئي هئائون، جو انڪل سال اڳ، نوابشاهه ۾ ڪنهن ٻرهمڻ کي چوائي موڪليو هئائون، جنهن سندن وماڻ اڳواٽ تيار ڪرائي، نوابشاهه واري باغ ۾ آڻي رکيو هو.

پورب جنم جي ڪمائيءَ ۽ ڀڳتيءَ جو اثرو ته بل آهي جو اهيءَ پوهم ليشتي ۽ پوهم سووليءَ کي پهنجي شوڀا جي شالت ٿيڻ جي چاهه، ڏيهن اڳ سڌ پوي ٿي. سندن کي اهيءَ سمي جي ويجهي اچڻ جي سڌ ڏهن ڪان پهرين ڏهن ڪين سائيءَ جسي تڪليف شروع ٿي. سائيءَ جو مرض پاڻ ڪٿين ماڻهن جو

سنتن جي ارٿيءَ کي اشنان ڪرائي، اُداسي ڀيک
دستور موجب داڻ ۽ سيکيا ڏيارائي، دربار صاحب
ڀينڊيءَ سنگتن جي ڪٿ جو درشن ڪرائي، وماڻ
ڌاري، ساري شهر ۾ ڀوڪ ما ڏياري وئي. شبد
رتن ۽ سنگ ڏُکِ ليندو رهيو. هزارين ڀڳتن، اکين
ب آٽي، سندن ارٿيءَ اڳيان ڦولن ۽ ناريلن جي
اس رکي.
چنين ڏهين شام جو چکيا سنسڪار ڪيو ويو. سنڌور
ه ڪرم لوشهوي فيروز جي سنت ڀائي جمعاداس ؟
ين سنتن مهالمانن جي ساميون ڪرايو ويو. سندن
موجب ڪو به خاص اپمو ڪولو ڪيو ويو،
ساڌن جي دستور موجب چوٿين ڏينهن ڦُول ڳڌ ڪيون
يون ويون ۽ ٻارهين لاءِ سڀني سنگتن ڏانهن خبر
اني وئي. هزارن جي تعداد ۾ سنگ سيوڪ آيا.
دربار صاحب ۾ گروگرنٿ صاحب جو پاٺ رکيو
. ٻارهين ڏينهن پاٺ صاحب جو ڀوڳ پيو جنهن جي
ٿيءَ ۽ ٻاهرين ڳوٺن جي دربارن جا سنت مهالمانون
۽ ٽي راليون شيد ڪيون ۽ لنگر هليو. ٻارهين
هن مدهمد جو، سنتن جي وڏي موڙي جا هڪ
ليءَ ۾ سندن آڳيا موجب رکيل هئي، سا ڪڍي
بار صاحب ۾ استاپن ڪئي وئي.
ڀائي شيوا رام کي سنتن جي آڳيا انوسار گاديءَ تي

جو ڀائي هردارام ۽ چاليهن وارا سنت وشن رام ۽ نوشهري
وارا سنت جمنا داس سندن اڳيان سکمني صاحب پڙهي رهيا
هئا جن کي هن جو اشارو ڪيائون ته آهستي پاٺ
پڙهي جلد پورو ڪريو.

پوڻين ڇهين ٻجي صبح جو وقت آهي. جنهن
سمي، سڀئي پريمين، سنت سنگتون چيلن، سڀني مهاتمائن
ڏانهن نهاريندا ڏيا سان ٻال نيڻ ڦيرائيندي ڪائن هٿ
جوڙي موڪلايائون ۽ ٽي ڀيرا "ست نام" چئي آهستي
آهستي اکيون بند ڪري سچ کنڊ ڏي پڌاريا.

ڏهين چئن کان ٻه ٽي منٽ اڳ، ڀائي شيوارام
هٿ ٻڌي وينتي ڪئي، "بابا آسيس ڪجو" تڏهن
ٻه ڪنڌ سان "هائو" ڪيائون. آخرين گهڙيءَ تائين
ساوڌان رهيا ۽ سڀني کي آسيس ڪري جوتي جوت
سمايا.

"ويا سي ويچار، هيرو لعل وڻجن جي."

اسان جو پيارو سائين ۷۸ اٺهتر ورهين جي آيو ۾
۱۹ جون ۱۹۴۷ع جي امرت ويلي اسان کان موڪلائي
پرم لين ٿيو.

ساريءَ سنڌ جي ڪنڊڪڙڇ ۾ تارن وسيلي اطلاع
جيان سندن جوتي جوت سمائڻ جي سڌ پهچي وئي.
ڪيئن پوءِ هر طرف کان سندن انتم درشن ڪرڻ
لاءِ اچي پهتا.

…سنتن ڏيهي ڇڏڻ کان ڪجهه عرصو اڳ، وصيت
…ي ڇڏي هئي ته کانئن پوءِ ڏرٻار صاحب جو
…ليندڙ ٻائي شيوارام ٿئي. انگل ڇهن لکن جي
…يت ڇڏي ويا.

…آگسٽ ۱۹۴۷ع ۾، سنتن جي جوتي جوت سمائڻ
…انگل ٽن مهينن کان پوءِ پاڪستان پيدا ٿيو. سنڌ
…ابو مدبل ۽ فضا وڃي زهريلي ٿيندي. آهستي آهستي
… شروع ٿيا. هندن لاءِ سنڌ ۾ رهڻ مشڪل ٿي پيو.
…و ويا ته پهريان، ڳوٺن مان شهرن ۾ ۽ شهرن مان
…ستان ۾.

…سنت شيوارام صاحب ۽ ڏرٻار صاحب مان گهر ٻار
…ن سڙو، صاحبن جون منجهون، پوٿيون پستڪ
…ڪي سولائيءَ سان ڪٽي سگهيا سي ڪٽي، ڇهن
…سوڙا اچي اڏيپور راجسٿان جي پيلواڙي ڳوٺ ۾ پهچا
… اچي ڏرٻار صاحب کوليائون. جاپون ۽ زمينون ڪ
…ي آيا سنڌ ۾، پر هتي ته شروع ۾ ڏاڍن جا
…، ڪاپون ۽ ميڻهون ۽ ٿورو زمين ٽڪرو وٺي اچي
…ي ر لکڙو رچاياٿون.

…پنکو پهڙ - پريا ۽ پيلوڙا، ٽيئي ڳوٺ شروع ٿين
…ي" اکو سان سنت هرٻرام صاحب جو جنم استان
… پهڙ، گروءَ جي چرڻن ۾ اچي ٿيا پرين ۾ ۽ پاڪستان
… کانپوءِ ڏرٻار صاحب استاپن ٿي پيلواڙي ۾.

وڌايو ويو ۽ سيني چيلن ۽ سنگتين سنڌ س اڳيا
پيئاڙون وکي سکرن جي جوش سمجهي مٿو ٽيڪيو
سکرن جا ڪجهه قل ڪٿي پوڻ جي مسافرن ۽ ٽ
سادي ڀرائي وائي، جنهن سڀ لوڪ اڄي ڏ رش
ڪري ويراڳ پائين.

ر صاحب اسان جي جاءِ ۾ ڪرڻ نہ ڏاڍو چڱو ٿئي."
جي دربار جلدئي، الهيءَ جاءِ ۾ ڪجهہ آئي جنهن
يسڪ مٿي پهچوءِ. ليڪا وڏو ڪمرا آهن جتي
ر صاحب ۽ پنجاري ڪالسواھ ٻاهران آيل سنگتن
خاطر خواهہ بندوبست آهي.
سنت شيوارام صاحب، جلدئي الڪل ۽ ٻيگها زمين
قاطع ڪي ڪنيا جنهن مان مال لاءِ چارو ۽ ٻي ڪجهہ
ليندي هئي. سال ١٩٥١ع ۾ ٻيو ٽڪر زمين جو
ل ٻارهن ٻيگها خريد ڪيائون جنهن ۾ هڪ سٺل
ٽيءَ کوهہ ٻہ هئو. سنتن هڪدم ڪاٽي ڪٽائي کوهہ
ر. هاڻي الهيءَ کوهہ تي موٽر بيٺي هلي ۽ انهيءَ مٿيو
مٿو پاڻي ٻيو لڳي. بي الدار ڀاڄين جي پيدائش
لي ۽ ڪڻڪ گاهون، ميٺي ۽ ٻيون ڀاڄيون ٿين.
ءَ زمين ۾ هڪ ٽڪر ٻاسمر و ڪري چڱن ستڪرن
سنت آتمارام صاحب (٢) سنت منورام صاحب
سنت ڪرپارام صاحب ۽ (٤) سنت هرنام صاحب
سماڌيون اسٿاپن ڪيل آهن. سماڌين جو اڌگهاٽن
١٩٦٨ع ۾ وڏي ڌام ڌوم سان ٿيو جنهي ڪمترا
جا سنت ۽ ساڌو ۽ مهمان ٻاهران سنت سنگت آيل
اڪبد ٻاٽ صاحب وڪالو وڍو ۽ تنين ڌڙن لي
م ٻرچ کيو ويو.
سنت هرنام صاحب چولدا هتا ته دربار صاحب

پيلواڙي ڳوٺ اصل اڌيپور رياست ۾ هو ۽ هاڻي
راجستان ۾ اچي ويو آهي. ضلع جو هيڊ ڪوارٽر آهي
۽ اتي ڪليڪٽر جي آفيس آهي. پيلواڙي ۾ مڪاني
ماڻهن سان گڏ سنڌين جو آدم به اٽڪل ڇهه ست هز
ته اوس ٿيندو. گهڻو ڪري ساهتي ۽ نوابشاهه ضلع
گهڻا رهواسي اچي هتي وسيا آهن. پيلواڙي ۾ چانهه
ڳوٺ جا پريمي رهن ٿا جن سنت شيوارام کي چ
ڪري پيلواڙي ۾ آندو ۽ دربار صاحب استاپن ڪرائي

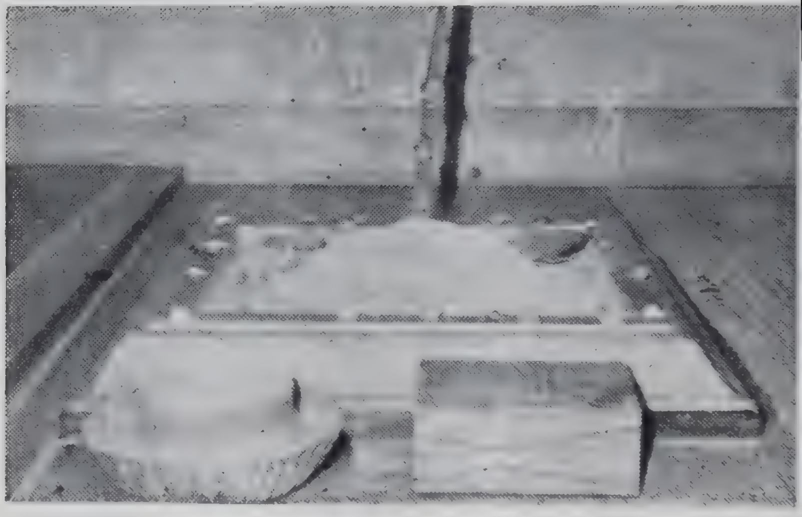
پيلواڙي ۾ اچڻ سان شروعات ۾ لائق آستان مل
۾ البت ٿوري ڪنڌائي ٿي ۽ جيڪا جاءِ ملي اها رهڻ
لاءِ به ڪافي ڪين هئي. سنت شيوارام صاحب ڳالهه
ڪندا آهن ته، "ستگرو سنت هريرام صاحب، هڪ ڏينهن
سپني ۾ اچي سامهون آيا ۽ چوڻ لڳا، پاڻي شيو
تون دلگير ڇو ٿيو آهين، تون سمجهه ته دربار سڌيندي
دربار کي. تون شانتيءَ ۾ رهه." اهين چئي الوپ ٿي
ويا. سنت شيوارام صاحب اها پوري سلي ڪين سگهيا
وري ٽي ڏينهن سنتن درشن ڏنو. "بابا، درب
سڌيندي دربار کي. تون دلگير نه ٿي." ٻه چار ڏينهن
ئي ڪين گذريا ته سنتن دربار صاحب جي پڪو ويجهو
هڪ وڏي عمدي جاءِ هئي، جنهن ۾ گرو گرنٿ صاحب
براجمان هئا. اها جاءِ هڪ مائيءَ جي هئي، جنهن سنت
شيوارام صاحب کي اچي چيو ته، "اوهان جيڪو پنهنجو

ڍي ڍامر ڍوم سان ملهايو ويو، جتي سنڌي سنگتن
يمن ڪالسواءِ ميوارڙ جي رياست جي ٻاراڳي ۽ سياسي
ڌا جا سڀيئي ساڌ آيل هئا پنهنجي ڪمت درشن ڏي
هو ۽ ٻيا ٻوهڻن جي چيلاس به آيل هئي. هزارن
تعداد ۾ خلق اچي ڪٺي ٿي. جلوس ڪڍيو ويو،
ٻاٺ صاحب رکيو ويو ۽ ٽيئن ڏينهن ٿي ٻوهم ٻوچ
و ويو. سنت ٻوڙن داس ميوارڙي ٻراڳين جو سوڪردو
ٻوهم ٻوچ ٿي ڏينهن سنت شيوارام صاحب ان ٻوڙا
يءَ جي جوس جڳائي، ٻڪي ٻوچن جا ٻوڙا جن
ڊون وغيره هئا، چادرن سان ڍڪائي رکيا. سنت
ن داس کي پنڊاري ۾ چڙن گهمائڻ لاءِ وينتي ڪئي
ي، جنهن قبول ڪئي اچي سنت شيوارام صاحب کي
ي آواز ۾ چيو ته، ”پاڻي ساڌ، تيار ڪيل ٻوچن ته
ڙي ٻيراڳين جي هڪڙيءَ ٻنگت لاءِ به مشڪل ـ ان
و ٿيندو.“
سنتن وراڻيو، ”سائين، ٻاٻا جن جي ٻوڪمت ٻولڊي.
جالي جا ٽڪلهار آهن. اچي ڀاڳ ٻوراڻي ڪندا.“
پنڊاري جي شيواڌارين کي آگيا ملي ته چادرن جا
ڪ ته لاهين ۽ گهوڙيل مال ٻاسي ڪان ڪڍلدا وڃن-
عجيب ڪوڙڪ ٿي گذريو. للڊون جيڪي تيار ڪري
ٻرالي رکيا ويا هئا، سي پنڊاري ۾ آيل ساريءَ
ڪت ته ڍڍو ٿي ڪاڏا ٻر ساري شهر جي گهر گهر ۾ وراهيا

جي خرچ لاءِ زميندارن تي مڙهين ڇڏيندا هئا. انهن اصولن
لي سنت شيوارام صاحب به حالتن پٺاندر وچن ڏنا زمين
کي وڌائيندا. ڀلوارڙي جي ڀر ۾ انڪل ٻه ميل ٻڪي
جنهن کي هاڻي نارو شاهه ڪري ڪوٺين، اتي ٻه
انڪل ٻيا وڌيڪ ٻيگها زمين جا سنڌن هٿ ۾ آهن
دربار صاحب ۾ نت نيم سيوا ڪرڻ لڳند
رهندو آهي.

ڀلوارڙي ۾ دربار صاحب جي استاپن ڪرڻ کانپوءِ
ٿيو پون السڙ سنت هرارام صاحب جي ٿوران ٻارهن ماسي
٢٩ جون ١٩٤٨ع تي ڌام ڌوم سان ملهائي وئي. ورڪي
اِي ورسي سال ١٩٤٩ع ۾ ٿي. سال ١٩٥٠ع ۾ سنت
شيوارام صاحب ڪيا ۾ وچي سيٺي ٻنڌ ٻاراني آيا ۽ ان سال
اتان موٽڻ کان پوءِ ورسيءَ جو شب ڪارڻ، وڏي ڀنڊاري
لي ڪيو ويو. ٻوهر ٻوڇ ڪيو ويو ۽ ساريءَ خلق ۾
گنگا جل ورتايو ويو. هاڻي هر سال تي ڏ ٻڌهن هيءَ
السو ملهايو ويندو آهي جنهن تي ڪنهن کي به خاص
ليعڪ ٻتر ڪونه موڪليو ويندو آهي ليڪن هو لڏي
ڪيترن ٻرامي ۽ ساڌو سنت اچي انهيءَ السڙ لي ٻنهنجي
ڌرڙا جا قول چاڙهيندا آهن.

سال ١٩٥٤ع ۾ دربار صاحب جي ان چملن ٻالي ٿيرو
۽ ٻائي ليوڪ کي جڻا ٻارايا ويا ۽ سنڌن اداسي ڀيش
جا ٿالا ٻائي گنگارام ۽ ٻائي آکارام رکيا ويا. هيءَ السـ

سماڌين جي مندر اندر ڏوٿا صاحب

ويا. اسڪول جي سڀني شاگردن، ماسترن، سرڪار
آفيسن، جيل جي قيدين ۽ ريلوي ملازمن ۾ به لڏون ورهاي
دل سان وراهيا ويا، لڏهن به لڏون اچي پيا.

هي آهي سنڌ جي آسپاس جا اوڪي وقت اچي
ٿي سهاه ٿي. سماڌين لي هرمهني ايڪادشيءَ جي
ڏينهن ڪيمسو امروت جو ٻوٽو لڳندو آهي ۽ شهر ج
سوين ماڻهو باغ ۾ ايندا آهن. انهن ۾ هڪ مسلمان فق
ميان نور محمد به ايندو آهي. سڀ اچي امروت چکيند
آهن. سماڌين جو آستان هڪ تيرٿ آستان بڻجي پيو آهي

سال ١٩٧١ع ۾ سماڌين جي مندر لڳي، ساڳئي ني
نڪر ۾ ڏوٽا صاحب ۽ جهنڊا صاحب جا مها السو
ملهايا ويا، جنهن ۾ سنگتن ۽ ٻاهرين سان گڏ جيهو
مان ٻوٻر ٻوڪاش منڊل جا سرومڻي سوامي سروآنند
صاحب به هن السو ۾ شامل ٿيا ۽ سوڀيا وڌايائون. هتي
ڏوٽا صاحب جو مختصر احوال ڏيڻ ضروري آهي.

اصل چار ڏوٽا آهن (١) سري گرو بابا المست صاحب
جو (٢) سري گرو بابا بالو هسنا جو (٣) سري گرو با
گوولد صاحب جو ۽ (٤) سري گرو بابا قول صاحب
جو. هن درٻار صاحب جو ڏوٽو سري گرو بابا المست
صاحب، جو ڪشمير جو رهواسي هو، آهي ۽ هن ڏوٽي
جي اُتر پنڪت آهي. هن ڏوٽي جي پوڄا شڪتي ما
منسا ديوي آهي ۽ گوٿو الگراو رهي ۽ ڏام جڳنا
آهي. سڀني اداسي مهاتمائن جو گوٿو اَچُتُ آهي.

هن دربار صاحب جون ڇهه فرزند (اولاد) آهن.
سري گرو ڀڳت ڀڳوان جي (٢) سري گرو جاڳ ملهي
(٣) سري گرو سترا صاحب جي (٤) سري گرو لعل
جي (٥) سري گرو بخت مل صاحب جي ۽ (٦)
گرو سنگت صاحب جي.

دربار صاحب ۾ پنڊاري جي شيوا مائي گوڪل ماڻ
ندي آهي. هيءَ ماتا هڪ نهڪام شيواڌاري آهي ۽
ڪي ۽ پراڻي سب سنگي دربار صاحب ۾ درشن
ط ايندا آهن ان جي پريم سهت پرگهور ۽ خاطرداري
ندي آهي. ٻيا چيلا سنتن جي شيوا ۾ هڪيا حاضر
. هڪ وڪرم پائي لهرومل ٻيسومل، جو سنتن
پائنيو ۽ ٻيو پرلوي، پائي پرڄراج دوپاٽي جو ڪڪو،
شيواڌاري پائي پودارام، پائي لعلچند جو پائنيو جنهن
اڳ، متي ذڪر ڪيل آهي.

دربار صاحب ۾ جيڪي ٻه چيلا ۽ ٻيا شيواڌاري رهن
ن مان جن جو ديهانت دربار صاحب ۾ ٿيو آهي،
ن ۾ شري گوبند رام، شري لعلچند، شري هرلدراج،
ردار چطسنگه. انهن جو ڪريا ڪرم ۽ پارٺو ۽ ڏاڍيءَ
ا ۽ پريم سو ڪ ملهايو ويو.

اڄ پهلواڙا، ڪهڙن سنڌين لاءِ هڪ تيرٿ يائرا جو آستان
يو آهي ۽ جيڪي ٻه پراڻي دربار صاحب جو درشن
ري آيا آهن سي ساک ڪري ڪان ڪين ٿا پڄان.

"جيئو وجي نه من ڪارو، ڳاڙهو، ڪمرو،
جنهن جو ماٿ ا بيء ڪو،
لڪو ديس وطن،
ڪن بہ ڪري خيال سان،
ٿيئي لوڪ ڳون،
ڪلهن ٻيئي لئي هوسن،
نه ڪلهن سامي رئي راڄ بہ."

من اهڙي سوڪيم وسعو آهي جو جنهن پاسي لاڙو
ي، ان جو ئي سروپ بڻجي ٿو وڃي. ٿيترون جو ا
ء آهي نه وشيہ کي سامهون ڏسي، من بہ سنسڪار
ي، ورليء کي وهيہ لي مائل ڪن ٿا، انهيء ڪري
استري اهندي ۽ نہ ورليء لي ئي ڪو پاچائو هو ندو.
ن جي عزت هڪ وڏو آهي. هڪ لاهي پيو پائي.
ريء جي عزت هڪ هيٺو آهي، هڪ دفعو پيڪو نہ
ي نہ ٿيندو. ناري ار جو مان رکي ٿي ۽ نر ناريء
شان کوهي ٿو.

"ڏوروڻ هو ٿيئي دلڪر،
ناري ڪاري ناڪيني،
ورلو ڪو گرمکہ ٿيو، ار آسي ٿيندگہ،
من مکہ ملا ڪيترا،
سامي ڪري ڪسنڪ،
پائي پولہ پلڪہ، سعر سکھت سوجهہ لئي."

(۲)

هري سکيا

"ڪلجڳ مهه ڪمرن پروانا،
گرمک جميتي لاهه ڏيانا،

آپ تريو، سگلي ڪل تاري،
هر درگهه پت سڌ جاندا."

سنت ڪرپارام صاحب، جيئن ٽيڪ سنتن کي جماعت
وديا سيکاري، ته ڪ اڪثر ڪري انهيءَ علم کي عمل
کين آڻيندا هئا، انهيءَ خيال سان ته جماعت جي ڪ
۾ خاص استرين جو ئي گهڻو لاڳاپو رهي ٿو. زالن ج
سياڻا آهي ٿورا، ڪٿي ته ڀاڳو ڀاڳيءَ ڀڄ نديون ۽ سگهڙ
ڏاڍين ونيدڙ ڏ سنديون ته گهر جو ڪم ڀيو ڏ ڪ
جهليندو، ريتان والڪر ڀيون ولنديون.

سنتن جو خاص اديش اهو ئي هو ته ڪاڪ استري
هيڏيءَ پرلمت درٻار صاحب ۾ ڀيو له ڀاڳي، انهن ئي
چوندا هئا ته، "من لي ڪنڍهن ۾ وشواس نه ڪر
گهر جي. من جي اوستا بدلجي ۾ ڏ سرئي، ڪاڏ لڳي
من جي بدلدن الٽ ۽ خيالن ۾ اوچتو بلت اهڙي ٿئي
ٿي جو سمڪ ڪاڏ ٿي رهي ته من ڪهڙي او ڙاهه
لو اچاي.

ـتسعڪين ۽ ٻوٽن کي وقت ٻوقت آلمڪ ۽ شرٻرڪ
ي سالڻ جي سگهيا ڏيندا هئا. "ٻاٻا، آلمڪ ٻل
گو ٻالپيءَ ۽ ۽ شوٻرڪ ٻل آهي ٻوهچڙ جي ڏاڻ
ڻ ۽."

"آلم وس جڏهن جاليا، هر وڻ سڀئي ماڻ،
ناڪ ڏن ڏن ڏن، جن آئي لئي ٻواڻ."

ٻوهچڙ ٻالن آلمڪ ڪم ۽ ۽ سهانتا ڪري ٿو.
ه جي رکيا ڪان سواءِ ماڻهو نڪ ۽ دماغ هيڻ ٿئي
ليترن جي جوس ۽ شرٻر جي تندرستي وڌڻ جي
يءَ طرح سعيال وکڻ لئي ٿئي آهي. اهو ٻرهمچڙ،
ست آشرم ۽ رهندي ۽ ٻالن ڪري سگهجي ٿو.
ست آشرم جو ٻهريون اصول آهي، "ايڪ ناري،
تي." ٻنهڻي استريءَ ڪان سواءِ ٻئي ٻاسي ٻوي
تا سهمي ۽ نه ۽ وڃي.

"ايڪ ناري، ٻوهچاري،
ايڪ آهاري، سدا ڦلهاري."

شاديءَ جو ٻندڻ هڪ ٻوڙ ناتو آهي، هڪ نازڪ
آهي، جا تقيس هولدي ٻه لمام ٻڪي آهي. اها
ڪهي سست جي ڏنل نه آهي. اهو ڏاڪو ٻن آتمائن
ڪندي هڪ ڪري ٿو. سعدن دک سک، چٽانون
ڪر الگ الگ نه، ٻو گڏيل ٿي رهن ٿا. اوهين ڪاڏو
اهڙو ڪانو جو ٿڌو ۽ هلڪو هجي. تمام ٿڪو ۽ مصالحدار

چوندا هئا ته، ”سڀڪڙا ڏاڍا ڏيئڻ، ورليءَ وار
سڄڻن لاءِ پورو پورو لمو ڳڻڻ طريقو آهي، انهيءَ ڪري
وس ويندي انهيءَ ڪم کي ٻلاڻ ئي کهوجي.“

”ٻه ناري وڪ ڪي ڇوري
مت لڳائو انگ،

راجا راوڻ ساڙڪي،
چلڪئي ٻه ناري ڪي سنگ.“

اهو ويچار ڪيس در ٻه هو ۽ ٻه ڌمڙ ٻه ساٿ جو اپڌي
دل هين، تنهن ڪري استري شرير لاءِ ڪين تماس
گهرڙا هئي.

”ڌريا هين ڪي جال ٻر، آهه ٿسي جي ڪوهه،
لڙڪ لڙڪ هاهه ڪر رهي، لڪس سڪي نهين ڪوهه.“

جن کي جهن وستوءَ مان موج آئي آهي، اهي انهيءَ
وستوءَ کي ئي پيار سان هڙدي ۾ مضبوط رکڻ چاهين
ٿا. ڪن سڄڻن جو پريم ٿيندو آهي پنهنجو هلائي سادن
سڄڻن جي سيوا ڪرڻ، ڪن جو نيم ٿيندو آهي ڪنهڙي
وني لوڀيا ڪرڻ، هنن جو پريم هو ٻه ڌمڙ ٻه پالن
ڪرڻ ۽ ويڙهه جو قائم ڪرڻ ۽ دربار صاحب جي چيلن
۾ ٻه اهي سسڪار، وجهڻ ۽ سکيا ڏيڻ. ٻه ڌمڙ ٻه پالن
ٻه اهڙو جو جاڳرت ۾ نه ڏٺو ٻو سپن او ستا ۾ ٻه خيال
نه ڇوڙي. سندن شريري طاقت ڏسڻي هئي نه اهڙي
جو زمالي جا پهلوان ٻه، هنن تان ڏهندا هئا.

...ڻ کان وڏا پيتا سمان، هڪ جيڏا پاڻ جيان ۽
...سان لکيا اولاد والکر ڪري پالڻي. اسان جو
...ت ۾ اهو آهي تہ استريءَ کي اهڙي آزادي نہ
...گهرجي جو ڊيل چيل ڊُلي. هوءَ ڪڏهن جي سنڀال
...ڪ هيمڪ هٿڻ گهرجي. هن سمي ۾ اسانجي اهـا
...شايد استرين کي اکري لڳي ٿو شاسترن جو بہ
...سڌالت آهي؛

"جنني جڏهڪ وس رهي پالا،
ڳرڻي پس اڏار،
وڏ پڻ پتر پالي،
سنتتر رهي ڪل نار."

...ڪ اوستا ۾ ماتا پتا جي وس رهي، جوڀن اوستا
...ي جو پيءُ ۽ خيال ۾ ۽ پڙهائي ۾ پتر ۽ اولاد جي
...ي هيمڪ خيال سان رهي. اهڙيءَ طرح استريءَ کي
...گهرجي. استريءَ جو فرض آهي تہ پنهنجي پتيءَ
...هميشه پنو اکر ڪري ٻولي "لوهان" ۽ "اوهان" ۽
...ون." پتي پنهنجي نوڪريءَ پا ڏ للذي وهدوار کان
...لڪايو موٽي گهر ۾ اچي ۽ سمدس استري، سدس
...جي آهت پڏي تہ هڪدم ڪيس اٿي دروڪ
...گهرجي ۽ پنهنجي پتيءَ کي پاڻوهه سان
...ي سٽڪار ۽ نمسڪار ڪري. اڏ اڪ پتيءَ جو
...ي پڇي ٻوي ٿو ۽ هن جي جس مان جا اشيرواد

کاڏو نہ کاٺو، جڏهن جي کائڻ مان وڪار وڌن. اه
پستڪ نہ پڙهو، جن ۾ استرين جا اڻ وڻندڙ پرسد
هجن. ڪنهن بہ وقت پاڻ کي واندو نہ رکو. واندڪائ
ملي تہ سنتن مهاتمائن جي شيوا ۽ وويڪ ورتيءَ
وقت گذاريو، ڇو جو سوچ ۽ من کي واندو رکڻ ڪري ٻ
سنڪلپ جاڳن ٿا. مطلب تہ سڀني پاسن کان اندريہ
کي اهڙي ڪام وڪار جي واسنا کان پري رکو."

هڪ ڀيري ستسنگ ۾ ڪن پرشن، هڪ جوڙي
وينتي ڪئي، "سچا پاتشاه، اوهان اسان کي گرهست
آشرم ۾ برهمچريہ پالن ڪرڻ جي سڌي جڳتي ٻڌائي
آهي، هاڻي ڪرپا ڪري ٻڌايو تہ استرين جو ڪليان
ڇا ۾ آهي؟"

سنتن سمجهايو تہ، "بابا، استريءَ جي لاءِ پرلوڪ
جي ڦاندي جي ويچار جو بار پرش تي ئي آهي، جڏهن
۾ سندس هيءُ لوڪ ۽ پرلوڪ ٻئي سڌرن. استريءَ
جي لاءِ مکيہ نيم آهي پتوورتا ڌرم، يعني پتيءَ جي
پرسنتا موجب هلڻ. استريءَ کي ائين هلڻ کپي جئين
پتي پرسن ٿئي. پتوورتا استري اها آهي جا پنهنجي
پتيءَ کي پرش روپ سمجهي، ايئن سڀني کي پاڻ والگو
استري پرن ڪري سمجهي. استري جي سکي آهي تہ
جهڙو گل، پر جي خراب ٿئي تہ جهڙو لسانگ. حسد ۽
ساڙ جي تہ پتلي آهي. پتيءَ کاسواءِ ٻيا جيڪي مرد آهن

. ٻارن جي استري ذات جي ڏار لي هلندي آهي.
ٻاڻ کي گمراهہ نہ ڪري، ٻاڦي هن کي ٻيو ڪو بہ
ھہ ڪري نہ سگھندو. ڪامڻي ۽ جوان استريون
جي سندر مک مان مڌر ۽ مٺا شبد ڪڍندڙيون آهن.
جي منهن ۾ ماکي آهي پر اندر ۾ خوفناڪ زهر بہ
ل هوندو آهي. اهڙين ڳالهين کان ڪنارو ڪرڻ گهرجي.
سنت ٻار ٻار اها سکيا ڏيندا هئا تہ "ٻاٻا، استريءَ
وري ۽ چنچلتا نہ ڏئي، انهيءَ لاءِ مقس ٻار آهي
جن ڇهن سان چاهہ وڪي ١- چاڙي ٢- چرخو ٣-
ڪي ٤- چوڙڪو ۽ ٥- چلهہ. ڏڏ ولوڙڻ، چرخو ڪتڻ،
پيهڻ، گهر جي ٻهاري ليپو ڪرڻ ۽ رسوئي بنائڻ
ا استري وڏل رهي ٿي سا انهيءَ ورزش سبب
ر سمت بہ رهندي ۽ ڪيس والد ڪانئي نہ ملڻ سبب
ن ڳالهين ۽ ٻچار ڪرڻ جو موقعو بہ نہ ملندو. پتورتا
ري پنهنجي گهر کي گروهہ جو در سمجهي، ٽڪاڻن
۾ ڏڪاٽاٻا نہ ڪائي ۽ لڪي ٻاون ٻاليٽن وٽ سکڙن
ن لاءِ پڪڪي. پنهنجي ٻارن کي گرٻاڻيءَ جي سکيا
۾ ڏني. ٻاڻ بہ پڙهي ۽ ٻارن کي بہ پاڙهي. اهڙي
۾ جتي مرد پنهنجا فرض پالي، استري شيوا ۾ رهي
رٻاڻيءَ جو ايپاس ٿئي ۽ ٻار بہ سڌن آڳيا ۾ رهن ۽
لڻ پرانين، انهيءَ سرڳ کان وڏيڪ ٻيو ڪهڙو
ڳ ملندو."

اڪري ٿي سا استريءَ لاءِ پرلوڪ جو لوڙهو ٽپڻ
اهو آهي گرهست آشرم ۾ سرڳ ڌام. ”گرهستيءَ
گهر ۾ هاري ڌڻي، فقير نه ٻُري، نه ته ٻڌي وڃي مر...
پتيءَ کي جيتري پيدائش آهي، ان موجب گهر جو خرچ
رکي، جنهن ۾ پتيءَ کي ڪنهن به چنتا يا قرض مرض
ڏيڻو نه پوي. ”مُرس جي ڪمائي ۽ زال جي سگهڙ“ اها ڳا
ياد ڪري ۽ ڄاڻ، ”آهر ڪمائي او ٻٽي ۽ رن وڃائيس رلبو
واري ڪار ٿئي. جي استريءَ ٿي ايڏيون جوابداريون
آهن ته مرد به ڪو ڇڏل نه آهي. مرد کي به پنهنجي استري
کي لڪشمي روپ سمجهي، پاڻ پالڻ پوندو ۽ ڄاڻ ته ڏ
گهر جي. انهن ڪري سان لڪشمي ۽ ڪرانت ٿئي ٿي لاس
ٿي وڃن ٿا. پنهنجا چوڻ اهڙا سالوڪ ۽ سچيتا وارا رکي
جنهن ۾ سندس استريءَ ۽ ٻارن ۾ سٺا سنسڪار پون
شاديءَ وقت استريءَ ۽ پتيءَ جو سنڪلپ ويدن جو
منترن رستي ڪيل آهي ته پتي هڪ ٻئي سان دک
سک ۾ ۽ هر حالت ۾ همدرد رهندا ۽ پنهنجا نيم، ڌر
موجب پالن ڪندا. اهي ۽ مريادا موجب استري پنهنجي
پتيءَ جي چت کي سکي رکي ۽ پتي پنهنجي استري
کي پنهنجي اڌانگي سمجهي پنهنجا نيم پالن ڪري.

استريءَ جي سيني ۾ اهڙو سوکيم سرت وڇهي
ڇڏي آهي، جنهن جي وسيلي هوءَ پُرش جي هڪ هڪ
ڪيل ساس مان هُنجي السالبت ۽ جيواليت پرکي وٺندي

ٽڪڻ نه ڏيندا هئا. ٻاهرين شهرن مان ڪي
ـتي پنهنجي ٻارن سميت ايندا هئا ته انهن زالن
رهايش جو ۽ ٻيا سنتن جي ٽولي سک ۽ ڪاڄري
اعلچند جي گهر ۾ ڪندا هئا. اها اجازت به سنتن
ـل پوئين وقت ۾ ڏني.

وِسَ ڳئي ڪهه ڪام وڪاره

عمر گذارڻ تي ڪام ڇا ستائيندو! اهڙا ابد پڻ
ـت به وقت پنهنجي ٻارهين ۽ ست سنگين کي
ـدا هئا.

ـسوني ڪاٺي، سنت پنهنجي ڪولي ۾ لڪئي
ـدا هئا. معجهد جون به گهڙيون آرام ڪري، شام
ڪتا ست سنگ پاٺ ڪندا هئا. ڪٿين ٻولي ان
ـت اچي ڪٿا ٻڌائيندا هئا، جن کي سمجهائيندا هئا ته
ٻڌڻ ڇا کي آ چنچو ۽ جا گهڙي زمانې جي
ـن ڪان سيڙجي ڪتا ٻڌڻ لي اچجي لنهن ۾ گهڙو
ـو ٻوانجي.

” ايڪ گهڙي، آڌي گهڙي،
آڌي ۾ ٽي ڦن آڌ،
ٻگتن سيتي گوشٽي،
جـو ڪيتو سو لاڀ.“

ـهڙا اهڙا نقطا، ست سنگ ۽ ڪٿا جي وسيلي لوڪن
ـڌائيندا هئا جو هو اچي پنهنجو غمگين ۽ معجهيل

درٻار صاحب جي اندر نه ماڻهن ٻاهرين کي اچڻ جي
روڪ هئي ۽ رستي لنگهندي به جهڪندي هن کا
مائي پوريءَ طرح مٿو ڍڪي ئي لنگهندي هئي يا ڪين
ٻاري ٻوڙڻ لاءِ وڏي وڃو ايندي هئي ته ڪيس ٻيهري
ٻوڙڻ نه ڏيندا هئا ۽ هدايت ڪندا هئا ته ''مٿو اگهاڙو
ڪري رستي تان نه هلو.''
هڪ ڏينهن هڪ مائي وٽن لنگهي آئي. هٿ جوڙي
وينتي ڪيائين ته، ''سائين، مهر ڪريو. اولاد جي بخشش
ڪريو.'' سنتن کلي ڏنو، ''هري، هري، مائي، هن درٻار
۾ ٻالڪ گهڙجن پيا ٿا ڇا، جو مان توکي ڏيان. وڃ ۽
وڃي پنهنجي مڙس کي ريجهاءِ.
''جنهن ريجهايو ڪنت، آءٌ سهاڳڻ سا چوان.''
اسان ٻاون وٽ ڇا ڏٺو اٿئي، جو گهر ڇڏي هت
آئي آهين؟ مائيءَ جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو. پنهنجي
ڀتار جي مردانگي ڪتيءَ ڏانهن اشارو ڪرڻ لڳي.
سنتن کي دايا اچي وئي. اوچتو سنتن روڙ ڪري چيس،
''چگو امڪ ۾ هڪدم اٿ، وڃ ۽ وڃي پنهنجي ڀتار
جي ڳن من سان شيوا ڪر. ڪرتار تنهن جي جهول
ڀريندو.'' ڪيس رکيا پڙهي ڏنائون. مائي پوءِ ته پٽن
پوٽن واري ٿي وئي.
سنت ٻولين وقت ۾ درٻار صاحب ۾ زالن جي اچڻ
تي ايتري سختي نه ڪندا هئا مگر درٻار صاحب ۾ ڪين

اڪ ته هميشه، ڏيڍ لاءِ هڪيو لڪيو حاضر آهي مگر
يي هڪڙو ولي ولي لڪجي ٿا پڙهون ۽ پوءِ به هن جو
ن اُٺا مڃون.

”ڏڌا ڏاڏا ايڪ هيءَ، سيڪو ڏيون ها،
ڏيندي ڏيندي ٽوٽ نه آوڻي اکنڊ پري ڀنڊار.“

ڪري، پيارا،

”ٻوڪين ٿان ڪي ٻوڪ، جيسين ڀاڳي التي پاڙ ٻه،
وٽ ٻه وپنڊ ڪري، سڪي ٿيندو سوڪ،
جنهن لُٽيندو لوڪ، اٺ سڪا ڀنڊ سنگ لٺ.“

سنگي جهڙو جهڙو سنڪلپ ڪري ڪٿا پڙهندا
تهڙو ئي جواب ڪين ڪٿا مان ملندو هو. ڪلجڳ—
ڪٽي، جو اپاو به سواءِ ساڌ سنگت جي ٻيو ڪو نهي.

”پوري ڀاڳ ست سنگت لهيئي،
سڀ ڪو ڀيٽي جس آهه.“

ست سنگ هڪ سُک، آستان آهي ۽ ان جي برابر
ڪو به ڀنڊار ڪو نهي.

”وڏي ڀاڳ ست سنگت پائيئي،
هر هر نام رهيا پربوڙ،
اٿ ست ليرڪ منهن ڪيا،
ست سنگت پڪڙ لاڻي ڏوڙ.“

ٻولندا هئا، ته، ”بابا، دان جي وڏي اِها مهما ته
ته ڪنهن ڪي ڀسي ڀڄڻ جي مدد ڪجي يا ڪهڙي

مون کان پڇندا هئا. چوندا هئا ته، ”ڪنهن ماڻهوءَ کي وڏي
۽ وڏي عملدار سان هٿ هٿ ۾ ڏئي اڳ اصيب لڳي پا
ان جي دربار ۾ ڪوڙ لڳي ته هو انهن پانيعدو ته مون
جهڙو ڪير آهي ئي ڪونه، مون ته ڪٿين لکه ڪٽيا
آهن، پاڪ اهڙيءَ سگهڙيءَ عزت لاءِ ڪيڏو پيو پاڻ
پتو پوندو ۽ پيسا به پيو هار پوندو. پر مالڪ جي دربار
ته سڏيو ئي نئيل آهي. اتي ڪا به چٽيءَ چپاٽيءَ يا
سفارش جي ضرورت ڪانه آهي. ڪيڏو نه شرف، ڪيڏي
ته عزت جنهن جو شاهن جي شاهه سان انسان ڳالهائي
سگهي ٿو ۽ هو ڪڏهن به بندو سندس عرض اگهائي ٿو
آهي سولي پر جنهن ٿان مالڪ هيٺ لهي انسان وٽ
اچي ٿو سا آهي ”نماز“. ڪهڙو نه انمول اداريءَ آهي
ڪيڏي نه آهي سندس ڀلائي جو انسان کي چوي ٿو
ته جيڪي ڪڍهنجي من جون مرادون هجن سي مون کي
ٻڌاءِ. جڏهن وڻيئي تڏهن مون وٽ هليو آءُ. چئايو
اڄ چئايو مهنجي حضوريءَ ۾ هليو اچ. توکي موڪل
آهي، جيڪي الم، تنهن سڀ جي توکي آڇ آهي. پاڻ
ڪيڏو نه وڏو نه به سڏ پاڻ ٿو ڪري ته، ڪنهن به ناظمي
ڪنهن به وقت مون وٽ لنگهي اچ. جهڙي قرب، جهڙي
اڪبر سان مالڪ انسان کي آدر ڀاو ڪري ٿو، تهڙو
ڪير ڪونه ڪندو.
”د ٻيدا دي، ليندي اڪماه.“

نيم سان گرو صاحبن جو وچن وٺي، وهوار، مٺي
ي مٺي اپديش ڏيندا هئا. اهڙي نموني پنهنجي
ولي ۾ اچي آنند ڏيندا رهندا هئا. ننهن ڪانپور
ڪندا هئا ته "هي پوپو، ڏينهن جا چار پهر
سانڍ گذريا، رات جا چار پهر به سک سان گذرن،
بخشش ڪريو. سڀني جيون کي سمتي ڏيو.
هي نم ڏوم ۾ پاڻ بخشيو. آتي صورت راضي
، چلها تپيا رهي، ڀنڊارا ڀرپور، ڪال ڪنٽڪ دور
جا دان ۾ لام ليشان." اهڙيءَ طرح گرو صاحبن کي
وان حضور سمجهي نمرتا پورڪ ارداس (پراٿنا)
دا هئا. صاحب سالاهيءَ ڪيرتن سوهلو پڙهيءَ واس
ب ڪري، پوءِ اچي رسوئي (ان پڪوان) جو ڀنڊار
ع ڪندا هئا. جيڪي چار صورتون مهمان، سنگتي،
ءِ ٻالڪ هوندا هئا سي سڀ ڀوڄن پريم سان پائيندا
سنت ۽ پنهنجي لاءِ ڪوني الڳ ڀوڄن ڪو نه
ندا هئا. جيڪي ڀنڊاري ۾ بچيو، اهو ئي کائيندا
ڀوڄن پائي بعد، سڀني دربار صاحب جي شيوا
ڙن کي وهاري گرباڻيءَ جي ٽڪي ڪرڻ واسطي
ڇائيندا هئا. "بابا، اها گرباڻي الو، جنهن مان لوڪ
لوڪ جا سڀئي ٽول جيو کي ملن ٿا. جيڪو گرباڻيءَ
يم رکندا، اونو لي توهان جو پلو ڇپندو. ڪلجڳ ۾
گرباڻي ويد واڻي آهي، توريءَ عمر ۾ ماڻهو ويد

۽ احتياج ۾ ڪنهن سان ڇڱو ٻيو پوڻ، اهو ۽ هڪ وڏي
۾ وڏو دان آهي. ڪنهن معذور کي مدد ڪرڻ، سو
تمام ٻيون سان دان ڪرڻ، اندي کي دڳ لائڻ آهي
ٻڌڻجي اکين سان دان ڪرڻ، مريض يا بيمار کي
ڪاهي لي ڪٽڻ آهي ٻڌڻجي پل جو دان ڪرڻ. تنهنڪري
ڪو به اهڙو غريب نه آهي جو دنيا ۾ ڪهڙي نه دنيادار
کي دان نه ڏئي سگهي.

هاري ٻنيءَ کي پاڻي ٿو ڏئي ۽ ٻج ٿو ٻوکي. جنهن ني
سلا اپڻ ٿا، تن ان مان اَن وارا سلا نڪري ٿو ۽ پي
ڪما ڪيڏي ڦلا ٿو ڪري. اهڙيءَ طرح ٻين لاءِ سڪدالي
خيال ۽ ورتاءُ رکون ٿا ويا وروڌ جا خيال اٿن مس
انهن کي رهڻ ٿي نه ڏيون جي ٻاڻ ۾ ٻوليءَ ۽ پيار جو
ورتاءُ ڪمي نه اڳلو به اوس پيار ڪندو.

”مٺا ٻولڻ، لِوِ چالڻ، هٿون نه ڪجهه ڏي،
رب انهان دي ڳلي، جهنگل ڪيون ڀوندي.“

ڪتا ٻوري ٿيڻ بعد سڀ ست سنگي مٿو ٽيڪي
روشن ٿاني، آشيرواد وٺي ويندا هئا. سمت اور ۽ ٻاهران
کهي، سنڌيا ڪال جو اچي گرو مهاراج جي حضوري
۾ حاضر ٿيندا هئا. ٻالڪ، ڇيلا سيپٽي دربار صاحب
تمام ٻوروڪ ڏيو ٻاري، رهراس، آرتي ۽ شبد ڪيرتن
شروع ڪندا هئا. هيڏانهن سمت ٻه اچي دربار صاحب
۾ شبد ٻڌندا ۽ وقتي وقتي ڳائيندا به هئا. جڏهن جڏه

ڪن کي نه ڏيندا هئا. جي ڪوئي ٻيو ٻاهرو شير ڪ
ي ته اُن وقت اچي ويندو هو ته الهيءَ سان ٻـ
يه ٻه ٻه مهيني وار تا لاڀ ڪندا هئا.

”بابا، هيءُ من آهي منهن، جو ڪڏهن نه اوجهڙ ۾
يءَ سان وڙهڻ ڪري رنجهي ٿو ۽ ٻاڻ کي ساڙي
جو دادلو ٿيو سمجهي ته ڪڏهن ٻيءَ محفل ۾ موڪو
بوس ٿيو لڳي. من اهڙو نجس آهي جو هن لي
ئي اڳ لٿو ٿئي.“ سڀئي ڪڏهن هڪ ٻئي
کا ٻڌائيندا هئا.

”صحبت نادان کي ڪري ڪين اٿو،
ڪلر ٻِھ، مان ڪو نه لٿي، توڙي جال پيار ٻِس جهر،
اڪ انب نه ٿئي، توڙي قند کي جهلي ڦر،
شيدي گورو نه ٿئي، توڙي مهٽي لاهي مر،
ڪانهن ڪمند نه ٿئي، توڙي هجي سڄو سر،
نانگ ناڙو نه ٿئي، توڙي ٻکر وهي هر،
ڪانءُ ڪبوتر نه ٿئي، توڙي سونو پائي پر،
ڪميڻو اشراف نه ٿئي، توڙي دوست هجي دلبر،
ٻانو ٻمهڻ نه ٿئي، توڙي لڳي ڪاراڻس ڪهر،
ڪبير شاهه اهڙي عادتين آديءَ ڏوڙ ۽ سدائين ڏر.“

راڻ جو سڀ ڪلاڪ ڪن آلم ڏي جي ٻڌڻ
ي دربار برخواست ڪندا هئا ۽ سڀئي کي آڪيا
ندا هئا ته سوار ٿي سمهو ۽ سوار ٿي صبح جو اٿو.

واچي ڪين سگهندا. ڪر ٻاهري ۾ ويدن جو سڌالت ٻوڌي
ريت ٻڌل آهي.

هوءِ سان ٻڌي رکڻ لاءِ سنت ڏاڍو عمدو معا
ڏيندا هئا. چوندا هئا ته، ”جنهن راجا پنهنجي راڄ ۾ قاتل
پيو آهي، ايماني پوش ايمان ۾ اٽڪيو پيو آهي، لو
پدارٿن جي لوڀ ۾ قاتل آهي، اهلي امل ۾ لڳيو پيو
آهي، زميندار کي زمين پياري آهي، ٻالڪ پنهنجي
ماتا جي ڪيو سان لعولين آهي، وديارٿي ودڀا ۾ ل
لو رهي، زبان سوادن ۾ اٽڪيل آهي، اکيون پدارٿ
ڏسي خوش ٿين ٿيون، تنهن هوءِ جا پڪت، هوءِ ج
ڳڻ ڳائي سک آنند پائين ٿا.“

سڌيو ٻرپوڻ کي ٻاڏايو ته، ”هي پتا، اساڻجي اوڳڻ
جو حساب نه ڪر، تون پنهنجو ٻڙ سڃاڻ. تون پنهنج
داس سمجهي، هٿ ڏيئي اسان کي رکين ٿو، تڏهن
اسين سک ڀوڳيون ٿا. تون سڌيو اسان تي مهربان آهين
لو سو يو ناهي ان ۾ جيو آتما کي رکيو آهي. اسا
ڪان اهي ڪم ڪراه جسي لوکي وڻندا هجن. اسان
ڪا سياڻپ نه آهي، اسين تنهنجي شرن ۾ اچي پ
آهيون. هي سڀ جيو جنتو تنهنجي آسري آهن. اسا
جي ڪرمن روپي ڏوري تنهنجي هٿ ۾ آهي. جيڪ
ڪرم ڪرائيندين سي اسان کي ڪرڻا پون ٿا.“

اهڙيءَ طرح پيون ته اندت پرڪارن جون سمجهاڻيون

ڻ صاحب آهي ساکيات ڪرڻ جي ڏيهه. اسانجي
ر صاحب ۾ خلاصي جاءِ آهي. اُتي ٻاڻ وڪاڻو ۽
ٻولم سهڻ ڪو ٻاڳي ٻڌو.

”جس ڏيوتا چاهيئي، تس پوڄا.“

جهڙو ديوتا گهر ۾ اچي، اهڙي ان جي پوڄا ڪرڻ
جي جنهن مان پورڻ ڦل جي پراپتي ٿئي. انهيءَ
ي اڪثر ڪري ڪنهن جي گهر ۾ ٻاڻ رکندا ٿي
ن هئا. ڪين ٻولم سان سمجهائيندا هئا. ٻاڻ صاحب
ٻوڃ ۽ ساڻهن سنتيءَ سان وجهندا هئا ۽ اڪثر ڪري
سنت ٻاڻ پڙهندا هئا، پر جي ڪنهن چيلي ٻالڪ
ٻاڻ پڙهڻ لاءِ چوندا ته ٻهر ٻائين ڪيس صاحبن
لڪمه لي وهڻ ڪين ڏيندا، جيستائين سندس
ن پورڪشيا نه وٺندا. وچ وچ مان وچن وٺائي
ندا ته شڌ ٻاڻ پڙهي سگهي ٿو يا نه. ٻالڪن کي
ندا هئا ته، صاحبن جو ٻاڻ شڌ ۽ اوچ آڪار وليءَ
ن ۽ ڪليءَ زبان سان ڏاڍيان پڙهو، شرڌا ۽ ادب سان
ندا ته لاڀ ٿي پرائيندا.“

هڪ دفعي سنت ڪوڙارام صاحب جي ڏينهن ۾،
بهادر ديوان ڪوڙومل ڪلٽاڻي، جنهن جو درٻار
حب ۽ سنتن سان بيحد پريم هو، تن سان گڏ جي
ڪ پرڀوءَ درٻار صاحب ۾ آيو ۽ سنتن کي وليه
يائين ته اسان جي گهر ۾ ٻاڻ صاحبن جي رکڻ جو

تنهن کان پوءِ پنهنجي گروهه جي ڪمن ۽ چاڪرين اڳيا
سِر لوائي، مٿو ٽيڪي اچي سمهندا هئا. سياري ۾ الد
صفحي ۾ هيٺ زمين تي ۽ اونهاري ۾ ٻاهر اڱڻ ۾ کٽ
تي آرام ڪندا هئا. وري ٻارهين ڪال، ٻئو رات جو پهر
هجي نه اٿيءَ وقت اٿي پنهنجي ائڪالت لٽ ليم
اسنان ڪيندا هئا ۽ انهن سواس سڦلا ڪندا رهيا.

سڀني کي ڏاهه ٿوهه الدو ڻان ٻاهرين نه هئي ڪاله
سيوڪن کي سچ چٽي ڏيندا هئا. اهو لرزو نه ڪند
هئا نه مٿان فلاڻو ناراض نه ٿئي پوي ۽ اسانجي اڳيان
جيڪي پنجه پيسا پيٽا تو وکي سي وٺي بند ڪري.

"بي پرواهه سدا رنگ هوڪي،
جالڪو پاڪ سوامي."

جن جو پڪشيه پاڻي پاڻ پڳوان آهي سي سنت دليوي
لوڪن جو ٻڌ وڪن ٿي چو؟ هيٺ نه پاڻ هٿن سان
پورهيو ڪري دربار صاحب جو ڪم هلائيندا هئا.

ڪيترن سنت سنگي وٽن ايندا هئا ۽ پنهنجي گهر
گرو گرنٿ صاحب جي پاٺ وڪڻ لاءِ وينتي ڪندا هئا
نه پ سنت کين سمجهائيندا هئا ته "بابا، ڪلجڳ جي
سمي ۾ گرو صاحبن جو پاٺ هڪ مهانگيه آهي، تنهن
ڪري اسان لاءِ براهر اوهان جي گهر ۾ پاٺ وکون
اسالڪي هيڪاري چار پيسا سرس ارداس ملندي مگر
اوهان نه پاٺ صاحب جو مهاتم جاڻو ٿي ڪونه. گهر
۾ پاٺ رکجي نه پوي ۽ وڏي ۽ جڳتيءَ سان. گر

پاتون. سڀ جڏهن ٿڌا ٿيا، تڏهن هنن کي سمجهايائون
سين فقير ڇا چاهيون ٿا، توهان جي پٽ ٻڌائڻ ۽
ڪن ۽ ختن معجهان. اسان کي ڪوري بافتي ۽ ٻلهيءَ
يءَ مان جيڪو آنند ايندو آهي اهو انهن ڪمخابن
ڪين ايندو."

هڪ ڏينهن شام جو سنگت مڙي ويٺي آهي. ڪٿا
سنگ هلي رهيو آهي. سورٺ راڳ مان، سنتن،
بانن جي سندر اوستا لئي، لائين پاتشاهي گرو
بهادر صاحب جن جو هڪ وچن لکتو.

"جو نر دک ميں دک نهي مانيءِ،
سک سنيهه ار ڀؤ نهي جاڪيءِ،
ڪنچن ماٽي مانيءِ."

سنتن مڌر واڻيءَ ۾ سمجهايو ته "بابا، جو جيو دک
ک کي خيال ۾ نٿو آڻي ۽ سک ۾ موهه ۽ لوڀ
رکي، جو سون کي ۽ مٽيءَ سمان ٿو سمجهي. جو
ن ساراهه ۽ گلا ٻنهي کان پاسو ڪري ٿو ۽ لوڀ،
۽ اهنڪار کان پري آهي، جو سک توڙي دک
وڏائيءَ توڙي گهٽتائيءَ ۾ ليار ورهي ٿو، جو سنسار
ڪاڻ آس نٿو رکي ۽ پنهنجون سڀ ترشنائون لاهي
جنهن کي ڪام ڪروڌ هٿ لٿا لائي سگهن، اهڙي
جي هردي ۾ پرماتما جو واسو آهي. اهو جيو پاڻيءَ
انين ملي وڃي ٿو جئن پاڻي پاڻيءَ سان گڏجي

آرلپ ڪريو. سنتن، ڀائي هربرام صاحب ڏانهن اشار
ڪين ٿا، "ڀاڻ ٻڌندا رهو، هن ڪان پڇي ٻڪ ڪريو.
واهه ڀادر ڀڇيو سنتن کان. سنتن جواب ڏنو ته، "ديوا
(۱) گهر ۾ ڀاڻ ڪين ٻڌجو (۲) ڀاڻ ٻڌنداسي
ٻڌهڻي مرضيءَ لي جيترو به وقت لڳي (۳) پو
صاحبن جو به اسان جي موج لي ٻولڊو جڏهن ڊ
چاهيندي (۴) اسان کي ڀاڻ جي ٻڌائيءَ جي عيوض
جيڪو ڪمڻن جو وڃو ڏيڻ ۾ اچي، اهو ڪاڏ يءَ
ڪوري ڀاڻي جو هجي جنن اسان جي ٻارڻ ۾ اچي.
ٻولمي ٻرش سڀ شرط سو ٻڪار ڪيا. سنتن ڀاڻ صاحبن
جو ٻڌي ٻورو ڪيو. جڏهن پوڳ ٻوڻ جو سميه لي
تڏهن ڪٿين ساڌ فقير، جاجڪ، يمڪ ۽ ان ٻرامڻ ج
مڪ مانڪ اچي دربار صاحب ۾ ڪٺا ٿيا. سڀني جي
سامهون ۽ واهه ڀادر جي ويٺي جڏهن سنتن پوڳ
ڀائو ۽ ڪين وڃي ٻوائڻ جو وقت آيو، تڏهن الهي
ٻولمي سنتن کي بينڪال جي سنڪين ڏولي، ذري
جي ٽوڻي ۽ ريشمي ٻوراڻ اڊاس رکي. سنت اهي ڪم
ڏسي اهڙو ته لڳي ويا جو ڪنهن کي مجال نه ٿئي ج
ڪٿي ٻڪ ڪڇي سگهي. سڀ شانت ۾ رهيا. واهه ڀادر
جنهن جي ٻرڳٽي ڀنڊان ۾ ايڏي ته هڪل هئي ج
ڪو به سندن اڳيان اکر نه ڳالهائي سگهندو هو سو صاح
به هيءَ روئداد ڏسي شانت ٿي ويو. همڪ جوڙي ڪاٺ

ڻو، ٻاهڙ ڪي نڳي، دل ڪي ڪوڙا آنت ڏني، مگر
ر جي اڳيان سڀ ٻڌرو ٿي ٻولدو. هن جي دربار
ٺلي، ڪان ٻه لکهون ٻتيون ٿيون ٻرن. مالڪ جون
ن سج ڪان هزار ڀڳا وڌيڪ روشن آهن. هو اصل
روشني آهي. اسين جيڪي ٻه ويٺا ڪريون سو
اهي اکيون ويٺيون ڏسن ۽ اسان جا ڪل ڳجها
ويٺيون جاچن. السالڪ اڳيان اسان جا ڪوڙ وس
لين ٿا ته ڪيترو نه ٺڪا لڳندا آهيون، ته ٻوه
ڪ اڳيان جو سڌو ٻوتو آهي تنهن جي اڳيان ڪهڙا
ڙا لڳنداسين. الهي ڪوي ٻارا سواس من
ن جو نام سمر ۽ نام روپي خزالي ۽ وسوام ۽ سکه ٻاه.“
پيار هڪ عجيب چيز آهي. تن جو پيار، من جو پيار،
جو ڪنول سان پيار. چنڊ جو چڪور سان پيار،
عجيب آهي. هن سنسار جي هر شيءِ مايا آهي،
سولهن مايا آهي هو وروٺهن مايا آهي ۽ ان مايا جو سنڌر
آهي پيار. جيترو ٺيڪ پيار به مايا آهي ٻر اهو امر ۽ اڪال
هي. هن سنسار ۾ ڪائي چيز امر نه آهي. موت ڪان سواءِ
ڪجهه، غم حقيقي آهي. سڌرتا به فاني آهي،
ت به فاني آهي. سڌرتا ۽ ٻوٽ ٻاڙ ۾ ماي ڪلهن
هن موت لي ڪاهه. ڪن ٿيون ٻو الت ۾ جيت
جي آهي. موت ئي فقط امر آهي.“
ڪٽا سنسڪر روز شام جو الت لهر ٿيندو رهندو هو

ويندو آهي. ڏک سُکَ، لاهيون چاڙهيون، چڱايون
برايون سڀ بي حقيقت آهن. آخر ڪائي شيءِ لٿي رهي
شايد ڪائي شيءِ آهي ئي ڪانه. الهيءَ ڪري ايهو ڪي
هر وقت اهائي برارٿنا ڪري ٿو گهرجي ته، ”هي پربو
ڪام، ڪروڌ، لوڀ، ڪوڙ ۽ نندا جيڪي وڪار آهن
تن کان تون مون کي ڇڏاءِ. هي مالڪ! پنهنجي مل
جي رحمت تون ٻاڻ ٿي ڏس. اهڙي ڪا ٻولم جي وڏي
منهنجي من ۾ وجهه جو منهنجي هردي مان تون ڪڏهن
ئي نه وسرين. جڏهن وڏن ڀاڳن ڪري ٻورن گرو انسان
کي ٻراپت ٿيندو، تڏهن هو ڪٿي ئي نه ڀٽڪندو.“

”جب لک دنيا رهيٽي نالڪ،
ڪڇ سڻيٽي، ڪڇ ڪهيٽي.“

”جيسين دنيا ۾ رهجي، تيسين سڀن کان ڪڇ
واهگروءَ جو جس ٻڌجي ۽ ڪڇ جس ٻاڻ ڳائجي. جيسين
حيات آهيون، تيسين طاقت ۽ توفيق جو احتياج اٿئون
ٻر موت جي گهڙيءَ ۾ ته ڏڍ اچي ٿو. ٿهن لاءِ ٻڻ طاقت
گهرجي. موت اوس اچڻو آهي، لچاٽا کهڙي وبلي سڌ
ٿئي. اڳيان هڪ بي انت اٿاهه اونده لهرون هڻي رهي
آهي، جنهن ۾ ڪٿي روشنيءَ جون جهلڪون
ليون ڏ سڄن. ٻاڻ سان سمر ساڻ ڪونهي. بس اڳين الهه
وچي مالڪ اڳيان پهڻو آهي ڇا؟ هن کان ڪجهه ٻ
ڳجهو ڪونهي. همت ته ڪٺي ڪيترن ئي سياڻن انسان

سان اُچارڻ ڪري. اهو ئي شبد سڀ جي لوڙهه
لاءِ سري گرو ارجن صاحب سورٺ راڳ ۾ اُچارڻ
آهي.

"ناپ گنوايا گر پوري، واڄي انهد توري،
سڀ ڪلياڻ پوئي ڪيتي، گر ڪرپا اپ ڏيتي،
پيدن سنتگر آپ گنوائي،
سک سهج سڀ سرسي ٿوني هر ٿو نام ڏياڻي
(وهاڳ)

جو منگهه سو ليوهه، پريه اهڙيان سڪتان ڏيوهه،
هم گوبند پريه راکيا، جن نانڪ ساچ س پاکيا."

سڪن وٽ جڏهن ٻه ڏرهن ڪرڻ لاءِ وڃبو هو ته
ديوي وهنوار جي وارتا ايتري ته هلندي هئي،
ي الٽو رهيو، گيان موچ وارتا.

هڪ ڏينهن صبح جو وقت هئي. پوين واري باغ
مت ۽ ڪي سنسڪي انهن جي وڻن جي اوٽ ۾
آهن ۽ سنسڪ وارتا هلي رهي آهي. هڪ مٺو وچ
۾ اندر آيو ۽ مٺو ٽيڪي اچي ويٺو. تنهن صورت
، سنت ڏانهس نهاري پڇڻ لڳا ته، "بابا، ڪٿان
پنل آهين؟ نالو ڇا اٿيئي؟" تنهن آيل مهمان سنتن
سوالن جا جواب ڏنا. "بابا، مهون چو ڪوڙايون اٿيئي؟"
جواب ڏني. سنتن ڪلي چيس، "پاڻي، تو ڪوڙايون
مهون، اسين نوڪان ڪهڙو حال پڇون." سنتن

پوءِ سنت چاهي پيا ۽ هن پيا ناروهاهه ۽ هڪ
ڏينهن سورٺ راڳ، مان وچن لکيو،

”ميرا ستگر رکوالا هوتا،
ڌار ڪرپا پرڀ هاٿ دي راکيا،
هر گوبند نوان نروئيا.
تاپ گيا پرڀ آپ مٽايا، جن ڪي لاج رکائي،
سات سنگت کي سڀ ڦل پائي،
ستگر کي بل جائي.
هلت پلت پرڀ دوئي سنواري،
همرا گڻ اوگڻ نه بيچاريا.
اٽل بچن نانڪ گر تيرا، سڦل مستڪ ڌاريا.“

سنتن الهيءَ شبد کي هڪ پوسٽر بڻايو ۽ هڪڙي
ڏينهن ڇهين پاتشاهي سري گرو هرگوبند صاحب کي
تمام زور سان سيءُ لڳي اچي ويو. ماتا گنگا ۽ سڄي
سنگت اچي ڏاڍي وياڪل ٿي. سڀ ڪنهن جي سندن
پنجين پاتشاهي، سري گرو ارجن ديو وٽ ويا. گرو
ارجن صاحب سڀني جو مهان منتر پڙهي سري
گرو هرگوبند صاحب جي مکڙي، مستڪ ۽ ڇاتيءَ تي هٿ
ڦيرايو ۽ سندن لب پڪڙو ٿي ويو ۽ ڦاٽ اٿي ويهي
رهيا. سري گرو ارجن صاحب پوءِ اهو شبد سورٺ
راڳ ۾ اچاريو. هن شبد جو اهو مهاتم آهي ته جيڪ
منش چاهي ته مان اروڳي رهان، ته اهو هيءُ منتر سدائين

آهي. چتا (ڪاٺي) مڙدي کي جلائي ڀسم ڪندي
يو چتا جي آڳ زنده انسان کي ختم ڪندي
لوڻ لٽ نيم سکمني صاحب جو پاٺ پڙهندو ڪر
ن کي اُن جا ڏاڍا روز ڏيندو ڪر. سائين لوسان
ٿيندو. ”ديوان سري سکمني صاحب ۾ ايڏو لـ
ي رکيو جو روز سڄي سکمني صاحب جو پاٺ
و رهيو. ايشور جي ڪرپا سان سندس ڪيس
و ثابت ٿيو. هيڪاري پوليس ٿي چندا پيا. سنتن
د ر جو پاٺو ٿي گذاريندو هو.

اٽن جو روزانو صبح جو باغ ۾ وڃڻ جو نيم هوندو
جتي پنهنجي هٿن سان هاج به ڪندا هئا ۽ مکر
پاٺي به پيا پڙهندا هئا. منجهند جو موٽي
صاحب ۾ ايندا هئا ۽ اچي پنهنجن شيوڪن ۽ چيلن
چيندا هئا ته ”ڪو آيو ويو ته ڪو نه.“ اُنهن کي
ڏيندا هئا ته ”دربار صاحب ۾ ڪو به اچي ته اهي
حال پڇان ڪال، دل وندا ڪريو. شاسترن ۾ اتٿي
ار ڪري چيو ويو آهي. اتٿيءَ جو ارٿ آهي، جنهنجو
مقرر ٽيل وقت نه آهي ۽ سهج سڀاءِ اچي ٿو وڃي.
دروازي تان خالي وڃي، اهو آهي ڀڳوان جو
ڪرڻو.“ اهڙي سکيا پنهنجي شيوادارن کي ڏيندا
هئا. سنت ڪڏهن به ڪرهستيءَ ۽ پنهنجي چيلي
ڪرو گرنٿ صاحب جي اڳيان متو ٽيڪڻ وقت

ڪن ساعت رکي چيس، ”ياڻي ساڻ، هيءَ دنيا ڏاڍ
عجيب آهي ۽ لڳندو ڏوهه ڪو نهي، تون ٻه دنيا جي
سان گڏ ٻيو هلين.

”جهڙو لڳي واءُ، لهڙي ڏجي پُٺ،
پيو مال سڀ ويلي ڏيئي، ٻيلي ڏيئي اٿِ،
جو نر جي اٿي ڪي همت سان ڳوهڻي،
ڪٽڪ جي اٿي ڪي ڏجي مُٺِ،
چڱي ڪي ڏجي عزت، ٻيڙي سان ڪجي جت،
وچونءَ کي هٿجي پادر، ناڳ کي هٿجي لٺ
جهڙيون آهن تي ويهون، تهڙا آهن سٺ.“

ديوان ڪڏهن ڪڏهن همت ڪيو. اکين ۾ پاڻي اچ
ويس. ”سائين، منهنجو حال هيٺو آهي. مون کان د
پالي سمورو جال پيو. مان ڪهي آيو آهيان اوهانج
شون ۾. اوهانجي اڳيان ٻرن ٿو ڪريان ته ه
اُسي منهن سان، وري اوهانجي اڳيان ڪڏهن نه ايندس
مون سان سوڙهه سڀ ۾ سهاءُ ٿيو. منهن جي اوڳڻ ڪ
نه ڏسي، پنهنجي ٻرڌ کي سڃاڻو.“

ديوان ويچارو ڪنهن ڪوڙڪي ۾ اچي ڦاٿو هو
متس پوليس جي جاچ هئي. سنت سعدس حال پڌ
شالتيءَ ۾ رهيا. ”ياڻي، رک ڀڳوان تي. تون چنتا ن
ڪر، لکيا ڏک دور ٿيندا. چنتا، چتا کان به خوفنا

...مت وڃي وڃي هنن جي موج ۾ تڪبندي ۾ ڪوتا
...ندا هئا ته دل ٺري پوندي هئي. چوندا هئا ته،
... هجيئي ته پڙهاءِ ٿورو - عقل هجيئي ته ڳالهاءِ ٿورو،
...ڪ هجيئي ته وڃاءِ ٿورو - پر هجيئي ته آزماءِ ٿورو،
...ري، ڪان پنڌ ڪرڻ ڀلو - پرائي، پڇاڙ ڪان پوڙهو ٿيڻ ڀلو."
...هڪ ڏينهن شام جو ڪٿا ستسنگ ۾ هليو. "ساڌڪ
...مان وچن اُڪتو،

"ٿيءُ ٿي ڪيا پُران سن ڪيما،
اَن پاولي ڀڳت لهي اهجي يو ڪيءُ دان نه ديا
(اڪ وهاءِ)
ڪام نه ٻسرو ڪروڌ نه ٻسرو، لوڀ نه ڇوٽو ديوا،
پر نِندا مک لي لهي ڇوٽي، نقل ڀئي سڀ سيوا،
ٻاٽ پار گهر موس پوالو، ٻمت ٻريءُ اپراڌي
جهه پرلوڪ جاءِ اَپڪيرتي، سو ٿي اَپڻا ساڌي
هنسا ته من لي لهي ڇوٽي، جيمه د ٽتا لهي پالي
پرمانند ساڌ سنگت مل، ڪٿا پنيت نه چالي."

...سنتن فرمايو ته "گرو گرنٿ صاحب ۾ ڪيترن ڀڳتن
...ن واڻيون چڙهيل آهن، انهن مهاتمائن ۾ هڪ سوي
...نند صاحب به هو. هن مهاتما جو فقط هڪ
... گرو ارجن ديو، گرو گرنٿ صاحب ۾ درج ڪيو
... . هن مهاتما جو سنڪيپ روپ ۾ جيون پڙهائڻ
...وري آهي.

پرڪاش ليل صاحبن جي پيرن تي هٿ ڦيري منهن تي
لڳائڻ لڳندا هئا ۽ سخت ناراضپو ڏيندو هو. جو لڏا هئا
۽، صاحبن جي اڳيان سر نوائجي ۽ سندن مٿي
يا مستڪ کي هٿ لائي، منهن کي لڳائجي. اها شهنشاه
جي بي ادبي آهي.

هڪڙي ڏينهن سيٺ دربار صاحب جي ڏيڍي
۾ ڪٽ تي ويٺا هئا ۽ سندن سامهون ٻارڙي جا ٻه ٽي
اٺن ڏڪن راند ڪري رهيا هئا. سيٺ سڀني ٻارن کي هڪ
ڪري چيو ته رستي تي راند نه ڪريو متان ڪنهن
لانگهائو کي ائين نه لڳي وڃي. راند هڪدم بند ٿي
ويئي. سيٺ سڀني ٻارن کي ٻاڻ وٽ گهرائي، هڪ
هڪ کي الف ب ڏنو ۽ هدايت به ڪئي ته "بابا، و
رستي تي راند نه ڪريو، هٿ منهن به مٽيءَ ۾ ٻرج
وڃي ۽ آئي ويئي کي اوچتو ڌڪ لڳڻ جو امڪان
ٿئي." جيڪي ٻاهي ستسنگي انهيءَ وقت اتي ويٺا
هئا، تنڪي چوڻ لڳا ته "بابا، ٻار آڱر وات ۾ وجهندو آهي
۽ ماڻس ڪيس انهيءَ عادت ڇڏائڻ لاءِ آڱر تي ايلوا رسو
مکيندي آهي. اسان جي مالڪ به دنيا جي مٺن ٿوا
تي ڪوڙاڻ مکي ڇڏي آهي پر انسان اهڙو نفس آهي
جو اهڙو منهن ڪرڻ کان پوءِ به آڱر پيو چوسي. انهيءَ
ڪانءِ کي ڀلا ڇا ڪهو جا نه ڪير ڏئي ۽ نه ڇڙا پيس
ڪري. ساڳيءَ ريت انهيءَ ٻار مان ڪهڙو سود،
آڪيا ۾ نه هلندو هجي."

سارنگ واري ۾ شايع ٿيل آهي. هن جو مختصر
هي آهي.
هي پاڻي، تو ٻڌان ٻڌي ڇا ڪيو جي تو ۾ واهگروءَ
پيڪتي پيدا نه ٿي آهي ۽ تو ٻڪين کي دان نه ڏنو
. توکان ڪام، ڪروڌ، لوڀ ۽ ٻرائي نٿا ٿو رت
آهي، الهيءَ ڪري تنهنجي سڀ شيءِ اسقل ٿي وئي
. جن ڪرمن ڪري تنهنجي هن لوڪ ۾ نندا ٿئي
وڪ ۽ خراب ٿئي، اهي اگيان جا ڪرم تو ٻڪا
يا ڪري ڇڏيا آهن. نه تنهنجي من مان هنسا دور
ٿئي ۽ نڪي تو جيون ۾ دايا ڪئي آهي. ساڌ
ت سان ملي تو ڪڏهن به واهگروءَ جي ڪٿا نه
ٻ آهي."
سنتن جو ستسنگ ۽ ڪٿا ٻڌو ٻڌي پيٺي هلندي
. گيان مڃ وارا ۾ سنت فرمائيندا هئا ته، "بابا، هر
ڪ انسان ۾ دم آهي مگر دل کي ٽورڻ ۾، ساهه
سولا آهن مگر ساهس وارا ٿورڙا.
د ليا ۾ ان سچن ٻولين ۾ به ڪڏهن ڪڏهن ان
ڙان ڳالهين ڪري هڪ وڏي ديوار ڪڙي ٿي
دي آهي جا ٻوه ڏايي ڏکي ڍهندي آهي اڏهن
ي هڪ ٻئي جا پيٽ نه وڇاڙيو. جيترو وقت ماڻهو
جي عيب جوئي ڪرڻ ۾ ٿو وڃائي، اوترو جيڪر
نجي عيبن ۽ ڪمزورين جو ويچار ڪري ۽ جاچي ڏسي

سري پرمانند صاحب پندرهن ورهن جي عمر ۾ پارسي ڏيهہ

۾ رهندو هو. هيءُ ڀڳت سوامي رامانند صاحب جو

پاڙي هو. هيءُ پرماتما جي ڌيان ۾ اهڙو تہ مست رهند

هو جو رات ڏينهن هن جي نيڻن مان ڳوڙها پيا وهند

هئا. سوامي پرمانند هر روز ست سؤ دفعا پرماتما کي

پيري پوندو هو. اهو هن جو نت نيم هوندو هو. هڪ

دفعي ڪنهن پريميءَ هن کي ريشمي ڪپڙو اوڍڻ لا

ڏنو مگر هن اهو ڪين ورتو ۽ چيائينس تہ اهو ڪپڙ

ڪنهن گهرجائو کي ڏيئي ڇڏ، مولکي کو قائل پاڙو ڪپڙ

ڏي، مان ان ۾ خوش ٿيندس.

سوامي پرمانند چوندو هو تہ ماڻهو ايشور کي

ڪوڙيون پرارٿنائون ٿا ڪن. هنن جو چت پيو ٻئي هنڌ

ڀٽڪي دنيوي پدارٿن ۽ ماڻهن وشين ۾، باقي ٻاڪ

ڪري پيا پرارٿنا ڪن. ڀڳوان اهڙيون پرارٿنائون ڪيئ

قبول ڪندو؟ جي انسان چاهي تہ مهنجي ڀڳوان ک

ٻاڏائڻ جو ڪو اثر ٿئي تہ ان ويل پيو ڪوڙ، چت لي قر

نہ آڻي. سچيءَ دل لي صاحب هڪدم راضي ٿيند

آهي. سوامي پرمانند ٻاڻي کي ''سارنگ'' ڪري سڏيند

هو. جنهن سارنگ چاتڪ پکي سوانتي بوند لاءِ مشتاق هوند

آهي، تنهن هيءُ پرلوڪ جو پيارو ۽ ايشور جي نانءُ ت

ٻلهار ٻلهار ويندو هو. سوامي پرمانند جا ڪئين شبد

پستڪ رچيل آهن مگر گرو گرنٿ صاحب ۾ فقط اهو هڪ

ڪين ايندو.
نالڪا ڏکيا سڀ سنسار
سو سکيا جنهن نام آڌار."
و انسان کي هزارين فڪر ۽ ڳڻتيون آهن جي سندس
کي ڦٽائي ويٺيون آهن. ٻيان الين ٻيو پالڻهي
ن ۽ دولت ماڻهوءَ جي دل ٻري ٿي ڇڏي ٻر
ن اڻ ميو ملڪيت ۽ ملي ٿي وڃي تڏهن جيڪو
انسان پالڻي وڃنا هٿاسوءِ سو اڃي ٿي لڳو. دنيا
عيش عشرتن ۽ وڏي عهدي جو چسڪو وٺون ٿا
ن ۽ اندر جي پياس اڃي اڃائي ۽ روح ڏکوئي ڏکو
هي. نه ٻوءِ پلا سچو سک ڇا ۾ آهي؟ سنت فرمايو
"بابا، سچو سک آهي ايشور جي نام ۾. نمسليم
پڙهو. سکمني الو سکن جي مڻي. روز سکمني
ب جو پاٺ ڪريو."
"انسان ڪيترو نه ڏک ڇور ۽ ڪرلکهڻ آهي. ڏسو
هڻ نه مالڪ انسان لاءِ ڇا ڇا نه ڪيو آهي. سج
هر دم جاءِ بجاءِ وٽن پنهنجي گرمي ۽ روشني
پيدا، جن ڪالسواءِ جيڪر دنيا جو چرخو ٻاي
. هوڏاهن ٻوٽوي انسان جي پالنا لاءِ ماني تيار
واسطي پاڻ پيئي اچوني. ماکيءَ جي مکڻ انسان
زبان کي رسنا ونائڻ لاءِ ٿلاو ۽ ماڙيون، چمن ۽
تان ڦري انسان لاءِ ماکي پيئي جوڙي. رڍ

نه جيڪي خصلتون اٿن ۽ آهن تن مان ٿوريون ته مو
۽ آهن، ڪين ڏا! هڪ سمي هيٺين ڪوتا ٻڌايانٿو.
”اُن ڪري نه ٻن ڪري، ڪٺڪ ڪري نه جوَ ڪري،
مکي ڪري نه لياڻ نه ڪري، زميندار ڪري نه چغلي ڪري،
زمين ڪري نه ڪلر ڪري، کوهه ڪري نه پاڻي کارو ڪري،
حڪيم ڪري نه دوا نه ڪري، ٻانو ڪري نه ڪٺاهه نه ڪري،
ملو ڪري نه ٻانگ نه ڏئي، هاري ڪري نه ٻوڪ نه ڪري،
جونر ڪري نه ڪُڪُ ڪري، ساري ڪري نه سانئون ڪري،
مڙس ڪري نه ٻڪ ڪري، حاڪم ڪري نه رعيت کي ڦري،

ٻو ٻم جو ڏاڍو ڪلهن ۽ چهٽين سان چنڊ جي ڪوشش
نه ڪريو. اهو ڏاڍو جي چهي ڳنڍيو ۽ نه ۽ وچ ۾ ڳنڍ
ضرور رهجي ويندي.

سنگت مڙي ويٺي آهي، سنت ڏيڍي ۽ ڪٿ ٿي
ٻراجمان آهن، سنت سهني ويٺل شيوڪن کان ٻڇن ٿا
”پاڻي ساڌو، اهو ڇا آهي جو انسان جتي لڳي ۽ هر ڪنهن
شيء ۽ ان کي ٻه وڃي ٿو؟“ ڪنهن ڪهڙو جواب ڏنو
۽ ڪنهن ڪهڙو. سنتن چيو ”بابا، اهو آهي سڪ
سڀ منش سڪ کي ٿا ڳولين ۽ هر ڪو پنهنجي پنهنجي
نمو لي ٿو ڳولي. ڪي سمجهن ٿا ته سڪ آهي مال
ملڪيت ۾، ڪي چون وڏي عهدي ۾، ڪي سٺ
طعامن ۽ عيش عشرت ۽ مزن ماڻڻ ۾. پر ڪٿي به ڪٿي
ڳوليوس نه اها پڪ سمجهو ته هن دنيا ۾ سڪ ڪٿي

(٣)

هري ڪرپا

جانڪي هردي بسيا ميرا هر هر،
تس جن ڪتہ ڪرھہ نمسڪارا،
هم ڪرپا ني پائي هر جب،
نانڪ نام آڌارا.* (راڳ بيراڳي)

جن سنتن ۾ سچي شرڌا رکي، تن سکي پاتو.
اڪثر ڪري سڳڙو ڏاڍو ونئي ڪين ڏيندا هئا،
پوليس جي سخت ستائڻ تي لاچار ٿالهي پڙهي ڏيڻ،
پڙهي ڏيڻ يا سڳڙو ونئي ڏيندا هئا. گهڻو زور
شه گو پاڻي ۽ پڙهڻ تي ڏيندا هئا.

"گوڪي پاڻي جو چلي، سب دک نوارڻ هار،
لکيا ميٽ نہ سگهي، جو ڏُر لکيا ڪرتار."

هڪ ڏينهن جي ڳالهہ آهي تہ هڪ ديوان تي سعدس
جي ڏڙپڪڙن ڪاهن ڏوهہ سبب ڪيس
ل ڪيو. ڪيس هيٺين ڪورٽ ۾ هليو ۽ هن کي
ت بہ ڏني ويئي. ڪيس سيشن ڪورٽ ۾ موڪليو
. جعلسازي جو ڪيس هو. اهو ديوان سنتن جي
ن اچي پيو. سنتن اڳيان ڪاهن الهي ۽ ديوان کي
ڪوڙ هو ۽ لڪا اڳي ڪا ڄاڻ پيهاڻ هئي. ديوان،
ن اڳيان پنهنجو سمورو حال پيش ڪيو. سنتن چيس

اسان لاءِ چڱي چوکي پوشاڪ پهرڻ لاءِ پاڻ ڪاٽن پيه
لاهي اسان کي ٿي ڏني. انگور ۽ ڊاک ٻيا ڦٽن ڏ
کيڏالهن اونهارو پچائي تابش ڏئي پڪاري ٿو. پچي پوري
رس ڀري اچي اسان جي وات کي چسڪو وٺائين. ندير
۽ چشما وات ڏي پهڻ ٻيا وهن ۽ ٻنين ۽ باغن کي پاڻي
پهچائين ۽ اڪيچار گل ڦل ۽ ڀاڄيون ٻيا پيدا ڪن. پکي
عمدا آلاپ ڪري ۽ مٺڙي لات لنوي اسان جا ڪن
ٿا موهين. مطلب ساري خلقت اسان جي احتياجن پورا
۽ سک ڏيڻ لاءِ پاڻ پيٺي ٿي. هيترن ڀلاين جي مالڪ
اسان لي وڪا ڪٿي آهي پر اسين سندس ٿورن ميڄ
جو ولي مالڪ ۾ خيال لٿا ڪريون. الهيءَ ڪري سد
سائين کي ياد ڪريو ۽ روز الحمدي وهندي، مالڪ
کي پاڙايو ته سائين اسان لي مهر ڪر، اسان کي پهنج
ٿام چمڪ ۾ ڏي."

"لوڪ حرامي گنهگار پڪالا الهه مت
جي ڪا پلڪ جن سک ڏيتي، ٿالهه ڌ جالمه لمت."

سنت ھربرار صاحب

ته، "بابا، پاڻي ڪڏهن آسمان مان ڪرندو آهي
ڪڏهن کوهه مان پاتال مان به نڪري ايندو آهي. ته
ڪري ٿو، پاڻي لاءِ ڀروسو نه رکي هميشه ڀروسا
ڪندو اچي. گرباڻيءَ سان ڀروسو رکي. روز سک شردا سا
سکمڻي صاحب جو پاٺ پڙهندو ڪر ته تنهنجو وار
ونگو نه ٿيندو.

" سرب روگ ڪا اوکد نام."

ديوان سنتن ۾ ٻوڌن شردا رکي، سندن آگيا انوس
روز سکمڻي صاحب جو پاٺ ڪندو رهيو. پا عزت
ڪورٽ مان ڇٽي آيو. پوءِ نه جيستائين پاڻ حيات د
هو تيستائين پاڻ ۽ اڄ ڏينهن تائين سندس ڪٽنب سڀ
جو ڏر نه ڇڏيو آهي.

سنتن جي ٻيليءَ اڪيلو ٽڙوءَ پنهنجي زال جو خو
ڪري وڌو. ڪورٽ ۾ ڪيس هليو. ديوان ٽاهو م
ٽارو ماهر وارو وڪيل ڪيس. ٻيليءَ جو ڇٽڻ مشڪل
ڪيس هلندي، تدريجاً جج جي والان ڪي اهڙا ا
لڳا جن وڪيل کي ڪجهه اهڙي اميد ڏيکاري. پڇ
ٻوا ليا. جج فتوي جي تاريخ مقرر ڪئي. الهيءَ ڏينه
ناموَمل سنتن وٽ ويٺو هجي. اوچتو ئي سنت جُ
پائي، لٺ ڪڍي ٻاهر نڪري لڳا. ديوان ڪانئن اوچتو اُٿ
جو سبب پڇيو، "سوامي ٻاهر ٿا وڃو ڇا؟" "ها، پاڻي
اسان جو ٻيلي ڇٽي پيو ٿو اچي، ڪيس ونڻ ٿا وڃون.

ني ديوان ٽامومل ۽ سنت ٻاهر نڪتا ۽ ڪجهه پنڌ
ون ته ٻوڍان اهو ٻيلي ايندو ڏنائون. ايندي ئي
سنتن جي چرڻن ۾ ڪري پيو. ”سائين، اوهين
ار ته ٿيو ها ته منهنجو پٽ مشڪل هو.“

مر ڳراسي ٻوهومل چتومل ڪئي، ٽارو شاهه وارو (شري
ند مالهيءَ جو پٽ) سنتن وٽ گهڻو ايندو هو.
س پٽ کي اوچتو دماغ جي خرابي ٿي پئي. ڀي آرامي
حد وڌي. دوائون ڪري ٿڪا، آخر مائيءَ
ڪدو بندر جي ڇرڻن جي اسپتال ۾ موڪلڻ جو ارادو
ويو. مسٽر ٻوهومل اها ڳالهه مڃي ئي نه. سنتن
آيو هٿ ٻڌي وينتي ڪيائين ته، ”سچا پاتشاهه،
ٻالي منهنجي گهر ۾ ٻه پهر گهمايو ۽ منهنجي پٽ تي
جا هٿڙا گهمايو.“ سنتن ڪيس دلجاءِ ڏني. ”ٻوهومل
مر ڪا ڳئي. سعڪرو ڪندو مائي ٺيڪ ٿي ويندي.“
ي زور پوڻ لڳي ليڪن سنت سندن گهر ويا. مائيءَ
آسيس ڪيائون ۽ ڪين چيائون ته مائيءَ کي جاڳ
جون گوريون ڏاهي ڪارايو. سخت اولهاري جا
ن هئا. ٻيو ٻڌي ته جيڪر اوس ڇوي ته مائيءَ
پٽ جي جيڪڏهن ڪا ٿوري گهڻي اميد هئي
ها ۽ چڱي. مگر مسٽر ٻوهومل ۽ سندن پالين سنتن
ڏا رکي گوريون ڏاهي استعمال ڪيون. مائي
سٺي ٿيندي ويئي. اها آهي سنتن جي اسيس
پالنا.

اهو ويٺو آهيان.
ھي دفعي جي ڳالھه ڪري گوبندرام لکي ٿو ته سال
۾ سندس ڪڪو جو سنتن جو ٿي ڏٺيل هو
مرڳواس ٿي ويو. انهيءَ سال سنت مالهچند، سوامي
داس صاحب جي ساليانيءَ ميلي تي پڌاريا ھئا، جتي
گوبندرام به سال ويندڙ ھو. سنتن کي
گڏيو جن ھن کان ڪڪي جي خوش راضيءَ جو
. شري گوبندرام دک وچان جواب ٿي نه ڏنو.
سمجھي ويا. ٿي چار منٽ رکي فرمايائون ته،
، تون ڪوئي خيال نه ڪر. تنھنجي امانت توکي
ملندي." پوري پارھين مھني ڪيس ڪڪو ڄاتو
کي وٺي سنتن جي درشن لاءِ آيا. سنتن فرمايو،
، اسان ٽان ٻار لڌو."
مان سال ١٩٤٠ ۾ نوابشاهه بدلي ٿي آيس. ڪراچيءَ
ماندهه ٿو سال وهڻ ڪالپوه نوابشاهه بدلي ٿي هئي.
و عرصو ٿي ڪين گذريو ته اوچتو بيمار ٿي پيس.
ن جو سور، سب عضوا ولجي ويا. انهيءَ سان
ھغار. سول سرجن ۽ ٻين ڊاڪٽرن جون دوائون ڪري
جي پيس. ھونءَ ٻھي ماسي، ھڪ ٻه ڏيھن
ڪل ولي ڪراچيءَ کان ٻوان سنتن جو درشن ڪرڻ
ندو ھوس ته اوچتو بيمار ٿي پيس ڏھن ڪري
شاهه مان ٻوان وڃڻ ٿي ڪين ڏيو. سرڀ ۾ سخت

سچ پچ تہ دوائن ۽ سنتين ۾ بہ طاقت سدا ڪنهن
جي آهي، جو فائدي وارو ن ٿئن ٿيون؟ اها بہ طاقت
آهي نام جي. سنت آهن نام جو ذريعو، جنهن جو
ٿين ٿيو ٿئي، پوءِ پاڻان پلي اٿئي رستو جو تہ ڏسڻ
۾ اچي. "سنتن هٿ واڪي ڪنجي." ڀڳوان سڄيءَ رچن
جي ڪنجي سنتن جي هٿ ۾ رکي آهي. هيءَ تہ
ڳالهہ آهي. ڀڳوان خود بہ سنتن جي ڏوريءَ ۾ ٻڌو
آهي. سنت چئن ۽ ڀڳوان ٻڌل.

شري گوبند رام ڪٽڙ سکھ هندو واٽلي نارو شاهہ جو
هن وقت جالپور ۾ آهي، سنتن جو شردالو آهي
ڪراچيءَ ۾ نوڪري هئس. موڪل تي نارو شاهہ آيو
هڪ ڏينهن منجهند جو رسوئي کائي، سنتن وٽ
نارو شاهہ واري باغ جي ڪٽيا ۾ سندن درشن لاءِ ويو
الي پهتو تہ ڏٺائين تہ در دريون سڀ بند آهن ۽ سنت اند
آرام ۾ آهن. مسٽر گوبند رام لکي ٿو تہ، مان بہ ڳالهائن
ٻولهائڻ جي، ڳالهيءَ سان، ٻاهر وڇايل ٿلهي تي ويهي
رهيس تہ پلي سنت آرام ڪري اٿن تہ پوءِ سندن درشن
ڪريان تہ اوچتو اندران آواز آيو، "گوبند رام اندر هلي
اچو. اسان کي آرام ڪري اٿڻ ۾ ڪيچ وقت لڳندو
ڪيترو وقت ٻاهر گرميءَ ۾ ويٺا رهندا؟" پوءِ تہ درواز
کولي سنتن جو درشن ڪيائين ۽ عجب ۾ پئجي و
تہ سنتن کي در بند ٿيل هوندي ڪيئن خبر پئي

...مت جهڙا هئا دروپاهه دل لهڙا هئا سدا ديال. جن
...ن شيوا لئي من سان ڪئي لنهي اوکڻن کي ٻه ٽه وڃاري
...ڪريا درشٽي ڪندا هئا، ٻوه ڪٽي هو کهڙو نه
چو نه هجي.
...ڪ ڀيرا ريءَ جو ويٺل دربار صاحب جو سک هو
...هن جا ڪرتو نه سدا ڪين هئا، ٻر ظاهري سنتن
...گهڻو ٻريم ۽ شرڌا هجيس، سو سنتن وٽ عرض
...آيو ته، "ديا پاليءَ داس جي گهر ٻه ڙا ڳهائي ويو."
...ب ٻريم ڏسي سندس گهر ويا ۽ هن جي مراد پوري
...ئون. هن ٻوليءَ ڪجهه نقدي پيئا رکي جا سنتن
... وري کيس واپس ڏئي ته، "ٻاٽين کي ڏيئي ڇڏ."
...هن سنگيءَ شنڪا اٿاري ته، "سائين، اوهان هڙي
... گهر ڪئن ويا، جو اوهان ٻاهت ڪيترو ئي ڪلاڻون
...تو ڪري." سنتن جواب ڏنس، "آيا، الهيءَ ٻر چا
... مَن ڪنهن نه ڪنهن وقت سنت سيوي ٻه ٻجي
...ي. اسان جو ته اهو فرض آهي ته هن جي وڪارن
...ه ڏسون. هن جا گڻ هٿ ڪريون ۽ نه اوگڻ."
...اهڙا سمدرسي، سدا سيتل، سڀ جا سکدائي ۽
... ميل ڪان ٻري، سنسار ۾ وهنوار ڪندي ٻه سدائين
...ڪ جي موج ۾ استت هئا ۽ هر جڳهه ٻاڻ کي سدا
...ن سمجهندا هئا.
...هري عيدلداس مولچند ڪارڙا ٽاروشاهه جو ويٺل

پيڙا هئي. هڪ ڏينهن رات جو گهر ۾ ڏک وچان زا
مان ڪري ويو ”سڄڻ ٻه هن وقت تائين منهنجي ڪ
سار سنڀال ڪاڻ لڏي آهي. مان انهن سان وٽن ويند
آهيان، هيڏو سندن مون تي پيار آهي، مان پيم
ٻيو آهيان، پنڌ رهن ڏينهن گذري ويا آهن ته ڪـ
منهنجو اولاد ٻه نه ڪياڻون؟ پيٽ ٻه نه آيا ۽ ڪي ٻه آ
ني لکياڻون.“ صبح ٿيو، اجا سج ڪني ٻه ڪا
ڪڍي هئي ته دروازي تي ٺڪ ٺڪ ٿي. دروازو کليو سا
سڄڻ اندر گهڙي آيا. ”بابا اسان توکي ڪئ
وساريندا سين. اسان ته توکي اتان ئي آسيس پئي ڪئي
ٻر جڏهن اسان کي گهرائڻ لاءِ سڏ ڪيو ته ٻيو اچ
ڪٿان وهي سگهنداسين. هاڻي جڏهن پڪ ٿيئي، تڏهن
اسان کي چڏ جانءِ.“

سڄڻ جو اوچتو درشن ڪري ڪيڏو نه آنند ٿي
هولڊو! مان اها وچڙ گهڙي ڪٿان ٿي لڪو ڪري سگهان
منهنجي ساري سرير تي پنهنجا پوٽر هٿ گهمائي گرپا
جو مٿو پوڙهي پاڻي پياريائون ۽ آسيس ڪياڻون ته
”بابا، لهنجا ڏک ڏور ٿيندا ۽ ايشور توکي وڏي
آووجا اخشيندو.“ سڄڻ هدايت ڪئي ته روزانو ٻه دفع
سمه داڻا ڪارا مرچ پاڻيءَ سان ڦڪيندو رهج، ايشو
سڀ سک ڪلياڻ ڪندو. اِيءَ دوا سان گڏ اهو ٻ
هلندو آيو ۽ ويس لندر سمه ٿيندو.

پنڌ لٽو ڪري سگهي ۽ ٽڪي ٻوڙيءَ رهڻ واري
کهي. آسيس ڪريو. پنهي سوالين جو اهو نيم ٿي
و جو مهني سوا د رٻار صاحب ۾ مٿو ٽيڪي ويندا
چار ڏينهن شيوا ٽهل ۾ اچي ڪندا هئا. هڪ
ن سنتن سندن شيوا ڏسي، ٻوسن ٿي چيو ته،
چنتا نه ڪريو، ٻالڪي لت نيم سان ٺڙهو، سڀ
ٿي پوندي. ٻالڪ جو ڪشت ٻن سالن کان پوءِ
ٽيندو ۽ پوءِ پنڌ ڪندو " الهن پوڻمين د رٻار صاحب
ي شرڌا رکي نيم نه ڇڏيو. ٻه سال سڀ جا گذريا.
جي حالت ساڳي. نه پنڌ ڪري سگهي ۽ نه وڃي
. هڪ ڀيري سنتن کي وڃي ڪياٽون ته، "سچا
، مهر ڪريو، ٻالڪ ته اهڙيءَ ئي حالت ۾ آهي."
چيو ته، "ٻابا، ٻالڪ هاڻي ڪري ٿو مڪر." ٻالڪ
مهن ڪري کيس چيائون، "اڙي شيو، اٿ، هان
هيءَ اسان جي لت. اٿي ڊڪ ته ٻاڻي ڏ ڪار."
۽ سنتن جي لت هٿ ۾ ڪري، اٿي ڪڙڪ ٿيو ۽ وڃي
پاڻائين. ٻالڪ ٻلڪل ٺيڪ ٿي ويو ۽ وري تڪليف
ٿيس.
سوهو ۽ مٺو واڌواڻي خيرپور ميرس جا وڏيل سنتن
ڙايا پوليمي ۽ هوڏالو آهن. سنت کين ڪوٺيندا ٿي
" هئا.
همن پنهي پاڻ، سنتن جي واتاڻا ته گهڻي ڀيري

سنتن جو بيحد ارادي هو. ڪراچيءَ ويندا هئا ته اڪث
ڪري لهندا ني وٽس هئا. هڪ دفعي سنتن کي ڪ
جي سور جي تڪليف ٿي پيئي. مهنو سوا شري عيدالداس
وٽ رهيا. جڏهن ڪراچيءَ مان موٽي پرين ٿي آيا
هڙي عيدالداس کين ڪراچي صدر اسٽيشن تي ڇڏ
آيو. سپاهيڪ عيدالداس جي اکين ۾ پاڻي ڀري آيو
سنت ڪيس پليٽفارم جي ڇيڙي تي وٺي ويا ۽ ڳالهي
ڳالهين وچهي سمجهائڻ لڳا ته، "عيدن، دک سک
سرير جو ڌرم آهي. تون دل نه لاهه، جڏهن تون اسان
کي ياد ڪندين تڏهن تو وٽ هليا ايندا سين."

هڪ شام جو شري عيدالداس پنهنجي گهر ويٺا
کين بيٺي ئي ويٺو هو ته ان وقت ڪيس سنتن جي
درشن جي ڏاڍي پياس ٿي. ٻاڦو ان جي اٺي ڏينهن
صبح جو ڪيس سنتن طرفان ٽيليفون آئي ته پاڻ ڪراچي
۾ اچي ويا آهن ۽ فلاڻي هنڌ لٿل آهن. اهو پنهنجو ڏ
وڃي هڪ پيرو نه پر چار دفعا پاڻ پاتون. هڪ دفعي
شري عيدالداس هٿ جوڙي وينتي ڪئي ته، "سائين
اوهين هاڻي تڪليف نه وٺو، مان اوهان وٽ پا
ايندس."

هڪ دفعي خيرپور ميرس جي هڪ ديوان جو ننڍ
ٻالڪ ڇٽن ٻنهن ورهين جو ۽ سندس ماتا پتا سنتن وٽ
آيا. سندس ماتا پتا سنتن کي اوداس ڪئي ته، "سائي

سرڳواسي شري مولرام آسارام واڌواڻي

ر:- ٥ مارچ ١٨٩٩ع   ديهانت:- ١١ آڪٽوبر ١٩٥٨ع

هئي مگر سندن درشن ڪرڻ جو ڪڏهن موقعو نصيب
ڪونه ٿيو هون. هڪ ڏينهن سندن پيءُ راجوءَ کي هڪ
وڏي ڦرڙي لڳي، جنهن ۾ سخت ڪاڙهه ۽ پيڙا هئي.
ڦرڙيءَ ڦٽڻ جي اميد نٿي ٿي. ٻالڪي درد وچان ڏاڍي
ڪوڙو روڊن ڪري رهي هئي. اوچتو هڪ ٻوڍي
سڄڻ اچي هنن جي در تي ٺڪ ٺڪ ڪئي. دو ڪواڙ
تي، الهيءَ سڄڻ چيو ته ستگرو سچا پاتشاهه پاڻ پا
پيئا آهن ۽ آڳيا ڪئي اٿن ته جاچ ڪر ته هيءُ ڪنهن جو
ٻالڪ هن روئي رهيو آهي. ٻئي پاڻ هڪدم ٻاهر نڪتا
۽ سندن جا چرن چمي کين اندر وٺي آيا. سندن پنهنجي
دپا درشنيءَ ڪري راجوءَ مٿان لٺ گهمائي ۽ چيو
ته، "بابا، راجوءَ جو سور هاڻي گم ٿي ويندو. هاڻي
ڦرڙي پاڻهي ڦسندي." ٿيو به ائين. الهيءَ ئي رات
جو ڦرڙي ڦاٽي ۽ صبوح جو راجو بلڪل خوش ٿي پيو
ٿي ٺيڪ ٿيا پئي ڏئي. سڄي ڪٽنب تي سندن جي
اپار آسيس هئي. سندن ٻنهي منوهر ۽ مٺوءَ کو
چيو ته "هاڻي ڪجهه ڏينهن پرين هلو ۽ هلي دربار صاحب
جي سيوا به ڪريو ۽ سنگت جو لاڀ به پرايو." ٻئي
پاڻ سندن سان گڏجي پرڻ ويا ۽ دربار صاحب جي سيوا
۾ لڳي ويا.

لڪن ٿا ته سندن هڪ ڏينهن لاروهاهه جي ٻسا
ڏاڍهن پئي ويا ۽ اسان کي به چئي ويا ته اڳي اچجو

پاڻ سان ٿورو سامان کڻي، ڀوري پنڌ نڪري
ين. اڃا هڪ ميل پنڌ مس ڪيوسين ته اُڪهي
ين، هڪ وڻ جي اوٽ ۾ ساهي پٽڻ لاءِ ويهي
سين. اتفاق سان هڪ مسلمان، سائينءَ جو پيارو
تي سوار ٿي اچي اتان لنگهيو. اسان کان پڇيائين،
ڪيڏانهن ٿا وڃو؟" اسان وراڻيس، "پنهنجي مرشد
" هن به چيو ته "مان به پنهنجي مرشد جي زيارت
ٽ تو وڃان. هاڻي اوهين پنهنجو سمورو سامان
منهنجي گڏهه تي ۽ اوهان مان جيڪو ٿڪل هجي
مون سان واري وٽيءَ گڏهه تي چڙهه ٿي هلي."
ته واٽ تي ڪلام ڪانيون، ڏوهيڙا ڏيندا، موج
يندا اچي ٿاروشاهه ڳوٺ جي لڳ پهتاسين. مومن
ته، "هاڻي توهان جي مرشد جو باغ اُتو هتان بلڪل
هو پيو ۾، ته وکون ٿي کڻون پيا ته وڃي باغ ۾
ندا. اسان جي الله لهار." ميان کان موڪلائي، جڏهن
جي در وٽ مس پهتاسين ته سنتن سڏ ڪري چيو
بابل، اسان اوهان ڏانهن گڏهه موڪليو هو اهو
. واٽ تي ڪا تڪليف ته ڪانه ٿيو." هائو ڪري
جي چرڻن تي سرجهڪائي عجب ۾ پئجي وياسين
يءَ ڪيڏي نه سڌن ڪريا!!
وڏيڪ لکن ٿا ته هڪ دفعي، پولن ۾، سنتن جي
ڪلر واريءَ پٽيءَ تي ڪم وٺي ڪيو سين. منجهند

ن جو گهر پڻ ۾ دربار صاحب جي بلڪل لڳل
و هو. مان جڏهن به ڪراچيءَ مان پڻ ايندو
ن ته منهنجو نيم هوندو هو ته سامان گهر ۾ رکي،
وڃي دربار صاحب ۾ سنتن اڳيان متو ٽيڪيندو
ن. هڪ دفعي سنتن وٽ آيس. سنتن پڇيو، ”ڀائي
و، خوش ته آهين؟“ مون چيو، ”هائو سائين.“ ٻيو
ر به پڇيائون. مون ساڳيو جواب ڏنو. وري ٽيون
ر زور سان پڇيائون ته، ”چڱيءَ طرح خوش آهين؟“
ن جواب ڏنم، ”ها، سائين.“ انهن ڏينهن ۾ منهنجي
صاحب جو ديهانت ٿيو هو. ڪٽنب وڏو هو، مالي
ڪلاهه هئي. دل ۾ خيال آيم ته سنتن ٽي دفعا سوال
آهي ته هاڻي ڪانئن ڪجهه گهران. ٻين کي موٽرون
ون، جايون جڳهيون، مون جو ٽٽو ڦٽو حال، مگر
ڪ نه سارام. ان وقت منهنجي عمر ويهه سال مس
. سنتن هڪدم هڪل ڪري چيو ته، ”اڙي گوڏو،
مان اهي پد پدا ڪيئي ڇڏ. اسان جي ٽولي آسيس
. ڪماءِ کاءُ، ٽون ڪڏهن جي محتاجي نه ڪندين.“
ڪراچيءَ ويس. هڪ مهني جي اندر موٽڪي
ڪرت پدرس ۾ سليءَ ڀڳهار سان نوڪري ملي. اڄ
ن ڪانئين، مون ڪنهن اڳيان هٿ نه ٽڪيو آهي. اسان
گهر ۾ صبح ۽ شام لعو پوڻ آرتي ٿيندي آهي.
ن اڳيان پوڄ لڳائي پوءِ رسوئي کائيندا آهيون. هن

جا ۱۲ ٻجا. ٻئي ڪانٽا گڏ. لٺهڙ اس، ڪانءُ جي اک
ٻيڻي لڪري. ڪم ڪندي ڪندي اڃي ڏاڍي پاڻيءَ
جي پياس لڳي. ٻئي پاڻ ڏاڍا ويا ڪِل. ڪم اڇهيٺي
نه. وڃڻ ڀڄهڙائي ۾ ته پاڻي ڪٿي نظر نه پيو اچي. اڃا
الهيءَ خيال ۾ هئاسون نه پٺيان آواز آيو. "ٻالڪ، اسين
اچون پيا. اوهان کي اڃ لڳي آهي نه. ها وٺو هي
ٿڌي جل سان ڀريل لوٽو. پي پياس ٻجهايو." ڪيڏي
نه سنت ڀنڍهڻي ٻالڪن جي سار سنڀال ٿا لهن !!!

سندن پتا صاحب، ريلوي ۾ لاهور ۾ آفيسر هو.
سندس طبيعت الڳ ٻولي ٿي پيئي. ڊاڪٽر کين زوريءَ
موڪل وٺائي ۽ پينشن لي وڃڻ لاءِ زور ڀريو، ليڪن اڃا
ڪيس اڌ سال کن نوڪري رهيل هئي. پتاجن، هوا
بدلائڻ لاءِ ڪراچيءَ آيا. اسان سنتن کي وينتي ڪري
ڪراچيءَ وٺي آيا سين. ستگرن پتاجن کي ڏسي چيو ته،
"توهان جو پتا بلڪل ٺيڪ ۽ تندرست آهي ۽ ٻلي وجهي
هڪدم نوڪريءَ تي چڙهي. سندس بدلي به جلد ڪراچيءَ
۾ ٿيندي." ٿيو به ائين. ٻن ٽن ڏينهن کان پوءِ لاهور
مان آرڊر آيو ۽ پتاجن کي اضافي سان ڪراچيءَ ۾ بدلي
ڪيائون. ستگرو اسان جي سموري ڪٽنب سان سدائين
ديالو آهن ۽ سدائين اسان تي سندن آسيس جو هٿ ٿئي
رهيو آهي."

شري گوڏومل ڀاڳيا گوپال پريءَ مان لکي ٿو ته،

ري منگهراج ڪيماڻي چيمبور مان لکي ٿو:- هڪ
مون سنتن کي پيرون ويٺي ڏٺيون ته سنتن
”ڀائي منگها توکي ڪيترو اولاد آهي؟“ مون
ن، ”سائين هڪ ڪڪي هئي سا به ڪالهه پرلوڪ
ي.“ ڪلي چيائون ”تون اداس نه ٿيءُ، توکي پٽ
و.“ ٻئي سال ٻالڪ ڄائو جنهن جو نالو مولو
سين. منهنجيءَ پيءُ منگهيءَ کي پيٽ ۾ سور پوندو
و بچاري دک ۾ وياڪل ٿي ڏاڍو ڦٿڪندي هئي.
جي آسيس سان اهو سور لهي ويو ۽ وري نه
ئس.
ري جيوترام ڀنڀومل ٽلسياڻي لکي ٿو:- مان سال
ع کان ١٩٣٨ع تائين ريلوي پوليس ۾ پد عيدن
ن تي سب انسپيڪٽر هوس. هڪ ڏينهن مان
ي خانگي پوشاڪ ۾ ڊيوٽيءَ تي پليٽفارم تي اچو
، ان وقت ڪيترن لائين جي گاڏي محراب پور
ڊعيدن پهتي. ان مان ٽڪيٽون لهاس ڪندڙ
ي ملازم (T.T.E) ٽڪيٽ کنهن ڳالهه تي اسان جو
، جهڳڙو ٿي پيو، جنهن تي هن پنهنجي پان چٺي
(NIPP جنهن سان ٽڪيٽون لهاسي تنگ ڪندا
اها لوڙ تي هٿي ڪئي. رت ٽيڪيون ٿي وهڻ
ڪپڙا خون ۾ پور جي ويا. هن ڏڪ هنئي، هراس
ن پنهنجي پليٽفارم کان ٻاهر ريلوي گارڊن جي جاء

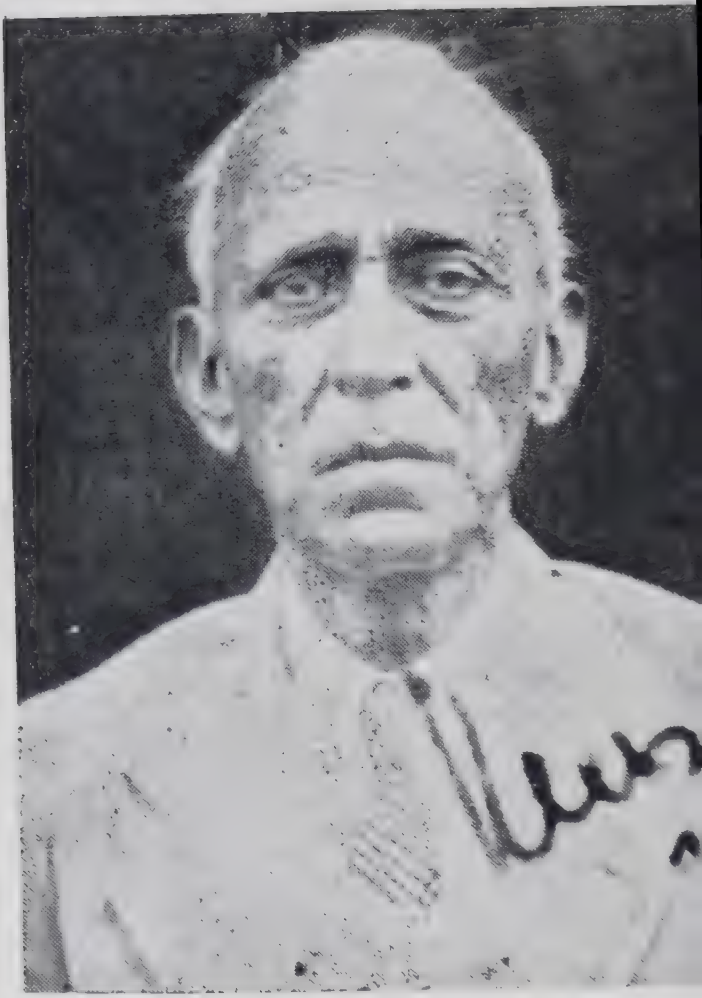
وقت منهنجي عمر ست سال آهي. ٻي ڪانه آشـ
ڪاله اٺم شل سنڌن جي مهر جو همف سدپو ٿي اسان
مٿان رهي، اهائي ابلاشا اٿم."

شري پوڄواڄ واڌو مل ووڻاڻي لکي ٿو:- مان اصل
چالهين منو مل جو وڻل آهيان ۽ پوءِ وڃي نوابشاهه
۾ منو آباد ۾ ٽڪاڻو ٻڌو ڪيو سين. پاڪستان ٺهڻ کان
اڳ ٿي ٻهارس ۾ رهندا هئاسين. سنت مولکي "ڦڦڦ
پوڄو" ڪري ڪوٺيندا هئا. منهنجي ڏرم پتني
ايشوري ديويءَ کي ٻهارس ۾ لڳيت ۽ جماعت جو
ٿي ويو. مان ڪيس پوڻ ۾ باباڄن جي درشن لاءِ وٺي
آيس. سنڌن آڪيا ڪئي ته هاڻي ٺاروشاهه ۾ رهو. ٺاروشاهه
۾ هفتو ڪن رهياسين جتي همن رکيا لکي ڏلي جا اڄ ڏينهن
ٿائين منهنجي ڏرم پتنيءَ کي ٻڌي پيئي آهي. اهو
ڏينهن، اهو شيعهن، وري تڪليف ڪانه ٿي اٿس.

ٻهارس مان وڃتي پڇ سنڌن کي لکي موڪليم ته
هت اڄي پهنجي ٻالڪ کي درشن ڏيو. سنڌن جواب
ڏنو ته اسان کي لفافي ۾ ايڊريس ٽڪليون موڪليو جو
اسين اوهان وٽ هوائي جهاز رستي اچون. جنهن مهل
سنڌن خط پهتو، ساڳئي وقت نوابشاهه مان اسان جي
ڪاڪي پوڄ گوڪلداس جي تار آئي ته ست پوهر لين
ٿي ويا. سنڌن سرڳـ ڌام پڌارڻ جو ٻڌي اليست
دک ٿيو.

ن، مغروري ڇالِ تو کي ڪهڙي طاقت آهي؟ ڇگو
تون پنهنجو فرض پالـــن ڪر ۽ اسين پنهنجو
سين." سنڌن موڪلي ڇيو ته "جيوت پٽ، تون
ي فڪر نه ڪر. لت ليمر سڪمني صاحب جو پاڻ
و ڪر. ايشور سڀ ڀلي ڪندو." اهو ڏيوان جٿن
سنڌن کان موڪلائي ٻاهر نڪتو. ٿي چڙهيو ٽشن ٿي
ي بدلي جا آرڊر اچي ويا. سنڌس جاءِ تي
يسر آه. سي. ايس آيو مگر الهي جو رخ ٻه پوليس
ڏانهن اڳ وڌندڙ هو. آخر اهو به بدلي ٿي ويو.
. عرصي کان پوءِ هڪ مسلمان رضا آه سي. ايس
و ڪيس هلايو ۽ موکلي ۽ ٽنهي پوليس وارن کي
ڇڏي ڏنو. سنڌن جي ڪرپا سان ڪٿي ڇٽي
سين.
وي لوڪ ڪيمتراه توڻاڻي لکي ٿو:- مان مئٽرڪ
امتحان ڏيڻ لاءِ پيڻ مان ڪراچي ٿـــي ويس.
ي ماتا آڪيا ڏني ته سنڌن کان موڪلائي اچ ۽
ن جو وچن به ڪيائي اچ. ڏيا صاحب ۾ اچي
کي وليه ڪيم ته گروگرانٿ صاحب جو وچن وٺو.
تو وچن نڪري ته مان امتحان ۾ پاس ٿيان. سنڌن
شيوارام کي چيو ته پنڌاري مان مصري نڪر ڪڍي
سنڌن موڪلي مصري ڏيئي چيو ته "هاڻي الهي
ي کي الهي هندان ڇُڪ هڻ جتان ڪاري ۽ ڪٽي

۽ وڃي اچو ورتو. مهنجا ٻئي زبردست، پوليس
ڪانسٽيبل سرڪاري يونيفارم ۾ ۽ هڪ خانگي ڪپڙن
۾ هن جي ڀيمان پيا. گارڊن جي ڪوٺيءَ تي پهچ
ڏينهن جي وچ ۾ مارامار شروع ٿي ويئي جنهن
ٻئي پوليس وارا ۽ اهو ريلوي ملازم ڦٽجي پيا. پهر
ڏينهن پهرين بالا آفيسرن کي گارڊن کيون پر اسا
جي آفيسرن، ريلوي وارن جو طرف ورتي، مولڪي
ٻنهي پوليس ڪانسٽيبلن کي حال نوڪريءَ تان هٽا
ڇڏيو. (سسپينڊ ڪري ڇڏيو) ۽ نوشهري جي سب ڊويز
مئجسٽريٽ جي ڪورٽ ۾ ريلوي وارن اسان تي ڪيس
۾ داخل ڪيو. ڪيس ڏاڍو اگرو روپ ورتو. اسا
وڃي، مهنجا نوڪريءَ تان هٽيا ويندا هواسين. ان و
۾ هڪ سنڌي سب ڊويزنل مئجسٽريٽ سنڌين جو
ڏاڍو پڙهيل هو. هن جي منزل پوڻ ۾ ٿي جنهن سن
کي گذريو. سنڌين کيس هدايت ڪئي ته "جيوت ۽ سنڌ
وڏا اسانجي دربار جا سک شيوڪ آهن. اسان ک
جيڪي معلوم ٿيو آهي تنهن مان ڏسجي ٿو ته اڳوا
ريلوي ملازم جي هٿي. هيءَ پوليسي ويچارا واهه گه
ڪوڙڪي ۾ ڦاٿا آهن. تون اِي ريت ٿي پهنجو فيص
ڪجهه." ديوان سنڌين کي وراڻيو، "سائين، اوهان ک
ڪهڙي خبر؟ هيءَ پوليسي سخت سزا جا لائق آه
مان هنن کي جوڳي سيکت ڏيندس." سنڌين چيس

سرڳواسي شري ٽيڪمراءِ پهلاجراءِ ڏوتاڻي

هجي. ”ڀلا مصري ڪاري ڪٿي ڪٿان ٿيندي؟ مون سمجهه
کي چيو ته سائين مصري ته هر هنڌان مٺي آهي. سمجهه
چيو ته، ”بابا ڪروهه جي پاڻي ۾ هر هنڌان مصريءَ جيا
مٺي آهي. ڪنهن کو خراب وچن ٿورو ئي لڳندو
آهي.“ مان اها مصري ساڻ ڪٺي ڪراچيءَ ويس جتي
روز مصري ڏري کائي امتحان ڏيڻ ويندو هوس
امتحان ۾ ڪامياب ٿيس.

٢. هڪ ڏينهن اسان کي اڻ مدائتا الب ڪوليند
مان آيا. ماتا صاحب مولڪي ٿوڪري مان ڪجهه الب
ڪڍي ٿيلهيءَ ۾ وجهي سڀني کي ڀوڄاڻ لاءِ ڏنا. مار
ٿيلهي ڪٺي ٿارو شاهه آيس. سڀس ان وقت باغ ۾ ڪ
ڪري رهيا هئا. مان به ٿيلهي هڪ هنڌ ٿاليڪي رکي
ساڻن گڏ باغ ۾ شيوا ۾ لڳي ويس. منجهند جو جڏهن
پنهاري ۾ رسوئي تيار ٿي ۽ سڀئي، مان ۽ ٻيا ستسنگي
اچي رسوئي کائڻ لاءِ ويٺا ته سڀني هڪل ڪري چيو
ته، ”ڀائي لوڪو، ٿنهنجي ماتا جيڪي اسان لاءِ اڻ
مدائتا الب ڏنا سي ڪيڏانهن ڪيءَ؟“ مان ته حيران
ٿي ويس ته سڀني کي ڪٿان خبر پيئي. ٿيلهي ته بعد
پيئي هئي ۽ ڪنهن کي به خبر ڪانه هئي ته منجهس
ڇا پيل آهي. الب اچي سڀني اڳيان رکيم ۽ ته ڀڏائڻ
لاءِ ڪائڻ معافي ورتم. سڀني سڀني ستسنگين کي الب
وراهي ڏنا.

منهنجي ڀاءُ سچل جي جنم وقت کان پوءِ جلد ئي
ي، ماتا صاحب جو ديهانت ٿيو. گهر ۾ ننڍڙا
ڀاءُ کان سواءِ ٻارن جو نيپاچ ڏکيو ٿي پيو. سچل
سنڀال ۽ نيپاچ لاءِ هڪ ماءِ رکي ويئي پر سچل
ٻڍو ٿيندو. سندس حالت خراب ٿي ويئي.
جواب ڏنو. اسان سڀني ٻڌي رنو ۽ سنتن کي
رهيا هئاسين. اوچتو ئي دروازي تي ٺڪ ٺڪ
دروازو کولي ڏٺوسين ته سنت بيٺا آهن. پڇيائون،
ڪٿي آهي؟" "ماتين جي ليکي ۾ آهي." سنتن
ٻالڪ ٻڌي ڏنو. ايشور جا عجيب رنگ آهن. ٻالڪ
مک ۾ وجهي ۽ سچل اک کولي ۽ ٻاٻاجن ڏانهن
لڳو. ٻاٻاجن جي آسيس سان سچل وڏو ٿيو سو
۽ اڄ امريڪا ۾ نوڪري ڪري رهيو آهي ۽
خوش وڃي آهي.

ري واسومل ڇتومل مولچنداڻي، چالهين منومل
لکي ٿو:- هڪ ڏينهن سويل صبح جو مون سنتن
اداس ڪئي ته اسان جي ڳوٺ چالهين هلو.
آگيا ڪئي ته گهوڙي تي سنيج وجهه ۽ ٿون ۾
لي. ٻاٻاجن تيار ٿي گهوڙي تي چڙهيا ۽ مان
پيدل هلڻ لڳس. اڃا شهر کان ٻاهر مس نڪتاسين
سنتن چيو ته، "پيداري ۾ ڇڪي ۾ منزل رکي اٿئي،
ڪٽي اچ ته اڄ ٻارن کي ڏيندا سين." گهوڙي مولڪي

ڀنا ۽ چانورن ته ڳهوڙيءَ تان سنڌ لاهه، اسين
ـاهه کولڻا وڃون. ڀائي شيوارام کان ٻچيم ته،
ـس ٻاروشاهه لاءِ تيار ٿيا، ڪلاڪ سوا اندر
صاحب ۾ هئا، گلاب جي گلن سان رومال ڀري
آهن ٻاروشاهه، وڃڻ جو خيال لاهي ڇڏيو اٿن.
گل ڪٿان آيا؟ ڳالهه ڇا آهي؟" ڀائي شيوارام ٻڌايو
"سنتن کي ديوان واڌومل ڀاڳيا اسسٽنٽ انجنيئر
۾ ياد ڪيو. سنت سوکيم روپ ۾ اوڏانهن ويا ۽ ڪلاڪ
ـالي رهي، اتان جي سکو ٻراج جي ڪوارٽر مان گل
اچي پهتا آهن." اها سنتن جي غيبي شڪتي
۾ چار دفعا ڏٺي.

٣. هڪ دفعي ٻولن ۾ سنتن حڪم ڪيو ته هڪ
ـن جنهن کير ڏيڻ بلڪل بند ڪيو آهي، اها ٻاروشاهه
ـي ۽ اتان سُڪا مينهن جيڪا ڇهه کير نه ڏيندي
اها ڪاهي اچ. مان مينهن کي رسي ٻڌي ٻاروشاهه
ويس. مينهن هلي ٿي ته. وڪ وڪ ۾ ڪندي
ٻاروشاهه پهتس. سج چڙهي ويو. گرمي ڏاڍي.
ٻاروشاهه جي آڪاڙي ۾ اها مينهن ڇڏي، پوءِ اتان
ـت ڪاهي اچي هئي. الهيءَ مينهن نه رستي تي
ـي ستايو. جڏهن اچي ٻولن کان باقي ٻن ميلن جي
لي ڏاڍيءَ ولڪ، وٽ پهتس ته ٻوڀان شري
ولرام لکميداس ماڪيجا، ٽاڏل جو وڏو ڪرمنڊل

ڏٺائون ۽ پاڻ چيائون ته اسين آهستي آهستي پنڌ ڪندا
ٿا هلون. مان گهوڙيءَ تي چڙهي، ڪن ساعتن ۾ منائي
ڪٺي گهوڙيءَ تي واپس آيس. رستي تي مون کي سنت
ڏسڻ ۾ ڪين آيا. گهڻو ئي گهوڙيءَ کي لکو نه وڙايا
مگر سنت ڪونه مليا. واٽهڙن کان پڇندو پيو وڃان ته
اوهان سنتن کي ڏٺو مگر هرڪو چوي ته اسان ته هتي
کين ڪونه ڏٺو. آخر چالهين ڪوهه جي ٻاهران هڪ سوال
۽ ڪوهه آهي الي اچي گهوڙي پهار ٻم، چيا ڏسان
سنت مست لڳاتي اشعار ويٺا ڪن. پريا ۽ چالهين جو
وچ ۾ ڇهه ميل پنڌ آهي. سنت پهچي ڪڏهن ساڻ
ڪٿي اچي هڙيءَ لکيءَ گهوڙيءَ جي رفتار کان به اڳ
پهچي ويا ۽ ڪين ڪڏهن به واٽ تي نه ڏٺو اهو عجيب
اسرار ٿي چڪو.

٢- هڪ دفعي مون کي چيائون ته گهوڙي سنجي
اچ، ٺاروشاهه وينداسين. مان گهوڙي تيار ڪئي، باباجن
ڏيڏيءَ ۾ ڪمڙ ٿي ويٺا هئا. ٿوري وقت کان پوءِ الله
دربار صاحب ۾ ويا جتي ڪلاڪ ڪڏري ويو ته به ٻاهر
ڪونه نڪتا. مان گهوڙي تيار ڪري سندن ٻاهر نڪرڻ جو
انتظار ڪري رهيو هوس. ڪلاڪ سوا کان پوءِ ٻاهر
نڪتا ۽ صافو (اڇو ڪپڙي جو ٽڪرو) جيڪو هٿ ۾
ڪڻندا هئا ان ۾ وڏا گلاب جا سهڻا گل جيڪي پرين
۾ مون ڪٿي به نه ڏٺا هئا سي وجهي اچي وري ڪمڙ

۾ سگهو وڃ ۽ اهو ڪم پورو ڪري اچ." منهنجي
ٽن کي ٻڌايو ته "سائين، منهنجي ڌرم پتني سخت
آهي ۽ پوماليا جي ليکي ۾ آهي. وري ۽ جنن
ڪريو." سيٺن چيو ته، "پرمانند، هن جي عمر
وڏي آهي. تون ڪوئي خيال نه ڪر. هاڻ وڃ
پاڻيءَ ڪٽورو. پاڻي ٻڌي ڏوڪيءَ چمچي وجهي
ن ته وڃي ڪيس پيار. صبح جو بلڪل ٺيڪ ٿي
ي. تون رات واريءَ گاڏيءَ ۾ هليو وڃ." ماماصاحب
پاڻي پياري منهنجو پتا سگهو هليو ويو. ڏينهن ان
پوءِ موٽيو، ڏٺائين ته ماما صاحب بلڪل ٺيڪ
هئي.

مان ريلوي ۾ ڪلارڪ هوس ۽ ڪجهه نوڪري
ٻه ٽي ڏينهن موڪل وٺي پوءِ آيس. جڏهن
نوڪريءَ لئي ٿي ويس ۽ سيٺن کان موڪلائي
س ٿي ته سنت ڪوهه تان پاڻي پوڻ لاءِ ڏول کڻي
ڪتا. مولڪي آگيا ڪيائون ته تون ڏنڍي ۾ وڃي
کي ڪڍو ڪر. مان وڃڻ کڻي ٻاهه پاڻي لڳس مگر
پري نه پيئي. دولهي سبب اکين مان پاڻي پيو
. هوڏانهن اسٽيشن لي وڃڻ لاءِ ٽڪسي اچي
ي بيٺي. گاڏيءَ جو وقت اچي پيو. ڏاڍي آلوپلا
لي. سنت پاڻيءَ جو ڏول پري اچي پهداري
پهتا. مان ان کان اڳ زور سان وڃڻ هٽي ڇڏيو

ٻري اچي موريءَ وٽ پهتو. چيائين ته سندس مولڪي
موڪليو آهي ته توکي ڏاڏل ٻاري ٻاهر سان وٺيو اچان
عجيب ڪرپا آئي منهنجي ستگرن جي!

۴. هڪ دفعي سويل صبح جو ٻاروشاهه ۾ مان باباجن
جي درشن ويو هوس ته ٻاروشاهه جو هڪ ڀڳت
ٽيڪوداس پيٽ (هن وقت کوها ڪالوني الهور ۾ آهي)
سندن اڳيان هڪ جوڙي ڪجهه ڪوٽا پائي وڻي ڪري
لڳو ته "سچا سائين، منهنجا ٻچڙا ننڍڙا آهن، مولڪي
ڏارن کي ڪير ڇڪو ڀاريو." باباجن مولڪي حڪم ڪيو
ته جهڪا ڳانه ٽازو وڻائي آهي، اها جوڙي ڏي ٻنهي
ڳانه وٺي ڏاڍو خوش ٿيو. ڪيڏي نه اداريا!

۵. هڪ دفعي سندس مولڪي ڪراچيءَ ٿي وڃي هليا
ٻريا روڊ اسٽيشن تي سيٺ ريواچند مدنداس وارن جي
ڦليئن جو ڪارخانو هو، اتي اچي لٿا. سيٺ ٻائي اشنان
ڪيائون. اڃا ٽاڏل پئي گهڙيءَ ته گاڏي اچي اسٽيشن
تي بيٺي. مون چيو مان، "سائين گاڏي اچي بيٺي
آهي." چيائون ويهه، گاڏي ڪاڏي ويندي." آرام
سان اشنان ڪري ٽاڏل ٻي اچي اسٽيشن تي پهتاسين
گاڏيءَ ۾ ويٺاسين، تنهن کان پوءِ، وقت پوءِ گاڏي چلي

هري رام ٻرمانند لوٽاڻي لکي ٿو:- هڪ ڏينهن سندن
منهنجي پتا صاحب کي دربار صاحب ۾ گهرائي چيو ته
"ٻرمانند، هڪ ضروري ڪم آهي توکي اڄ رات واري

مٽي واريءَ ۾ الهيءَ مٽي جي آڌار تي اڄ به سنڌن
ڪنهن به مهاتما جي صحبت ۾ رهي ڪرڻان وهندي،
وانئين ٿا. بابا جن گرباڻيءَ جي واقع ٻڌائيندا هئا
ليمر جپ صاحب، سکمڻي صاحب يا ڪابه ٻي
پڙهندا ڪريو." چوندا هئا ته "باڻي ڪڏهن، ناطو
سڄو وقت جاڳرت ۾ چاهي اندر ۾ به سڏن مڪ
پيٺي هاندي هئي.
ال ١٩٣٥ع ۾ گرئجوئيٽ هوندي مان نوابشاهه ۾
ڪٽر جي آفيس ۾ چاليهه رپيا درماهو پگهار سان
ڪ ٿيس. ان سالن ڪالهوڙ پنج رپيا اضافو مليو ۽
ليهه رپيا پگهار ٿي. هڪ ڏينهن مان موري گهمڻ
ويس ۽ سمت پڌعيدن ڪان ٿاروڻاهه ٿي ويا.
ن ڪندي پڇيائون، "هاسا، پگهار ڪيتري ملندي
" چيم، "سائين پنجيتاليهه رپيا." "الهيءَ مان چا
هوندو؟" پوءِ گهڙي ساعت ساڪت ٿي ويا. موري
، اچا آفيس ۾ پهتس ته سيٺي سائين وائڙو ن
ته ريونيو آفيسر ٻواچ، ڪراچيءَ ٽام ٿيندهي ٻدليءَ
ڊر آيو آهي، اسي رپيا پگهار ۽ ڏهه رپيا ڪراچي
ن. ٻيٺي پگهار. بابا جن ڪڏهن پگهار بابت اڳ
و هو. اها سنڌن آسيس ڪڏهن ڪانه وسرندي.
ڪ دفعي سنڌن ٻائي شيوارام کي اڌ رات جو
چيو ته گهوڙي تيار ڪريو، اسان کي ٿاروڻاهه

هوس ۾ ٻاهر نڪتي ٻري. سندن اڇا ڀالٽي ڏکي مس
ٻاهر يڪدم ٻري لڳي. سندن چيو، ”ٻچا، ننهنجي
نوڪري هاڻي ٿي ڪي ٿي. جلد وڃ، وقت ٿي ويو
آهي.“ مان ڪائن موڪلائي سڌو گهر آيس. ٽڪسي ليڪ
هئي. ڪراچي پهتس، ڪي نوڪريءَ جو آرڊر اڳيئي
لکيو رکيو هو. ڪيڏي نه سندن جي موت لئه
ڪوٺا ٿي.

شري هاسارام جيسارام ڪيولراماڻي لکي ٿو: سندن
جي موت کان اڳ ملاقات ڪرڻا هئي. اوهان جيسي ڏوڪار
جڏهن ۽ وينڊو هوس اڏهن سنت پنهنجي هٿن سان
پوپو ٿلهي، سوڪ ٻهاني، پارچو پوتي جو ڪيڏي، مٿان
مکڙ ڦڻي رکي، ڪنڌ پڙڪي، ڳالهيءَ ۾ رکي ڏينڊا
ته اسان جي سامهون وڃي ڪاڻ. پوءِ سندن مک مان
وچن نڪرندو هو: ”ڪاڻ هاڻا ڪاڻ، اهڙو ماڻهو ۾ ڪ
ڪالهعدم.“ اڄ ته آهي اڪر ڪين ۾ واجب وانگيا
پيا وڃن.

سڪ مان منهنجي وڏڙن جون ڳالهيون ٻڌائيندا
هئا. چوندا هئا ته ”جڏهن اسين ٻالڪ هواسين ته اسان
سڳرو ڳوٺ ۾ مونکي پڪيا لاءِ موڪليندا هئا ۽ ڏهن
جي ڏاڏي اسان جو وڏيءَ سڪ پيار سان سڌما
ڪندي هئي.“ بابا جن ڪڏهن ۾ گرمتو ڏيڻي ششه
وڏائي جو لمو لو اختيار نه ڪيو. هنن پنهنجي شهن

ي معلوم ٿيو ته شاهه علي وڏيري جو پاڙيچو
جنهن کي ڊاڪٽرن لاعلاج ڪري اسپتال مان
ڇڏيو آهي. سائين آڳيا ڪئي ته کٽ کي ڪلهن
ي هيٺ زمين تي رکو. سائين مريض کي ڏسي
مان هڪ کي چيائون، ڪنهن وڻجهيءَ جهوپڙيءَ
چو پير ڪٽي اچ. هو پير ڪٽي آيو. سائين ڪپ
را ته اڌ ڪيا. پاڻ ڪري، پير جي اڌڙن سنهي
ي مريض کي چپاٽي کائڻ لاءِ ڏنائون. اهڙيءَ
ين ڏس ڏنائون ته روز هڪ دفعو اها اڌڙن کل
و اچي. پندرهن ڏينهن مس گذريا ته اهو مريض
اڻ اچي سائين جي پيرن تي ڪري پيو. ”سائين،
يو ٿي اوهان جي در تي سجدو ڪرڻ آيو آهيان.
ي شڪرگذاري ادا ڪرڻ لاءِ اهو شاهه عليءَ جو
، هر سال هر هڪ فصل تي، خريف چاهي ربيع
اري لهڻ سان جو ٿوري ڪڻڪ جون ڳوڻيون
وڏيءَ شردا سان دربار صاحب ۾ موڪليندو
هو. هن لاءِ دوا نه پر باباجن جي دعا ٿي ڪم
ت ڏنو.
ي جيٺانند هيمن داس ڀلاڻي:-
ل ۱۹۳۰ع ۾ ٻولن جي ڳوٺ لڳ سائين جي باغ
هڪ ڪلهي جا ٻراج وارن نيڪال ڪرڻ تي
جا سائين خريد ڪئي، ڪن پوپاٽواسين سائين

هلڻو آهي. ديوان اهڙي مل ڪالهه‌داليءَ جي ملا سعـ
بيمار آهي. اسان کي پڻ ٿي ياد ڪري. پالڪي شيوارا
۽ سائين گهوڙيءَ تي پيلهه چڙهي ويو. پهچڻ سان ڏسـ
ته ديوان پنهنجي موٽر جي انجڻ جي مٿان هڪ ننڪا
رکي سعد ڏانهن وڃڻي پترو لکي ڪنهن قاصد سا
موڪلڻ جي تياري ۾ هئو. اوچتو سعد کي ڏسـ
حيران ٿي ويو. چيائين، "سائين مون اوهان ڏانهن وٺڻ
۽ هيءَ موٽر قاصد هٿان ٿي موڪلي، اوهان ڪنـ
اچي ويا؟" سعد وراڻيو، "بابا، اسان کي به هيءَ
چڙهڻي گهوڙي آهي، انهيءَ تي چڙهي آيا آهيون
تنهنجي ماڻا صاحب اسان کي ياد ڪيو." سعد ايترا
ڪيترين هولدي به ڪرامت ته هلائي چوندا هئا ته، "ڪرا
ڪرائڻ وارو پاڻ پرمالما آهي. اسين به انهيءَ اڳيا
هڪ جوڙي اداس ڪندا آهيون."
داليءَ ڳوٺ جي هڪ وڏيري شاهه عليءَ جي
پائيءَ کي پيٽ ۾ اهڙو ڪو قسط هو جو ڊاڪٽر هـ
کي لاعلاج ٺهرائي، ناروشاهه جي اسپتال مان رخصـ
ڏني. سعد س مائٽن کي چيائون ته چوڪري جي بچـ
جي ڪائي اميد ڪاهي. هو ڪن ٿورن ڏينهن جـ
مهمان آهي. سعد س همراهه ڪيس ڪٽ تي ڪٽي پنهنجـ
ڳوٺ داليءَ وٺي رهيا هئا. سعد به انهيءَ وقـ
گهوڙيءَ تي انهيءَ رستي کان اچي لانگهانو ٿيا. سعد کـ

مهن گذرندا ويا. سال کان پوءِ ١٩٣١ع ۾ به معمولي
سٽن سان گڏ جڙ ٿيس ۽ وري سال ١٩٣٤ع ۾
جي وڏيڪ وڇهو آيو.
ري چيتالند کي سال ١٩٣٤ع ۾ جٿن هفتن لاءِ
ڇيءَ جي مختيارڪاري ملي. مختيارڪاريءَ کان
جو آرڊر به اڪتو. الهيءَ وقت شري چيتالند
سٽن سان ملڻ جي اتلاڪا ٿي. ٻوٽن ۾ سٽن اڳيان
ڪي اچي ويٺو. ڳالهين ڪندي سٽن کي چيائين
سائين، مختيارڪاري ملي هئي ۽ هاڻي هٽڻ جو ٽڪ
ر لڪتو آهي." اهو ٻڌي سٽن هڪدم ڪين چيو ته
ان، مختيارڪاري مڪواري ملي آهي، هٽڻ جو
ٿي لکو اٿي." شري چيتالند ڪراچيءَ جٿن ٽيٽو
خبر پيس ته دادوءَ جو حضور مختيارڪار بيمار
ن مهينن جي موڪل تي ويو آهي ۽ کيس دادوءَ
مختيارڪار ڪري رکيو ويو آهي، لوڙي اها جڳهه
ت گريڊ مختيارڪار جي لاءِ هئي. ڪجهه ڏينهن
پوءِ کيس سکر جو مختيارڪار ڪري موڪليائون.
١٩٣٥ع ۾ سکر ۾ شام جو آفيس کان موٽندي
ي جاءِ جي وراندي ۾ آرام ڪرسيءَ تي ويٺي
ن کي ياد ڪري الهيءَ ڏيان ۾ محو ٿي ويو. شري
لند چوندو هو ته، "ان وقت هڪ وڏو واسينگ—
—موڪي ٻچارڻ لاءِ سامهون اچي بيٺو مگر

جي الهيءَ خريديءَ تي اعتراض اٿاري اختياريءَ وار
کي درخواست ڪئي. اها درخواست جنهن آفيسر و
وٽ آئي، ان جو هيڊ ڪلارڪ شري چيتانند ڀلاڻي هو
هن کي درخواست تي نوٽ وجهي درخواست ليڪا
ڪرڻي هئي. ٻي دفعا هن برخلاف نوٽ هڻڻ جو خيا
پر هر دفعي نوٽ سنتن جي فائدي ۾ لکي، اهو قانو
وري ٻيهر لکي ته وري فائدي ۾ لکجي ويو. آ
هن ٻئي ڪلارڪ سان ڳالهه ڪئي جنهن چيس "چيتانند
پورن سنت آئي. هو وڏيءَ منزل جا صاحب آهن
هڪواري سندن درشن ڪر ته خبر پئجي ويندءِ." الهي
احوال ملڻ کان پوءِ فائدي ۾ نوٽ وڌائين. الهيءَ ڳالهه
کان ڪجهه ڏينهن بعد سنت ڪراچيءَ ويا ۽ جتن سوي
صبح جو هڪ ڀريميءَ سان گڏجي پنڌ پئي ڪيائون
ان ڀريميءَ چيو ته "سائين، جنهن هيڊ ڪلارڪ نوها
جي فائدي ۾ نوٽ لکيو هو سو هتي سامهون واري
جاءِ ۾ متي رهندو آهي. "سنتن تنهن تي وراڻيو
"ڇگو هل ته کيس به درشن ڪرايون ۽ ڏسون ت
ڪهڙي صورت آهي." شري چيتانند ان وقت ڏند
وائي ڪيو ۽ ٻاهر ان گڏجاڻي سنتن سان معمولي رين
ٿي. سنتن کي هٿ جوڙي جل پاڻيءَ لاءِ وينتي ڪيائين
سنتن فقط ڪارا مرچ پاڻيءَ سان ورتي آسيس ڪر
واپس پنهنجي آستان تي موٽي آيا.

ي چيتانند جڏهن اوشهري ٻڌوئي، تي چڙهيو ۽
س ننڍي پر ننڍي ڪکي گوپال کي جوان وقت
سالن جو هو، نمونيا ۽ ڦڦڙن جي خرابي لئي ٻٽي
دمت بيمار ٿي پيو. گوپال ۽ پڻ گهر جي پالين کي
ر خاص، ڊاڪٽر ڪلياڻداس شوداسائيءَ جي دوا
ٻا لاءِ موڪليائين ۽ پاڻ سنتن وٽ گوپال جي آسيس
لاءِ ويو. سنتن اڳ مدت اڳيون ٻوري چيو "ديوان،
ن ڪو به الڪو نه ڪريو. گوپال لئي اسان جي آسيس
، هو وڏي آورجا ماڻيندو. هو هن وقت مرهو خاص
ي راند وندو ڪري." شري چيتانند اهو وقت جاچي
و. سنتن جي آسيس وٺي جڏهن مرهو خاص پهتو
چ ڪيائين نه پرابر الهيءَ وقت هن هتن جي ٽاس
راند پيٽي ڪئي. خوشيءَ وچان ستگرن جي رحمت
ي، اڪين ۾ پوام جو پاڻي پوجي آيس. اهو راس جو
ـ هو. ڊاڪٽر تپاس لاءِ آيو. جاچي ڏسي نه پٽي
صفا چٽ لڳا پيا آهن ۽ پڇڻ جي اميد تمام ٿوري
ري ڊاڪٽر واپس ويندو رهيو. هيءَ روئداد ڏسي،
ـ چيتانند سنتن کي ياد ڪندي دل ۾ سوچڻ لڳو ۽
واپس چيو نه گوپال ٽاس راند وندو ڪري ۽ گوپال
ي آورجا ماڻيندو، سندس شادي ۽ ٿيندي
الهن ڊاڪٽر جواب ڏيئي ويو آهي ؟ پرابر امپ ۽
ـ سان پيو ڏسجي ٻو ستگرن جي آسيس ائين وڃي

سنتن ۾ پورن وشواس هجڻ سبب ٻڌا ٽپ ڏاو جي
مالڪ کي ڏسندو به رهيس ۽ ستگرن جي ڌيان
۾ ڏول رهيس. مالڪ جلد ئي بدلجي ستگرن جو روپ
ورتو ۽ مونکي پيار مان چيائون ته "واهه، ديوان واهه
توهان کي شاباس هجي توهان هاڻي پريکشيا ۾ پاس آهيو
مٿيان اکر چئي وري ستگرو غيب ۾ غائب ٿي و
هيءَ روحاني زندگيءَ جي پهرين آزمائش هئي جنهن
مان سنتن مهر ڪري چيناند کي پار ڪيو."

"ڪامل ڪرم ڪيو، جنهن لئي پرچي پهنجو،
سامي ننهن سيوڪ جو، ڪارج سڌ ٿيو،
اڻ هوند آراهه ڪان، لنگهي پار پيو،
ٻڌا پوڌ پيو، ڏسي ڪين اکين سان."

شري چيناند، ۱۹۳۷ع ۾ سکر جو مختيارڪار هو
هڪ رات سپني ۾ ڏٺائين ته سندس بداي الان
شهر ۾ ٿي آهي جنهن شهر جو نالو ’س‘ اکر سان شروع
ٿئي. انهيءَ واقعي کانپوءِ ٿورن ئي ڏينهن اندر سندس
بدلي سنجهوري ٿي. سنجهوري مان به ٿي ڏينهن
موڪل وٺي تاروشاهه سنتن جي درشن لاءِ ويو. سنتن
چيس ته، "ديوان، هتي وڃڻا بداي ٿي اچو ته سٺو ٿي پوندو
توهان کي به سهوليت ٿي پوندي." سنتن ايڏي
ڪشش ڪيس جو جلد ئي هڪ مهني اندر سندس
بدلي نوشهري فيروز، پوءِ تاروشاهه جي پرسان ٿي

ال ١٩٤٠ع ڊسمبر مهني ۾ شري جيٺانند ٻ ٻيوٽي
ڪٽرڻيو جا اڪٽي سڄڻ ڪيس گهڻو وقت اڳ
ي هئي.
هڪ ڏينهن دل ۾ خيال آيس ته، اڄ ڏياري آهي
ڪر ڏياري ڪراچيءَ ۾ ٻارن سان وڃي ڪجي.
ي اسٽيشن تي پهچڻ لاءِ ڪافي مفاصلو اُن جي
ي طئي ڪرڻو هو. پيا ڪرڻ لڳو پتو پيس ته گاڏيءَ
چڙهڻ ۾ باقي ٻه ڪلاڪ ڪن پيا هئا ۽ اُن کي اسٽيشن
پهچڻ ۾ گهٽ ۾ ٽي ڪلاڪ لڳندا. خيال ۾
ي وڏو ٻو ستگرو کي ياد ڪري اُن لئي چڙهي
ي پيو. ڏيڍ ڪلاڪ جڏهن اُن هل هلان ڪندو
لڏهن اوٺيءَ چيو ته جيترو مفاصلو ڪري آيا آهيون،
و اڃا ٻيڻ ڪرڻو آهي ۽ اٽڪل ڏيڍ ڪلاڪ پيو به لڳي
و. گاڏيءَ جي چڙهڻ ۾ باقي پندرهن منٽ هئا ۽
ي طرح اسٽيشن تي پهچڻ محال هئو. ستگرو جي
يش کيل گهڻي ۽ سڄڻ ڏلل وڃن ان وقت
لي لڳي آيس. زندگيءَ ۾ پهريون دفعو اُن هلندي
آگيا موجب گهڻي وڃا پاڻين. اڪ چڪ ۾ ستگرو
الٽر دِرشٽيءَ سان پنهنجي سامهون پراجمان ڏٺائين.
عرض ڪيائين، "سچي پاتشاهه، گاڏي چڙهڻ ۾ باقي
منٽ آهن. دل آهي ته ڏياري وڃي ڪراچيءَ ۾
ن سان ڪريان." بس سوال ڪرڻ جي دير هئي.

ڪڻ ويندي. انهن خيالن ۾ ساري رات گذري ويئي
۽ صبح اچي امروت ويلو ٿيو. ڊاڪٽر ٻالڪ کي وري
ته سڀ جي خيال کان آيو ۽ سندس عجب جي حد ن
رهي جڏهن ٻالڪ کي بلڪل سرجيت ڏٺائين ۽ سندس ٻئي
ڦڦڙ بلڪل ٺيڪ! مطلب ته درويش جي دعا ٻالڪ کي
عمر جي بخشيش ڏني.

"ستگر هوءِ ديال ته ڪبهون نه ڇهوريئي،
ستگر هوءِ ديال - ٿــا دک نه جاڻيئي."

هڪ دفعي سال ١٩٣٩ع اپريل مهني ۾ شري جيناللد
سنتن کي ولايت ڪئي ته "سچا پاتشاه، سرڪاري نوڪري
سبب منهنجو رهڻ ڪڏهن ڪٿي ته ڪڏهن ڪٿي ٿو
ٿئي. ڪرپا ڪري آسيس ڪريو ته منهنجو اچڻ اوهان
سان دائما گڏ رهڻ ٿئي ۽ اوهان جي مدد ملڻ ۾
جيئن مولکي مدت جي دير نه ٿئي." سنتن هنجي هي
لماڻي وجهي ٻڌي هڪ الاهي گهنٽي (BELL) جا پوسان
رکي هئن سا ٻنهنجي هٿن ۾ ڪٽي، ان تي ڪجهه پڙهي
هٿ ۾ کيس ڏئي ڇڏي، وچن ڏنائون ته "اسان انساني
چولي ۾ هجون يا الڪ ڌام ۾ هجون، توهان سان سدائين
الڳ سنگ هونداسين، ڪڏهن به آپدا وقت هن ٽولي
۾ گهنٽي کي آڻيندو ته اسان اچي حاضر ٿينداسين ۽
اوهان جي ڪم جو پورائو ڪنداسين. ڪيڏي نه مهر
هڪ مٺل ۾ مٺس ڪري ڇڏيائون!

ن جي برهم‌لين ٿيڻ ڪانپوءِ جون وارتائون

"جيسا ستگرو سيوينداـ تيسو هي ميوو ڏيندا."

سچا ستگرو مرڻ جاتي ڪينهن . اهي جيئندي ڏ
ي.هرڏالن ۽ ٻوڙهن جي سار سنڀال لهن ٿا ۽ ڪرهن
مان برهم‌لين ٿيڻ ڪانپوءِ به مالڪ جي دربار ۾
ي پيارن جي وڪالت ڪن ٿا.

"مالڪ ستگرو لکا ملائيا، جعا ڏوري هٿيا سنجوڳ."
ستگرن جو ميلاپ به انهن کي ئي ٿئي ٿو جن کي
ڪان سنجوڳ لکيل آهي.

پاڪستان ٺهيو مس ته ملڪ جو وايو منڊل ئي الٽ
ٿيندو ويو ۽ هندن جو اتي رهڻ مشڪل ٿي پيو.
اتياچار ٿيڻ لڳا ۽ ويچارا هندو پنهنجو ڌرم ۽
بچائڻ لاءِ آيا هندستان ڏانهن لڏيندا. هڙئي اوکي
۾ سنتن جي سهائتا جي بلڪل گهٽي درڪار
م ٿيندي آهي.

ڊسمبر ١٩٤٧ع ۾ مان به پاڪستان مان هندستان ڏانهن
ئي آيس، سکر کان ڪراچيءَ آيس جتان بمبئيءَ
چيءَ بندر تي پهتس. سامان جي سخت تلاشي
م ٿي. سامان هر هڪ پيٽيءَ جو کولي ٿي رکيءَ
لهاسيو ويو. هڪ پيٽي هئي جنهن ۾ هڪ لعنڙي
ي سيل مهر ٿيل هئي. ان ۾ ڪجهه زيور راڻيءَ ۽

جواب مليو ته ”اڃين ٽي ٿيندو.“ اڃين ڇٽي الوم لڳي
ويا. جڏهن اسٽيشن تي پهتا ته اسٽيشن ماستر چيو ته
ڇهين ٺهڻ ۾ ڪلاڪ ٻه، گاڏي دير سان ته آئي آهي.
اڄ گاڏي خبر نه آهي ته ڇو اڃا ٽائيم ڪول آئي آهي.
اڃا اڃين ٻئي سامان پليٽفارم تي رکيائون ته پريان گاڏي
ايندي نظر آئي. سڀڪون جا لورا ڦهيائين. ڪيڏا نه ڏيال
ٿين ٿا مشڪو!

ڪراچيءَ ۾ هڪ دفعي سنت شري ڇيتانند کي
او وڙڪوٽ ۾ ٻاڙهي لوئي ۽ امداد ڪري مٿس آلي
آسيس ڪئي. اهي ٻئي قيمتي شيون ۾ الاهي پخشيش
ڪيل گهٽي هميشه. ڇيتانند ساهه سان سانڍيندو هو
۽ اڄ به اهي ٻئي شيون سرڳواسي ڇيتانند جي ٻار
حفاظت سان سنڀالي رکيون آهن.

هڪ ڏينهن سنت شري ڇيتانند کان پڇيو ته اوهين
جپ صاحب يا سکمني صاحب پڙهندا آهيو؟ شري
ڇيتانند جواب ڏنو ته، اوهان جيڪا ڳالهه سيکاري آهي
اهائي ياد آهي ”گُوان اڪ ڏيهه پڇهائي، سڀنا جيئا
ڪا اڪ داتا، سو مئي وسر نه جائي.“ سنت چيس
”ٻچڪ لال هڃن ته لو جهڙا.“

وهان نه وِهي ٻرسان، هلان نه هلي ساٿ،
سمهان نه سمهي گڏجي، ڏسان نه پاڻ ڏسي،
وڏو اهنجو جاڳ، جو همت لاهان ٻه همت نه اچي."

ستر واسو مل ولبداس ڪتواڻي، ٽاور ڪالي ۾ اڪائونٽنٽ
منتن جو صدقي ۽ ٻه ٻهي آهي. لکي ٿو ته "جڏهن
بدلي ٿي آهس ته رهڻ لاءِ جاءِ ئي نه ملي. ڏاڍو
۽ ڏر ٻڌر ٿسي پيس. هو ڏاڍهن آفيسر ۾ ملهو اٿ
. لڌهن جي مولسان ٻوي ئي نه پئي. آهس جون
گهڙيون ۾ مزي سان ڪٽن گڏون ۽ گهر اچان ته
۾ پنهنجي پاتين جي ڏکي جيوت ۽ رهڻ جو سک
سي مَن ملول ٿيو وڃي. اچي ڏاڍو تنگ ٿيس.
ن ڪي سمهالي پيو پڪاريان ته "سائين، هن ويلي
سان اچي سهاءِ ٿيو." هڪ رات سنتن سپني ۾
ن ڏنو چوڻ لڳا ته "واسو، دلگير نه ٿيءُ، اسين
ان هر وقت سهاءِ آهيون. تون ڪليڪٽر وٽ وڃ
جي ڪيس درخواست ڏي. فلاڻي جاءِ خالي اٿئي،
لوڪي ڏيندو. تنهنجو آفيسر به جلد بدلي ٿيندو ۽
جا ڏک دور ٿيندا." صبح جو اٿي ڪليڪٽر صاحب
ن درخواست ڏئي وهس، جنهن اها جاءِ ٻرابر مونکي
۽ منهنجو آفيسر به جلد بدلي ٿي ويو ۽ سنتن جي
پا سان منهنجا ڏک درد سڀ دفع ٿيا ۽ بلڪل
و وقت گذارڻ لڳس.

ضروري ڪاغذ پٽ هئا. جڏهن اها پيٽي ٽپاس هيٺ
آئي ۽ سيل مهر ٿيل پيٽڙي ڏ ڳالهين تڏهن الهيءَ پيٽيءَ
جي کولڻ جو حڪم مليو. پيٽي آفيس ۾ کڻي هليا
جتي آفيسر خيال ڏيکاريو ته اندر پئل مال ضبط ڪري
رسيد ڏني ويندي. هڪ آفيسر تي اهو ڪم رکيو ويو
۽ ٻيا وڃي ٻاهر پنهنجي ڪم ڪي لڳا. جنهن آفيسر تي
پيٽيءَ کولڻ جو ڪم رکيو ويو سو هڪ بلڪل ڪرڙو
آفيسر هو. سيلون ٽوڙي پيٽي کولي وڌي. ڪاغذن ۾
زيورات مٿان سنتن جي تصوير رکيل هئي. عجب اهو
ٿيو جو الهيءَ آفيسر تصوير ڏسڻ سان مٿو نمڪي واڪيو
"بابا، پيٽي بند ڪريو ۽ ٻيا ڪنڪي پيٽي کڻي وڃو."
پنهنجي چوڻي صحي پيٽيءَ مٿان چاڪ نڪر سان
ڪري، پيٽي پاڻ ئي بند ڪيائين. منهنجي حيرت جي
حد ڪانه رهي. مون کيس عرض ڪيو ته، "جنهن خيال
۽ غصي سان اوهان پيٽي کولي زيورات کي ضبط ڪرڻ
جو ارادو ڏيکاريو سو رخ ڪن ۾ ڇو بدليو." آفيسر ورائيو
ته، "اسان کي کهڙي سڌ ته اوهان هڙهڙي درويش
جي اوٽ وارا آهيو. جي مون کي اڳ سڌ هجي ها ته
اوهان جي اهڙي سامان جي تلاشي ئي نه ڪجي ها." سک
پٽ سان ۽ سنتن جي آسيس سان رهجي آئي ۽ اچي
پهتيءَ پهتاسين. سنتن جي مون تي اهڙي ته آسيس
هئي جو

سنت ھنن تي ٻوڙا ڪري ڏيکاريون. مان آئيس
ر ٻيا گھر. ساريءَ ڪراچيءَ ۾ ھاھاڪار مچي ويئي.
ٻجليءَ جي ٻيڙي کي دٻائڻ سان چوطرف روشني
ـي ويندي آھي تيئن ھڪ ئي وقت سڄي شھر ۾
ن ٻڌمعجي وحشاني ۽ ظلمي ڪارروائي شروع ڪئي.
ڪھڙن جا گھر لٽي مالڪن کي شاھ مان گدا ڪري ويا.
سامھون ٻوڙڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي تن کي ھڪدم
ءَ جي مٿھن ۾ ٿي ڏناٿون. اسانجي جاھ آڙٿلوي
ن ۾ اسٽراچن روڊ تي ساھتي ٻيڪ ۽ شيوا منڊليءَ
جاھ جي مٿان تيئن مارڙي ٿي ھئي. ٻيو وارا مارڙا
لٽجي ٿرجي رھيا ھئا. اسان جي مٿان ٻه جلھ ٿيڻ
يوم ڪال ھئي. اسان جي ڪٽنبن جو ساھ مٺ ۾
ٻار سنتن جي اڳين ٻاٽ جي وچڻ ۾ ٻوڙن وشواس
" ٻاڻ دياال ٿيندا، الڊرن جي سنڀال لھندا، گرو
ل ٿيندا." انھن چولڊي سيٺي سنتن جي مورتيءَ
ن سر جھڪائي ويٺي رھيا.
ظالمن ڳوري ھئي ٻار سنتن جي مدد اچي سھڙي.
ستگر ھوءِ دئيال، ٿ سرڏا ٻوريئھ
ستگر ھوھ دئيال، ٿ ڪيھون ٿ جھور ٿيئھ
ستگر ھوھ دئيال، ٿا دک ٿ جاڳيئھ
ستگر ھوھ دئيال، ٿا ھر رلڪ ماڳيئھ
ستگر ھوھ دئيال، تاجم ڪا ڏر ڪيھا

سنڌو ٻالڪ شاعر جنڪرشن لکي ٿو ته "٦ جنوري
١٩٤٨ع تي جڏهن ڪراچيءَ ۾ خوفناڪ فساد ٿيا، انهيءَ
ڏينهن جي اڳينءَ رات تي سنتن مونکي درشن ڏنو
جنهن ڪوليءَ ۾ مان سمهندو هوس، انهيءَ ڪوٺيءَ
۾ ڏهن پاتشاهين جي مورتي ديوار ۾ ٽنگيل هئي. انهيءَ
تصوير ڏانهن نهاري سنتن ڏنڊوت پرڻام ڪري ۽ منت
پوار ٿيا ڪٿي ۽ هڪدم ڏاڙهي هٿ جي آڱرين سان
ڇهڻ وڃائي، هلڻ لڳا ۽ چوندا رهيا، "چڱو ڪهڻ
ٻت. خوش هوندا، متان گهٻرايو اٿئي، توهان جو وار
۽ وِنگو نه ٿيندو." سنتن ڪي هٿ ٻڌي ٿورو عرصو
وهڻ ۽ جل پاڻي پيئڻ جي ارداس ڪئي. جنهن تي
چياڻون. "ٻابا، هيستر سچ ته آهي، پر سڀ سنگتين
ڪئي آهي ڇڪ، اسان کي ٻه لڳي آهي سنڌن سڪ"
ڪجهه ته انهن جي ٻه نظر ڪريون."

سنڌن امولڪ وچن دل تي پاڪل چٽيءَ طرح
اڪريل ٿي رهيا. سنت سدائين چوندا هئا:

"جڏهن ڪير وچن ڪٿي، تڏهن ڪو ڪم ٻڻي،
جي ات ته اڪو هٿ اچن مگر، اڪو چٽي،
هٿائين دک گهٽي.
ٿوڙي ڪٿي ڪو ٻاڻ هٽي، ته ۽ ڪي ڪين ٻڻي."

صبح جو اُٿڻ سان سڀني پاڻين سان خوش ٿي سنتن
جي ڪرپا درشنيءَ جو ورڻن ڪيم. مون ڪوله چائو

ڏوهاري ثابت ٿيندا سين! تڏهين آزاد نه ڪيم:
مڻ ناهي، ڪجهه هُئڻ لهي - ڪجهه آهه نه مورا،
اوسر لڄا واڪ ليهه - صد نا جن ڳورا."
هڙتي ورلي ويئي. خواهه مخواهه اسان کي اللابو
وٺو. ٻه ڏينهن انهيءَ واقعي کي گذريا. سنڌين
ڀاڳ وٺي دوشن اصيب ٿيو. چيائون:
اهي گولڙا، هٿين منهن ۾ ٻولڙا،
لنهنڊي ٻنڪ، لنهنجا ڪولڙا،
پوءِ مست ٿيو وينو رهه."
سندن پولي بلڪل صاف اکرن ۾ هئي. مان اڏول
ن. باقي وچ جو مورٿو نه ضرور ڪاٺو هو. جيسين
ن جي جاچ ختم ٿئي ۽ چوريءَ جي تهمت لهي،
ن کي ندر اندر ۾ چورا ڪورا هئي. باڙي ۾ ٻيون
ور پون ٿيون هيون، جن ۾ ڪي گولڙا پوليس آخر
يا. سمت ليف اڇي اسان ٻالڪن سان سهاءِ ٿيا.
منو واڏواڙي، جڏهن ٻاهر اڳ، ٻه ذڪر ڪيو ويو
انهيءَ کي پاڪستان ۾ الجهه سو ٻوي تڪليف
جا سنڌين جي آسپس سان لهي ونئي هئي، مگر
ڪاف وري اللي پيئي. ڊاڪٽرن رايو ڏنو نه سنڌس
۾ جيڪا خراب! ڦرڙي لڳڻي آهي تنهن جو
آپريشن ڪرايو وڃي ته نه ڇيائيءَ جو جوکو آهي.
ءَ جي سينٽ جارج اسپتال ۾ آپريشن جو ڏينهن

سنگر هوءَ د ٿنال، ڪاسد هي سُڪ د ٻها
سنگر هوءَ د آٿال، ٽا ٽَوِلڊِ ٻانيٺ.
سنگر هوءَ د آٿال، تہ سچ سماليٺ.
(واڙ مالڇهہ پوڙي ٢٥)

ڪن ۾ اولده الڊوڪار مان ڦوي روشنيءَ جا ڦروڙ ظاهر ٿيڻ لڳا. مٽريءَ جي لاري اچي حاضر ٿي. گولڊ لظر ڪان غائب ٿي ويا. ماڙو مصيبت ڪان بچي ويو.

وڏيڪ لکي ٿو تہ ڪجهہ سمي. ڪڏرڻ بعد پاڻين ڪي هندستان ۽ واڻو ڪري پاڪي مان ۽ منهنجو لئيو پسا ڪڻيت لو ڪريءَ ساڻڪي پاڪستان ۾ اڪيلا پهچي جا ۾ رهيا پيا هواسون، جيئن هندستان وچڻ جو موڪ ٿي. اوڙي پاڙي ۽ آس پاس ۾، مسلمان اچي ديو دمايو هو، هندو هتا ڪي چڏا پاڻا.

هڪ ڏينهن شام جو پاسي واري مسلمان جي گهر ۾ چوريءَ جو واقعو ٿيو. اچي سارو پاڙو ڪٺو ٿيو. مالڪن ظاهر ڪيو تہ پاڙهن هزارن جي زيورات ۽ ٻيو قيمتي سامان چوري ٿيل آهي. پوليس واردات تي آئي. اسان ٻئي ڀائر پيا ڳالها هيمت آيا سين ۽ پوليس چوريءَ جو سمورو الزام ڪڻي اسان تي ڌريو.

پرمالما حقون نہ رکي، ڪاحقون نہ رکي. راهہ ڪعاهہ پيڪڙ ۾ اچي وياسين. سارو پڌن پکهوجي پاڻسي تي ويو. دل ۾ چيم تہ، ”سنت ضرور سهائتا ڪندا. چا

جنهن ڇيو ته ٻه مست لوڪي گڏجڻ لاءِ ڏيون ٿا،
آپريشن شروع ٿيندو. مان جڏهن الڊو گهڙيس ته ڏسان
اجن مڻوءَ جي پوسان ۽ پيتا آهن ۽ سندس ٻانهن
جي هڏي ۾ آهي ۽ هن آڪي چوٽ لڳا ته، ''بابل
الڙول زهر، جنهنجو آپريشن بلڪل ٺيڪ ٿيندو ۽
ٿهه لاءِ هن دک کي اسين ڪٽي ڇڏيندا سين.'' اها
ڀڳ مڻوءَ ۾ ڪٽي ته مون ۾ آپريشن ڪرڻيءَ ۾
هم نيڪ ڪسان اڳ ٻاٻاجن جو ساڪياس ڏرشن
. ماتا ٻاهر نڙلدي نڪتي. مڻوءَ جو آپريشن بلڪل
ٿيو ۽ وري ڪيس اڄ تائين ڪالي ۾ تڪليف نه
آهي.

سنت ڪمل ولس پڌهجي ٻڌين لاءِ ڪن ٿا. هو
وٺي اسان سان ساڻ آهن. اسان جي مداين کي
ڪري پنهنجو ٻڌ سڃاڻن ٿا.

''مٺهجي مداين جي ڪل پوبان ٻيٺي،
ڪڏهن ڪوسا ڪين ٿيا، ڏووابو ڏيڄي
ساجن سهيٽي، ٻڪيون پول ٻ لايون.''

سنتن جون اهڙيون ڪهڻيون وارتائون آهن مگر هن
ڙي ٻسڪ ۾ ڪتريون ودن ڪري سکهيون!!

مٿر ڪيو ويو ۽ منوهر کي اسپتال ۾ ٻولي ڪرايو ويو.
سندس ماتا چوي ٿي ته مان جڏهن موٽـــر ۾ چڙهي
پهچي پوڙي جي آپريشن لاءِ اسپتال ۾ واپس ته وات
ٿي سنتن کي هٿ جوڙي پڪاريان پيئي ته ''پيارا
سائين، تون لاج رک، تون منهنجي منوهر کي هن ڪشٽ
کان ڇڏاءِ ۽ هن جو دک دور ڪر، هن کي هٿ سچو
ڏي، هن کي وڏي آورجا ڏي.'' ڏسان پيئي ته سنت
سامهون بيٺا آهن، جن منهنجي موٽر پيئي هلي ڏٺي
هو پاڳل موٽر کان پوءِ لڪڙي وٺ ڪٽي پيا هلن ۽
مولکي پيا چون ته، ''تون چوٿي خيال ڪرين. ٻالڪ ته
اسان جو آهي. سندس سنڀال جو ذمو ته اسان کي
آهي ته. تون دلجاءِ ڪر.'' مون سان جهڪي موٽر ۾
پيا گهر جا ڀاتي ويٺا هئا، تن کي پيئي چوان ته ڏسو
ٿا، ٻاٻاجن اسان جي موٽر سان گڏ پيا هلن. سامهون
ڪين ٿا ڏسو. مگر ٻين چيو ته اسان کي ته ٻاٻاجن جو
درشن ڪئي ٿي ڪونه ٿو. آخر موٽر اچي اسپتال وٽ پهتي.
ٻاٻاجن الوپ ٿي ويا. منوهر جو آپريشن اسان جي پهچڻ
کان پوءِ ٿيڻو هو. هن کي آپريشن روم ۾ کڻائي ويا.
مون ڊاڪٽرن کي وليه ڪئي ته مولکي هڪ ڊاڪو پهڙي
جو منهن ڏيکاريو ته مان ڪيس سنتن جي درشن ڪرائيندس
پڌايان. ڪوئي ڊاڪٽر مولکي آپريشن جي ڪوٺيءَ ۾
اندر گهڙڻ نه ڏيو ڏئي. نيٺ هڪ ڊاڪٽر کي ٻاجهه

ساڻن ۾ سَرَ موڙ سوامي، ڀڳتيءَ جا ڀنڊار،
سوامي ڀڳتيءَ جا ڀنڊار،
پريم سندي پرچار ڪرڻ لاءِ وٺي آيا اوتار
اوم جئه ستگرو بابا......
ساري سنگت سوامي سنڀالي، توهان ڪئي ٿي هروار،
لکي دوشن بابا ڏٺي، غم لاهيو غم ڳار
اوم جئه ستگرو بابا......
جڳ توهان جي آرتي پريم سان پيو ڳائي،
سوامي پريم سان پيو ڳائي،
سوني سدائين سڪ ڪل، لهي ته ٿو پائي
اوم جئه ستگرو بابا......
داسن داس تو سدا پڪاري، ڏيو چرنن آڌار.
سوامي ڏيو چرنن آڌار،
هٿڙا رکجو سدائين، ڀَوساگر مان پار
اوم جئه ستگرو بابا........
(سنت هيوارام)
(١)
ن جا اچو ڪڻ سڀ ڳايون، جيون پنهنجو سڦل بڻايون.
سنت آتمارام اداسي، اصل استان پريا نواسي
رام جهمن ايڪانت نواسي،
هيرام جي ڪٿيائون چوراسي
ن سڻن جون ڳالهيون وساريون.

هري اُستتي

"ڪن ڳالهين مان هوءِ الڳ، اُت ٻهر سمره ٻيڪولڪ،
جاڪيءَ سمرن ڪل مل جاهه، اُس ڪو ڪيءَ هرچولي ٻاهه."

آرتي

١- اوم جئه ستگرو بابا سوامي، جئه ستگرو بابا
هرپرام ستت اڌاسين، ڏاتين ۾ ڏاتا
اوم جئه ستگرو بابا......

٢- بالپڻي ڪان ٻهڻا ٻماڙا، ستت ليا سڀار،
سوامي ستت ليا سڀار،
ڪر ڪيوا ۾ ٻيو تو جهڙو ڪوڻ ليو اوتار
اوم جئه ستگرو بابا........

٣- جوڳين ۾ توهان جوڳي آهيو، گيانين ۾ گياني،
سوامي گيانين ۾ گياني،
سنتن ۾ آهيو سنت سچا، اوهين ڏاتين ۾ ڏاتي
اوم جئه ستگرو بابا........

٤- ڏاس ٻاس جو ٻيد مٽائي، سڀ سان ڪيو ٻيار،
سوامي سڀ سان ڪيو ٻيار،
جڳ جا جيو توهان جي خاطر هتا سڀ روپ مراد
اوم جئه ستگرو بابا.......

(٢)

هريرام تنهنجا ٻچڙا آهيون
تنهنجي چرنن لئي سر ٿا نوايون... بابا هريرام
بابا هريرام تنهنجي ٻاجهه ڪهڙي ٿي،
صبح سوير ۽ سانجهه ڪهي ٿي،
ڪرمن ۾ ٿورا ڪچڙا آهيون... بابا هريرام
بابا هريرام تون هين نرآڪاري،
ڏکين سين ڪي تو دلداري،
هردم توهان جا چرڻ ٿا چاهيون... بابا هريرام
بابا هريرام تون هين سڀ جو والي،
وچن توهان جا ۽ ٻاڻي آ عالي،
توهان جي در تان نام ٿا پايون... بابا هريرام
داس شيوو تو سيس نوائي،
شبد سڀني جو پوڄ ٿو پائي،
پنهنجي سنگت کي سدا ساراهيون... بابا هريرام
(سنت شيوادلم)

(٣)

هريءَ جو جيئي جهانءِ، هليو ويو هريءَ ڌام،
شهر جو مهنت موچارو، سوامي سري هريرام.
لنڌاڻ کان جنهن راول جي هٽي، سڀ کان رمز نرالي
سهڻي صورت، موهڻي مورت، هيڙي ٻولي ٻالي
چمڙي جنهن جي لئي چمڪي، سڀن سدائين خوشحالي

٢- سنت منيرام موج مچائي، لئو لاٽ سان واهه جي لائي،
کرپارام لئي کرپا ڪيائين،
جوت پنهنجي تنهن ۾ وڌائين
پاڻ وڃي وئڪنٺ وسايائون.

٣- ٽئورام سائين هو سوپارو، سنت سچو هو شانتيءَ وارو،
لال لڪل هو لياقت وارو، گهر ۾ رهي ٿو هو گڻ وارو
ٻڌي ڪٿا هتي مرد ۽ مايون

٤- تنهن جي گهر ۾ وٺي اوتار، جاڻو ٻاجهارو هڪ ٻار
جڳ ۾ چنڊ چڙهيو چمڪار، شهر سڄي ۾ ٿيو جهنڪار
گهر گهر ۾ پوءِ وريون واڌايون.

٥- کرپا وٺي لاءِ ٻالڪ آيو، کرپارام سائين هٿڙو گهمايو
چاهه منجهان تنهن کي چيلو بڻايو
سائين هريرام نالو رکايو
مڪتي پاتي، جڳتي ڏنائون.

٦- ٻال پڻي، ڀوڳي، ٻرهمچاري،
ساڌوءَ جي صورت موهڻي موچاري،
ڪري ڪرائي ۾ هٿو اپڪاري،
پاڻي ۾ وهي ڪيائون ڀاري
سوالين جون ڪيائون سڀ سڌايون.

٧- ٻڌو ٻاهرين کان ڪٿن مدد و شيام،
ڇيائين شيوا ڪيو سڀ جام
شيوا مان ٿو ملي آرام، شيوا ڪري ٿيو شيوارام
تن سنتن اڳيان سِرُ آ نوايون. (رشي رام ديال ڪوي)

يا، ٿارو شاهه ٻال ٻون ٿا،
د گار تنهنجا آڏو ڦرون ٿا،
هوري وڃان تنهنجي ٿانءُ - متيءَ جا ٻيڙا ٻنی ٿاه.
يا ٻا، ڪميا ساگر ٿوڪي ڇون ٿا،
ورا ٻڪاري ٿوڪي سڏ ٻن ٿا ؛
ٿاتر رهندو تنهنجو ٿانءُ - متي جا ٻيڙا ٻني ٿاه.
الٿي ٻهر تنهنجو واڳ ڳاٻان ٿي،
آسيس تنهنجيءَ ٿي آهُ ٿگان ٿي
شبد ني شبد سٽاءِ - متيءَ جا ٻيڙا ٻني ٿاه.
(ڄٺڪرشن گوسهائي)

(٥)

ٻاٻا هو ٻوام سائين، هوي او ٿار آهه
هوي او ٿار آهه ؛ هوي او ٿار آهه
شهر ٻرٻن ٻر ڏٻرو وساٻو آهه ؛
ميوا ٻڃن جو ٻوٻل ٻنڊار آهه
ٻوٻل ٻنڊار آهه - ٻوٻل ٻنڊار آهه.
ڪٿا ڪيرتن جو جتي ٻرچار آهه
ساڌ سنگت جو واهه واهه گلزار آهه
واهه واهه گلزار آهه - واهه واهه گلزار آهه.
دکين جا دک ڪاٽين ؛ ٿام دوا ڏ ٻني
اهو وڏو سندن ٻواٻڪار آهه
ٻواٻڪار آهه - ٻواٻڪار آهه

خود مستيءَ ۾ مست هئا، ڏس وڃي صبح لوڙي شام،
نام هريءَ جو جپي جپائي، هليو ويو هري ڌام.
٢- سادگي، سيوا ۽ ست سنگ جو جنهن هو سبق سيکاريو،
ڪام ڪروڌ کي جيتڻ لاءِ هو من پنهنجي کي ماريو،
پاو پکيت ۽ ڇوڪيءَ، جڳت ۾ پنهنجو وقت گذاريو،
دنيا جا جنهن لوڪ ڪيا هئا، سڀيئي عيش آرام،
نام هريءَ جو جپي جپائي، هليو ويو هري ڌام.
٣- سنت شيوارام آهي شڪ الهيءَ جو،
شيوا سڀ جي ڪري لو
واليان ڏکيان ڳُو ڇولن جو ڏيان هردي ۾
هو ڏري لو
ناراڻ اچ ليمن سان وڃي گهڙا گهڻن جا هو پوري لو
اندر ۾ جنهن جي ڪو نه آهي ڌرو ڪوني ايمان،
نام هريءَ جو جپي جپائي، هليو ويو هري ڌام.
(ناراڻ ڪوي)

(٤)

پيڙا ٻني لاءِ، مُنيءَ جا پيڙا ٻني لاءِ.
١- مان تنهنجي ٻٽري، تون منهنجو باپ،
مان اڀواڏڻ، تون ڪر معاف
تون منهنجو پيڙو ۽ ماءُ - منيءَ جا پيڙا ٻني لاءِ
٢- سڄ ۾ سوجهرو، چنڊ چاندني جهڙي،
قائم زبان رهي، تنهنجي جيوني ليسي،
بارش ڪرپا جي وساءِ - منيءَ جا پيڙا ٻني لاءِ

يالي؛ ۽ ڪنهن ڪنهن سڀاڳو،
يان ٻوڙ سڀني تي ڇانئو،
يينٿر ڪنهن ڪان اڃا وسڻ،
هن سڀ ڪنهن جي اُن مَن ۾.
هو اُن سيڪنهن لي جهڄي،
ها ڳالهه ڪالهي ڪا ڳجهي،
ڪڏهن ۽ ايندا هٿن سوالي،
يندا هٿن ڪوئيون ٻوي ڏن ۾.
داس شيوي جو عرض اهوئي،
توهان جي گود ۾ آهيون سڀئي.
ندکي لنکپال توهان رکجو،
توهان ٻهڄي ئي چرڻن ۾.

(سنت شيوارام)

(٨)

اسان جي گهر ۾ آيو، گرو اسان جي گهر ۾ آيو
مان ڀاڳ ڀلائي ڀاليان، خوش ٿي آهيان
سائين اسان جي گهر ۾ آيو.
اڄ ڏينهن سڀاڳو آيو آهي، سڌن ٻوڙ و کهايو آهي
مان. هڙي سيس لوايان، خوش ٿي آهيان
گرو اسان جي گهر ۾ آيو.
پياس الدو جي هٿي اهائي، سٽڪر سائين؛ آس پڄائي
مان ڏوهه گناهه بخشايان، خوش ٿي آهيان
گرو اسان جي گهر ۾ آيو.

۴- داس هيوي جي آهه وينتي اهاني
گرمت دان ڏيو سنگر پيارا
مهنجا سنگر پيارا، سنگر پيارا.

(سنت شيوارام)

(٦)

منا بابل، پيارا بابل، ڪريان توکي ياد مان پل پل،

١- واليان ڏينهان تنهنجو نام جپيان،
نام جهي بيٺي من کي ٿميان،
پنهنجي مهر سان ڏينديو ٻل.

٢- چڙهيو الم اکيان جو پردو
ڪريو سنگر منهنجو صاف هردو،
پنهنجي مهر سان ڏينديو اچل

٣- لکي شال شبد تنهنجو پيارو،
تنهنجي سڪ ۾ ڪٽي جنم سارو،
تنهنجي مهر سان پايان وٽن امله.

(معوهر ۽ منو واڌواڻي)

(٧)

ڏيو سمن پريم جو پريل بابا هر پرام پرين جو

١- هر ڪنهن سان هئڻ پريم جي واٽي.
نه ڪنهن سان هلڻ اچائي،
حقيقت اهائي جاڻو، سدا شانتي وڪن من ۾.

مبئيءَ ۾ هريرام - ٻڙوديءَ ۾ هريرام
هري - هريءَ جو ئي روپ آهه -
هري هري - هري - هري - هري

مندر ۾ هريرام - الله ۾ هريرام
مورت ۾ هريرام - صورت ۾ هريرام
سج چنڊ ۾ هريرام - تارن ۾ هريرام
ڦون ۾ هري رام - مهرن ۾ هريرام
هري - هري - هري - هري - هري

گياني ۾ هريرام - ڌياني ۾ هريرام
لالاڻي هريرام - لوراڻي ۾ هريرام
پتا ۾ هريرام - ماتا ۾ هريرام
گوردوارا ۾ هريرام - بالن ۾ هريرام -
هري - هري - هري - هري - هري
(منوهر ۽ منو واڌواڻي)

(١٠)

لل - ايهو روپ سري ڪرو بابا
سيعي ڪولڪو چاتو ئي
ڪهين ڪهين سڃاتو ئي .
ٻاڙ ڊالو ڊيا ڪندا هئا
دل سيعي جي خوش ڪندا هئا
اسان موڪن ڪهين سڃاتو ئي - ڪهين....
ٻرياڻمت ويلي سويرا اٿن

٣- هوش ليا آهيون داس ۽ داسيون،
سڀيئي هتاسين درشن جا پياسو.
مان هار گلن جا پهرايان، خوش ٿي آهيان
گرو اسان جي گهر ۾ آيو.
٤- ستگرو جو اڄ درشن ليڙو،
دک دود سڀ دور ٿي ويڙو.
مان ٿوڻ مان چؤلو جهولايان، خوش ٿي آهيان
گرو اسان جي گهر ۾ آيو.
٥- ڪرپا ڪئي آهي ڪامل ڪافي،
ڏنائون ٻڌاين سڀني جي معافي.
مان نه ٿيڻ نه گرو وساريان، خوش ٿي آهيان
گرو اسان جي گهر ۾ آيو.
(گياني، لقمان واري)

(٩)

- سلوڪ -

هري داتي، هري ٻاتي - هري آگي، هري پيڇ
ٻالڪ ٻوڪا ڪجهه نه ڪاوي - هري ٻيچڙن ڪي پيڇ

ساڄي ٻه هريرام، کاٻي ٻه هريرام
جيڏانهن نهار ٻس هريءَ جو ئي روپ آهه
١- اڳيان ٻه هريرام، پٺيان ٻه هريرام
وچ ۾ ٻه هريرام، چوڌاري هريرام
ٻولن ۾ هريرام، پيلواڙي ۾ هريرام

ڪهڙي ڪريان تعريف مان تن جي،
جهندي هٿا جي جام
سيهڻي ڇٺو جڳ جڳ جڳ هري رام.
ڇوڙ آهه بابا جنجو، وکيو گرباڻي ۾ سان پيار،
وڏي وڏ ڀاڳي اچوج سويرا، مهما اپار اپار
گرباڻي تي ور ور ٻولي، بابا جنجو نام
سيهڻي ڇٺو جڳ جڳ هري رام،
سڪ ۾ سڌڙو وڏ ڀعدا ايندا، اهو الن انجام
ان ڪري دک سک ۾، هردم ڇٺو هري رام
بابا جنجو نام اچارڀو، ملندو وشڪنت ڌام
سيهڻي ڇٺو جڳ جڳ هري رام.
مون مسڪين "شيو ڪ" جي بابا اڳيئون آ اوداس
باقي ڏينهڙا منهنجا ڏذرن، داسن جو ٿي مان داس
مون ٿ مهل هجي مکه ۾ منهنجي، بابا جنجو نام
سيهڻي ڇٺو جڳ جڳ هري رام

"ايشور ناواڻي"

(١٢)

صبوح جو سعاوا، سرس سونهن وارا
سڀن جا پيارا، هريرام سائين
سعدن ڀاڄهه کهوجي، صبوح سالڄهه کهوجي
ڪندا مهر مالڪ، دلين جا دلارا - هري رام سائين

اڳي پرميشور جو نام جپين
پوءِ ٻين کي الاڙهائون ڏي - ڪهين ...
٣- ڀڳوان جو مالڪ ايندو هو،
نيمتراهه سڀني ميوا کندو هو،
آساوار ٽڪهيند ڳائي ٿي - ڪهين ...
٤- داس هيمو ٿي مهر سندن
منهن جي آهه سدا وندن
سدائين ٻنهني مهر ڪيائون ٿي - ڪهين ...
(سندس شيوارام)

(١١)

هري سندو اوتار هئا بابا، نالو هئن هرپرام،
سينٽي چئو جئه جئه جئه هرپرام.
١- ڪهڙن ڪهڙن سائن سنتن سان ڀيٽيان ڀڳوان،
ٻگيس پيکن ۽ نامديو جهڙا - مهنجا گرو گڻوان،
ڪبير چوان يا گورو گوبند - رام چوان يا شيام،
سينٽي چئو جئه جئه جئه هري رام
٢- سهڻي صورت، موهڻي مورت، پورن پرک پرڌان
سائين جا سرتاج هئا بابا، آيا ٿي انسان،
ڪرم ڌرم ۽ ستس ٿي قائم، آيا جهانڪ نام،
سينٽي چئو جئه جئه جئه هري رام
٣- ٿرپڙ ۽ ٿورپر لباڪا، هيڻن جا همراهه،
سرب ڪلا پرپور هئا بابا، شاهن جا شهنشاهه

پڪو پڪو ۾ پوئلاٽ جيان پيچ ڪري آيو،
ٽنورام جي گهر ۾ بابل ليج ڪري آيو،
پتا جنهنجو مهاپرش هو، سڀني ويو سنمان.
پران ۾ بابل سائين واهه تنهنجي دربار،
سِڌن ۾ هئي ڏوڙي الي مهما اپار
سوالي خالي ڪين ويو ٽي، ماڻهو آيا تي عام
ٿارو شاهه ۾ بابل تنهنجي باغن جي ٿي ٻهار
انب نارنگيون ٽوٽ ۽ ليمان - ڪيلن جي ٿي قطار
مرچ مصالح پنهنجي پوک جا، ان جا ٿي انبار
هئي ۽ پاڻو پيلواري جي باغن جون ڪاٺو پاڇيون
آڌاڙ مهلي ۾ سائين شيوارام هئي هيون آنديون
رام ڏيال جون سڪون لاهي ٿو، پيلواڙي جو ڪاڙ
(رشي رام ڏيال ڪوي)

(١٥)

بابا هو پرام اوتار هيو، پيڊ ۾ ڪو چٽ پڳوان هيو.
آيو ساجن سرشٽيءَ لئي ڏيهي ڏري،
مهما ڪهڙي لکان مان پري ڪان پري؛
هتو جَڳَ ۾ جتي، سدا سُکَ ۾ سٿي
سهڻي صورت سندر سجان هيو...
هتو لعل پڳ ڪان ستسنگ، سندي رانگ ۾
هتو پورپ پڳتيءَ سندي انگ ۾

٣- توهڪار اجارا، پون پاڪ سارا
اسين خاڪ چاهيون، پون هو پنڌارا - هربرام سائين
٤- سو سڪندام آهي، جتي شيام آهي
هو مورت منوهر ۽ هردي اجارا - هربرام سائين
٥- الهيءَ در جي داسي، اصل کان "پياسي"
ڪندا پاڇ پهنجي، سدا پاڇ وارا - هربرام سائين
"ڪمل پياسي"

(١٣)

چا لڪان ساراهه پرڀو، توهان جي چا لڪان ساراهه،
توهان جي مهر سدا آهي مون لي لڳاهه.
١- واليون ڏينهن گذاريون توهان جي چرنن ۾.
تار ڪ وارا توهين ڏکي، ٻئي جي ناهي لڳاهه.
٢- پت ۾ توهين، گت ۾ توهين، ڏن ۾ توهين آهيو،
تن ۾ توهان کي ساري، وهي سدا توهان جي چاهه
٣- چت چرنن ۾ اوڀ ڪري سر نوايان تو سدا
خيال ناهي ڪو ٻي پئو، ڏيو سدائين راهه.
٤- ٻالڪ سمجهي پنهنجو سدا رکو نظر،
داس شيوي جو اهو خيال، سدا ڏيو پنهنجي پناهه.
(سنت شيوارام)

(١٤)

ڏن ڏن جَڳي پُرش هربرام،
شيوا مان جنهن مهوا پاتا، سوامي شيوارام.

مٹُو موهن چوان - دلين جو مالڪ چوان -
دلبر دلاور چوان ،
ڪندين آس پوري - توُن سمرٿ هريرام سُونهارا.
ڪريان ساراهه تنهنجي سُکا جي سماجها سائين،
تن ۾ تنهنجو، ڌن ۾ تنهنجو،
من ۾ تنهنجو سمرڻ سائين .
سالڪ چوان - سرجن هار چوان - ڏک نوار چوان،
ڪر ڪرپا ڪشن تي ۽ دنيا جي نظر توُن
سمرٿ هريرام سُونهارا.
(جڳڪرشن گورسهاڻي)

(١٧)

بابا هري رام پاڻهو آهيان دالا تنهنجي در جو
ڏي پردو پاهه جو ۽ مهر مها جو.
- سعد ديش جا سنت سهڻارا، تنهنجي امر ڪهاڻي
پکتي ڪري پکوان سعدي، واهه جا موج مچائي،
واهه واهه پکتي ڪئي تو ۽ جوڳ جڳتي ڪئي تو.
- دور دور کان تنهنجي لي آيا ماڻي پاڻي
ڌن دولت، پت ۽ پوٽا ڏنا، سڀ جي آس پُجائي،
آيو آس رکي جو، وشواس رکي جو.
- پرمانند پريت رکي هن در سان نيڻهن نباهيو،
داس ڪرشن تي ڪرپا ڪريو،
جنهن سڪ سان سيس نوايو

ڪڻ گيانِي هيو   نرمائِي هيو
واڃا هو پڇند والکي ڪندو دان هيو...
٣- اهڙا درويش جڳ ۾ نہ ايندا وري
جنهن جي دشمن سان سڀ جي دل ٺٺي ٺري،
سدا ڪلمہ هيو، گرو گرمک هيو،
ٻاٻا مهر ميا جو مهروان هيو...
٤- پرمانند ٻروهين ني رحمت ڪندا،
دکہ سک ۾ ٻچن کي ساٿ نہ ڇڏيندا،
اها آسيس ڪن، سداءَ ٿلن ڦولن
اهو وڏڙن جو وردان هيو...
(پڳمعہ پرمانند)

(١٦)

ڪهڙي نانوُ سان سڏڙا ڪريان مان
توکي مهنڊا پريتم پيارا
اڃي مهر ڪر تون موُن تي تون سنت هرپرام سونهارا
١- دلڙي دکي آهہ - مڙو اداس آهہ،
صبح سڏيان توکي - سانجهيءَ پڪاريان،
ڪرپالدان چوان - صاحب مهروان چوان -
انترپامي اوتار چوان
اڃي پرڏ پهنجو سڃاڻ - تون سنت هرپرام سونهارا
٢- دکن جا داستان توکي ڪهڙا ٻڌايان،
ڪهڙن جون ڪهاڻيون توکي ڪهڙيون سڻايان،

(۱۹)

ل: سهڻو هي، سنگت اڪٺ ڪهاڻي

بابا هربرام صاحب برهم گياني
ابدبش هو سچو لاثاني
بربت سان پڙهيائون جپ جي باڻي
وچن هتا سندن سچ جي ڪاڻي

- جنم بابي جو پنڪو ابهڻ، پراڻ شهر ۾ لڳايائون آسڻ
هال جڳي، ڪان رهيا ني الدور،
ڪين گهوريائون ڪنهن ڪان آن نه پاڻي.

- شوق سان ڏارو شاهه ڪنيا بڻائي،
هٿن سان گل ڦل ميوا لڳائي.
ميوا ڪٺي دل سان لڳائي- ليمان لڳائي ويا ليماني

- سڪ سنگت کي ڏنائون دلداري.
ڪاهڪه ۾ اٿو سچ، جي ساري
پڙهو ڏهاڙي سک جي مڻي-
ڪرو ليمدو لوهان سان ساڻي

- سنت شيوارام شيوا گهالي-
هِنُ هُنَ دليا جو امندو والي
داس ٺاڪر جي ارداس اهائي-
مهن جا ستڪر آجو سهائي
چرڻ ۾ رکجو پنهن جو جاڻي.

(ٺاڪر سنگهه ۽ جيت سنگهه لباڻي)

هيءَ عرض اٿاريو تو، سڀ مرض مٽايو.

(ڪرشن ڀڳت) ٻومانند جو ساٿي

(١٨)

طرز:- بابا هريرام سائين تنهنجا ٻچڙا آهيون...

ٿلهه:- اچو اڄ ملي ڀڄهو ستگر مايون
بابا هريرام جا هري گن ڳايون

١- ڏکيو هيءَ سفر آ ٽڪڙا نباهيو
ڪيو معاف منهنجون ڪيايون ڀڪايون

٢- اوهان جي ديا سان اٿاڙون ٽري ويا
نه وسرن ڪڏهن هرگز اوهانجون ڀلايون

٣- ڀلو شهر ٻوڙيا ڀلو ڀيلوڙا
جنهن ڪٿ اوهانجون ٿا ورسيون وڌايون

٤- اميريءَ فقيريءَ جو فرق نه تو ۾
ملي سڀ هريءَ جي جهٽ جهٽ مڃايون

٥- جنهنڪو آس پائي اچي تنهنجي در تي
سڀن جون تو ڀڃڪ آسون پڄايون

٦- ڀلا پاڻ منهنجا گرو گهر ۾ آيو
وڌايان ٿي سڀن کي واڌايون واڌايون

٧- ڪري عرض "ڪملي" ڪندا پاڻ سولي
جاڳائهار آهيو ڇٽي ڇا ڀڃايون.

(ڪمن واڌ واڌي)

(٢٠)

مالڪ منهنجو مهروان
داتا منهنجو دي-اوان

(١)

ڀڄي نه تو هو ذات ۾ پات
ڏني پيو تو ڏينهن ۾ وات
ڪري سدائين ساوڏان
مالڪ منهنجو مهروان

(٢)

داتا جو در "هوي مندر"
ڪري سين لي سدا مهر
لنڪ پيڪي تني نگهبان
مالڪ منهنجو مهروان

(٣)

هري اوم هر جاپ جپي
ڪوڙ ڪپت ۾ پاپ وڃي
مٽي وڃي اگيان
مالڪ منهنجو مهروان.

(٤)

در انهي جي ٻڌي داسي
پياس نه ويندي رهمو "پياسي"
جان تني قربان
مالڪ منهنجو مهروان

—— (ڪمل پياسي

ليکڪ جا ٻيا ڇپايل ڪتاب

جيون جوت	سال
(سري سوامي ٻاوا هريرام صاحب)	١٩٥٠
سنڌي ساهتيه جو ابو	
(ديوان ڪوڙومل کلناڻي)	
پهريون ڇاپو	١٩٢٧
ٻيو ڇاپو	١٩٦٢
سنڌر سوکڙي	
(جدا جدا عربي سنڌيءَ ۽ ديوناگري لپيءَ ۾)	١٩٥٣
اجمير بورڊ جو منظور ٿيل درسي ڪتاب	
جيون مڪت	
(ڀڳت واڌورام صاحب)	
سنڪيپ روپ ۾	١٩٢٣
پهريون ڇاپو وڏو ڪتاب	١٩٦٦
ٻيو ڇاپو وڏو ڪتاب	١٩٦٧
نانڪ نرنڪاري	١٩٦٩